

TJBE

Turkish Journal of Business Ethics

18/1

isahlakidergisi.com

İş Ahlakı Dergisi

İGİAD
TÜRKİYE İKTİSADİ GİRİŞİM VE İŞ AHLAKI DERNEĞİ
TURKISH ENTREPRENEURSHIP AND BUSINESS ETHICS ASSOCIATION

İş Ahlakı Dergisi

Turkish Journal of Business Ethics

Cilt / Volume: 18 • Sayı / Issue: 1
ISSN: 1308-4070 • e-ISSN: 2149-8148 • DOI: 10.12711/tjbe

İş Ahlakı Dergisi altı ayda bir yayımlanan uluslararası ve hakemli bir dergidir.
Turkish Journal of Business Ethics is an international peer reviewed biannually journal.

Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği Adına İmtiyaz Sahibi / Owner
Hüseyin Akça

Yazı İşleri Müdürü / Executive Editor
Muhammet Sait Bozık / İstanbul Üniversitesi

Baş Editör / Editor-in-Chief
Adem Levent / Bursa Uludağ Üniversitesi

Editörler Kurulu / Editors*
Burak Özdemir (Kastamonu Üniversitesi), Emrah Utku Gökçe (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi), Hamdi Çilingir (Sakarya Üniversitesi), Mustafa İslamoğlu (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi), Muhammet Sait Bozık (İstanbul Üniversitesi), Nihat Bulut (İstanbul Medipol Üniversitesi), Ömer Torlak (İstanbul Ticaret Üniversitesi), Züleyha Sayın (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Kitap Değerlendirmesi Editörü / Book Review Editor
Kübra Bilgin Tiryaki / Marmara Üniversitesi

Yayın Sekreteri / Secretariat
Ayşe Merve Kosova, Nokta Yayın Grubu

Tashih / Proofreading
Mehmet Erturan (Türkçe), Abdullah Collins (English)

Tasarım / Graphic Design
Seyfullah Bayram

Yayın Türü / Publication Type
Yerel Süreli Yayın / National Periodical

Yayın Periyodu / Publication Period
Altı ayda bir (Mayıs, Kasım) yayımlanır / Published biannually (May, November)

Baskı Tarihi / Print Date
Mayıs / May

İletişim / Correspondence
İş Ahlakı Dergisi

Topçular Mah. Maltepe Cad. No: 4/1 Axis İstanbul Ofis B-2 Blok Kat: 4 No: 73-74 Eyüpsultan, İstanbul

Yer alınan indeksler / Indexed and abstracted by
Emerging Sources Citation Index, Index Islamicus, ABI/INFORM (Proquest),
TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı
İş Ahlakı Dergisi'nin yayın hazırlıkları ve süreçleri Nokta Yayın Grubu tarafından yürütülmektedir.

Bilimsel Danışma Kurulu / Scientific Advisory Board*

Abdülkadir Macit (Kocaeli Üniversitesi)
Ahmet Tabakoğlu (Sabahattin Zaim Üniversitesi)
Alpaslan Durmuş (Kızılay Akademisi)
Bayram Zafer Erdoğan (Anadolu Üniversitesi)
Cengiz Kallek (Marmara Üniversitesi)
Cengiz Yılmaz (Abdullah Gül Üniversitesi)
Deon Rossouw (Ethics Institute of South Africa / University of Stellenbosch)
Erkan Erdemir (Maltepe Üniversitesi)
Feridun Yılmaz (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Francesco Perrini (Bocconi University)
Gülfettin Çelik (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Halil Ekşi (Marmara Üniversitesi)
Hayrettin Karaman (Marmara Üniversitesi (Emekli))
Hediyetullah Aydeniz (Marmara Üniversitesi)
İbrahim Halil Üçer (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Jon Oplinger (The University of Maine)
Kemal Sayar (Marmara Üniversitesi)
Luiz Ricardo Kabbach de Castro (University of Navarra)
M. Lutfi Arslan (Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi)
Mehmet Barca (Ankara Sosyal Bilimler)
Mete Çamdereli (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Mumtaz Ali (International Islamic University)
Murat Esen (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
Murteza Bedir (İstanbul Üniversitesi)
Mustafa Çağrı (Marmara Üniversitesi)
Mustafa Özel
Necmettin Kızılkaya (İstanbul Üniversitesi)
Nihat Alayoğlu (İstanbul Medipol Üniversitesi)
Nurullah Genç (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası)
Ömer Çaha (Mardin Artuklu Üniversitesi)
Ömer Demir (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
R. Edward Freeman (The University of Virginia)
Rafik I. Beekun (University of Nevada)
Robert W. McGee (Fayetteville State University)
S. Waleck Dalpour (The University of Maine)
Saim Kayadibi (Karabük Üniversitesi)
Stephen Hicks (Rockford University)
Süleyman Güder (İstanbul Üniversitesi)
Süphan Nasır (İstanbul Üniversitesi)
Şevki Özgener (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Şuayip Özdemir (Aydın Kocatepe Üniversitesi)
T. Krishna Kumar (Osmania University)
Taha Eğri (Kırklareli Üniversitesi)
Tina Uys (University of Johannesburg)
Tuomo Takala (University of Jyväskylä)
Umut Koç (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Yunus Çolak (Kırklareli Üniversitesi)

*İsme göre alfabetik sıralı / In alphabetical order by name

İçindekiler | Table of Contents

MAKALELER | ARTICLES

“Öğretmen” Filminin Öğretmenlik Meslek Etiği Bağlamında İncelenmesi

NURAY KARAGÖZ, A. FARUK LEVENT / 1

Business Ethics within the Framework of Ethical Responsibility Implied by Environmental Protection Principles: Responsibility to Nature

MAHMUT ÖZDEMİRKOL / 35

The Mediating Role of Trust and Identification in the Relationship Between Perceived Corporate Social Responsibility and Commitment

VEYSEL YUSUF BEDEN, EDA YAŞA ÖZELTÜRKAY, BURCU ŞEFİKA DOĞRUL / 53

Legitimacy in the Eyes of the Beholders: Public Expectations from Aviation Organizations During Earthquakes

LEYLA ADİLOĞLU-YALCINKAYA / 80

DEĞERLENDİRME MAKALELERİ

Geçmişten Bugüne Müslüman Toplumlarda Para ve Faiz: Gerçeklik, Algı, Kuram, Uygulama

DEĞERLENDİREN: İSA YILMAZ / 101

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ

Astronomi Tarihi

DEĞERLENDİREN: BURAK VURAL / 117

“Öğretmen” Filminin Öğretmenlik Meslek Etiği Bağlamında İncelenmesi

Nuray Karagöz, A. Faruk Levent*

Öz: Bu çalışmanın amacı, “Öğretmen (Uçitelka)” filminin öğretmenlik meslek etiği bağlamında incelenmesidir. Jan Hrebejk’in yönetmenliğini üstlendiği 2016 yılı yapımı olan bu filmde, 1980 yılında Slovakya’nın Bratislava şehrindeki bir okulda çalışan bir öğretmenin mesleki etiğe uygun olmayan davranışları işlenmektedir. Bu araştırma, nitel araştırma yöntemi ile tasarlanmış olup veriler doküman analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Film sahnelerinin analizinde ise betimsel analiz kullanılmıştır. Filmin içeriği, Amerikan Eğitimciler Derneği tarafından eğitimcilerle yönelik hazırlanan etik kodlar ile Milli Eğitim Bakanlığı’nın eğitimciler için belirlediği mesleki etik ilkeler doğrultusunda oluşturulan bir çerçeveye göre incelenmiştir. Bu çerçeveye göre film, “Öğrenciye yönelik etik davranışlar”, “Mesleki uygulama ve performansa yönelik etik davranış”, “Meslektaşlara yönelik etik davranış” ve “Velilere ve topluma yönelik etik davranış” olmak üzere dört kategori açısından değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre filmde en çok öğrencilere yönelik etik dışı davranışların sergilendiği belirlenmiştir. Öğrenciye yönelik etik ihlaller içinde M1 (sevgi ve saygı) ve M4 (adil ve eşit davranma) ihlali öne çıkarken; mesleğe yönelik etik davranışlardan en çok M11 (sağlıklı ve güvenli eğitim ortamı sağlama) ve M12’nin (okul politikalarına, yasa ve yönetmeliklere uyma) ihlal edildiği belirlenmiştir. Velilere ve topluma yönelik etik davranış kategorisinde ise en fazla ihlal edilen M24 (velilerle iyi iletişim kurma) olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Etik, Öğretmenlik Meslek Etiği, Film Analizi, Öğretmen.

Abstract: The aim of this study is to examine the movie “The Teacher (Uçitelka)” within the context of professional ethics in teaching. In 2016, Jan Hrebejk directed this movie that revolves around the unethical actions of a teacher at a school in Bratislava, Slovakia, during the year 1980. The research was conducted using the document analysis technique, which is one of the qualitative research methods. Descriptive analysis was utilized to examine the scenes in the movie. The movie’s content was analyzed using a framework aligned with the Code of Ethics for Educators established by the Association of American Educators and the ethical principles set forth by the Turkish Ministry of National Education for educators. According to this framework, the movie was evaluated in terms of four categories: “Ethical conduct toward students”, “Ethical conduct toward practices and performance”, “Ethical conduct toward professional colleagues” and “Ethical conduct toward parents and community”. The findings revealed that the most

* Sorumlu Yazar

@ Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, nrykrz.nk@gmail.com

ID https://orcid.org/0000-0002-8595-2136

@ Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, faruk.levent@marmara.edu.tr

ID https://orcid.org/0000-0003-3429-6666

➔ Karagöz, N., Levent, A. F. (2025). “Öğretmen” Filminin Öğretmenlik Meslek Etiği Bağlamında İncelenmesi. İş Ahlakı Dergisi, 18 (1), ss. 01-34.

✎ Araştırma Makalesi

© İGİAD
DOI: 10.12711/tjbe/m4204
Turkish Journal of Business Ethics, 2025
isahlakidergisi.com

📅 Başvuru: 21.01.2024
Revize: 07.08.2024
Kabul: 21.01.2025
Erken Baskı: 10.04.2025

prevalent unethical conduct occurred towards students in the movie. Among the ethical conduct toward students, M1 (love and respect) and M4 (fair and equal treatment) violations stand out; among the ethical conduct toward practices and performance, the most violated were M11 (providing a healthy and safe educational environment) and M12 (complying with school policies, laws and regulations). In the category of ethical conduct toward parents and community, the most violated was M24 (establishing good communication with parents).

Keywords: Ethics, Professional Ethics for Teachers, Movie Analysis, Teacher.

Giriş

Millî Eğitim Temel Kanunu'nda "devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleği" olarak tanımlanan öğretmenlik, bir toplumun geleceğine yön veren meslek olarak açıklanmaktadır (METK, 1973). Öğrencilere bilgi ve becerilerin kazandırılmasını sağlayan öğretmenler eğitilmiş, uzman ve rehber olan kişilerdir (Tamkan, 2022). Bandura'ya (1986) göre toplumsal sorumluluk gerektiren mesleklerin başında gelen öğretmenlikte rol model olmak en önemli hususlardan biridir. Öğretmenler; duruşuyla, kullandığı kelimelerle, davranışlarıyla, başka bir deyişle tüm yaşama biçimleriyle önce öğrencilere sonra da çevresine örnek olan kişilerdir (Akcan & Polat, 2016). Bu bakımdan öğretme sorumluluğunun yanında öğretmenlik, birtakım ahlaki ve etik sorumlulukları da beraberinde getiren erdemli bir meslek grubudur (Tezuçar, 2019).

Öğretmenlik bir sorumluluk mesleğidir denildiğinde akıllara bu mesleğin en önemli boyutlarından biri olan meslek etiği gelmektedir (Erdem & Şimşek, 2016). Eğitim ile etik arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır (Özdemir & Çayak, 2022). Eğitim nasıl etiğin oluşturucusu konumunda ise etik de eğitim uygulamalarının belirleyicisi konumundadır (Pieper, 1999). Yunancada karakter anlamına gelen "ethos" kelimesinden türetilmiş etik, ahlak ve değerlerin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan soyut bir kavramdır (Aydın, 2018). Öğretmenlik mesleğinde etik ise öğretmenin öğrenciler, meslektaşları ve toplumla olan ilişkilerinde yerine getirmesi ve uyması gereken kurallar bütünüdür (Özen, 2017).

Öğretmenler için mesleki etik ilkelerden ilk bahsedilen ülke olan Amerika'da 1929 yılında National Education Association (Ulusal Eğitim Birliği) tarafından belirlenen mesleki etik ilkeler günümüze kadar birçok kez yenilenmiş ve 1975 yılında yapılan düzenleme ile son şeklini almıştır (Karataş, Caner, Kahyaoglu & Kahya, 2019). Amerikan Eğitimciler Derneği'nin (Associations of Americans Educators) Danışma Kurulu ve Yürütme Komitesi; eğitimcilere yönelik hazırlanan etik kodları "Öğrencilere karşı etik davranış", "Uygulamalara ve performansa yönelik etik davranış", "Profesyonel meslektaşlara yönelik etik davranış", "Velilere ve topluma yönelik etik davranış" olmak üzere dört ana başlık etrafında toplamıştır (AAE,

2024). Her ana başlık altında profesyonel bir eğitimci olan öğretmenin yapması gereken etik davranışlar sıralanmaktadır. Türkiye’de ise Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 24.06.2015 tarihinde öğretmenlere özel olarak hazırlanan “Eğitimciler için mesleki etik ilkeler” bir genelge ile yayınlanmıştır. Bu mesleki etik ilkeler; “Öğrenciler ile ilişkilerde etik ilkeler”, “Eğitim mesleğine ilişkin etik ilkeler”, “Eğitimcilerle ilişkilerde etik ilkeler”, “Veliler ile ilişkilerde etik ilkeler”, “Okul yönetimi ve toplum ile ilişkilerde etik ilkeler” ve “Okul yöneticilerinin; öğretmenler, öğrenciler ve veliler ile ilişkilerinde etik ilkeler” olmak üzere altı ana başlık etrafında şekillenmiştir (MEB, 2015). Bu genelgedeki etik ilkeler ile Amerikan Eğitimciler Derneği tarafından hazırlanan etik kodların bağdaştığı görülmektedir (Aslanargun, 2019).

Mesleki etik ilkeler, meslekte yapılması uygun olan ve olmayan davranışların sınırlarını belirlemektedir (Altinkurt & Yılmaz, 2011). Profesyonel bir meslek olan öğretmenlikte mesleki etik ilkeler, öğretmenlerin etik bir şekilde hareket etmelerini sağlamaya yardımcı olur (Kumari, 2016). Öğretmenlik mesleğine özgü olan kabul görmüş ilkeler; profesyonellik, hizmette sorumluluk, adalet, eşitlik, sağlıklı ve güvenli bir ortamın sağlanması, yolsuzluk yapmamak, dürüstlük-doğruluk ve güven, tarafsızlık, mesleki bağlılık ve sürekli gelişme, saygı ve kaynakların etkili kullanımıdır (Aydın, 2018). Öğretmenlikte bu ilkelerin yanında mesai saatlerine riayet etme, hediye almama, kişisel çıkar gözetmeme ve özel ders vermeme gibi ilkeler de önem arz etmektedir (Arslan, 2018). Başarısı düşük olan bir öğrenciye yeterli ilgiyi göstermek, öğrencilerini kişisel işlerinde kullanmamak, savunduğu bir siyasi görüşü öğrencilere empoze etmemek, derse zamanında ve hazırlıklı girmek gibi davranışlar nasıl etik davranışlar olarak kabul ediliyorsa bunların tersi de meslekte etik dışı davranışlar olarak görülmektedir (Karataş, 2013).

Literatürde, öğretmenler tarafından sergilenen etik dışı davranışların çok yönlü nedenlere dayandığı ortaya konulmaktadır. Pelit ve Güçer (2006), öğretmenleri etik dışı davranışlara iten temel faktörler arasında yasal düzenlemelerin yetersizliğini, meslektaşlar arasında etik dışı davranışların yaptırımsız kalmasını ve öğretmen yetiştirme programlarında meslek etiği eğitime yeterince yer verilmemesini vurgulamaktadır. Hacıoğlu ve Alkan (1997), okullarda görülen kurumsal baskıların, yönetim kaynaklı etik ihlallerin ve eğitimin politik yapısının da öğretmenlerin etik dışı davranışlarına neden olduğunu ifade etmektedir. Levent’e (2022) göre ise etik dışı davranışların temel nedeni bireylerin ahlaki gelişim düzeyi ile ilişkilidir. Buna göre öğretmenlerin etik dışı davranışlarına yol açan faktörlerin bireysel, kurumsal ve toplumsal düzeyde ele alınması gerektiği anlaşılmaktadır.

Eğitim ve sinema, kurumlar sosyolojisi bakımından hayatımızı doğrudan etkileyen temel yapıdandır (Yalanız, 2018). Sinema toplumla ilişkili olmakla birlikte toplum da eğitimle ilişkili olduğundan bunlar arasında sıkı bir etkileşim vardır (Altınbaş, 2018). Sinema filmleri, etkileyici bir hikaye anlatmanın yanında görsel bir şekilde derinlemesine mesajlar ve güçlü argümanlar sunarak izleyicilerle daha güçlü bir bağlantı kurulmasını sağlamaya yardımcı olur (Namaz, 2023). Sinema tarihine bakıldığında öğretmen, öğrenci ilişkileri ve eğitim üzerine hafızalara kazınan pek çok filmle karşılaşmak mümkündür (Çökerdenoğlu, 2020). Eğitim kurumlarında yaşanan olay, düşünce ve yaklaşım tarzlarını konu alan filmler; okul yöneticisi, öğretmen, öğrenci ve velilerin eğitimle olan çok yönlü ilişkilerini analiz ederek eleştiri yolunu açar ve mevcut sorunlara ilişkin farkındalık kazandırır (Altınbaş, 2018). Bu filmlerde, eğitimcilerin önemi ve değeri ile öğretmenlerin öğrenciler üzerindeki etkileri ön plana çıkmaktadır (Topakoğlu & Canlı, 2022).

Scull ve Peltier (2007), Hollywood filmlerindeki eğitimcilerin daha çok karışıklıkları içeren temsilciler olduğunu öne sürmektedir. Öğretmenler, bazı filmlerde sistemin kurtarıcısı veya değişimin öncüsü; bazılarında ise mevcut düzenin eleştircisi veya kışkırtıcısı olarak işlenmektedir (Yüksel, 2015). ABD, Kanada ve İngiltere gibi ülkelerin filmlerinde daha çok öğrenci ve öğretmenin bireysel özellikleri konu edilirken; Almanya, Fransa, Rusya ve Hindistan yapımı filmlerde ise sistem eleştirisi söz konusudur. Toplumsal yapı ve ekonomik zorlukları konu edinen filmlerin ise daha çok Türkiye, İran, İtalya menşeli olmaları dikkat çekmektedir (Yalanız, 2018).

Literatür incelendiğinde, filmlerin hem eğitim hem de eğitim dışındaki farklı alanlarda araştırma konusu olarak ele alındığı ve bu alandaki çalışmaların son yıllarda artış gösterdiği görülmektedir (Acar & Voltan-Acar, 2013; Culbreth & Huber, 2015; Falsafi, Khorashad & Abedin, 2011; Karacan-Özdemir, 2018). Altan (2016) yaptığı çalışmada “Öğretmenliğe Dair: Filmler ve Öğretmenler” adlı kitabında öğretmenlik mesleğinin farklı yönlerini ele alan 57 film (Ölü Ozanlar Derneği, Sevgili Öğretmenim, Mona Lisa Gülüşü, Başka Tanrının Çocukları, Öğretmen vb.) ve 13 belgesel filmi incelemiştir. Akcan ve Polat (2016) tarafından yapılan çalışmada, doküman analizi yöntemiyle Türk sinemasında yer alan 5 filmde öğretmen imajı incelenmiştir. Akcan ve Kara (2021) çalışmasında, Millî Eğitim Bakanlığı’nın öğretmenlere önerdiği filmler arasından en yoğun sınıf içi uygulamaları içeren dört filmi sınıf yönetimi açısından incelerken; Altunbay ve Alaca (2021) ise doküman analizi kullanılarak yaptığı çalışmada 50 film üzerinden ideal öğretmen modelini incelemiştir. Bikiç (2021), Rajkumar Hirani’nin yönettiği “Üç İdiot” filmini inceleyerek geleneksel eğitim anlayışının eleştirisini yapmıştır. Şahin ve Kumral (2018) “Ölü

Ozanlar Derneği” filmini eğitim felsefeleri çerçevesinden inceleyerek, farklı felsefi yaklaşımların filmde nasıl somutlandığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Karahan ve Uca (2022) “Yerdeki Yıldızlar” filminin disleksili çocukların sosyal deneyimlerini nasıl tasvir ettiğini nitel araştırma yöntemiyle incelemiştir. Sakar ve diğerleri (2023) tarafından ise özel yetenekli bireyleri konu edinen 36 film incelenerek bu bireylerin filmlerde nasıl sunulduğu analiz edilmiştir. Dalton (2013), “Bad Teacher” filmindeki kötü öğretmen karakterlerini değerlendirmiş ve filmin konusuna, ana karakterlerin tasvirine ve hikâyenin estetik işlenişine odaklanmıştır. Meranggi, Yadnya ve Parthama (2016) ise aynı filmdeki karakterler tarafından kullanılan tabu kelimeleri toplum dilbilimsel bir yaklaşımla incelemiştir. Simanjuntak (2020) “Beautiful Mind” filmini analiz ederek filmdeki ana karakteri eğitimsel değerler üzerinden ele almıştır. Omar ve Abbas (2022), “Mona Lisa Smile” filmindeki ana karakterin gelecek nesil kadınlarda farkındalık yaratmak için kadın güçlendirme ideolojileri üzerine bir analiz yapmıştır. Zhafran ve diğerleri (2023) ise “Ölü Ozanlar Derneği” filmindeki Bay Keating’in öğretim stilini analiz ederek öğretmenlerin etkili bir öğretim stili belirlemelerine yardımcı olmayı amaçlamıştır.

Literatürde, yapılan film analizlerinin öğretmenlik mesleğini daha çok genel hatlarıyla ele aldığı (Altan, 2016; Akcan & Polat, 2016) ya da belirli bir tema üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Örneğin, öğretmen imajı (Akcan & Kara, 2021), ideal öğretmen modeli (Altunbay & Alaca, 2021) veya eğitim felsefesi (Şahin & Kumral, 2018) gibi konular öne çıkmaktadır. Dalton (2013), “Bad Teacher” filmindeki karakterlerin olumsuz davranışlarını incelerken, öğretmenlik meslek etiği ihlalleri yerine, filmin estetik yapısına ve karakter tasvirlerine odaklanmıştır. Benzer şekilde, “Üç İdiot” filmi üzerine yapılan analizler (Bikiç, 2021), eğitim sistemine yönelik genel eleştiriler sunmakta, ancak öğretmenlik meslek etiği üzerine spesifik bir odaklanma sağlamamaktadır.

Yapılan literatür taraması sonucunda, öğretmenlik meslek etiği ilkelerinin ihlalleri ve bu ihlallerin eğitim sürecine olan etkilerini kapsamlı inceleyen bir çalışmaya rastlanmamış ve literatürde bu konuda bir boşluk olduğu görülmüştür. Bu araştırma, “Öğretmen (Uçitefka)” filmini, öğretmenlik meslek etiği bağlamında analiz ederek, meslek etiği ilkelerinin hem teorik hem de pratik açıdan ele alındığı eğitim araştırmalarına yeni bir perspektif kazandırmayı amaçlamaktadır. Filmin ana karakteri, meslek etiğini ihlal eden bir öğretmen profili çizerek güç dinamiklerini ve etik sorunları dramatik bir biçimde yansıtmaktadır. Özellikle, bu filmin öğretmenlerin karşılaşabileceği etik ikilemleri ve bu ihlallerin eğitim sistemi, öğrenciler, veliler ve toplum üzerindeki etkilerini tartışmaya açması, bu çalışmayı literatürdeki

diğer film analizlerinden ayıran önemli bir özelliktir. Ayrıca, filmin senaryosunun gerçek bir hikayeden esinlenmiş olması, karakterlerin ve olayların inandırıcılığını artırmakta ve öğretmenlere etik sorunları daha derinlemesine irdeleme imkanı sunmaktadır.

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu araştırma, “Öğretmen (Uçitelka)” filminin öğretmenlik meslek etiği bağlamında incelendiği nitel bir araştırmadır. Araştırmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi; uzun yıllardır kullanılan bir araştırma yöntemi olup kitaplar, gazete makaleleri, akademik dergi makaleleri ve kurumsal raporlar dahil olmak üzere çeşitli belge türlerinin analiz edilmesinden oluşmaktadır (Patton, 2015; Morgan, 2022). Doküman analizi; belli bir amaç doğrultusunda kaynakları bulma, okuma ve değerlendirme işlemlerini kapsayan, yazılı materyallerin yanı sıra film, video, fotoğraf gibi görsel malzemelerin kullanıldığı bir yöntemdir (Karasar, 2005). Merriam (2009), doküman analizini uygun dokümanları bulma, orijinallik kontrolü, kodlama ve katalog sistemi oluşturma ve veri analizi yapma aşamalarından oluşan bir süreç olarak açıklamaktadır. Film ve video materyalleri, bir araştırmacının tek veri kaynağı olabilse de dokümanlar tek başına veri seti oluşturduğundan, araştırmacının amacına uygun kapsamlı bir çözümleme sürecine alınmaları gerekmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu çalışmada da “Öğretmen (Uçitelka)” filmi, öğretmenlik meslek etiği bağlamında kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. Literatürde de benzer şekilde doküman analizi yöntemiyle film analizi çalışmaları yapılmış ve bu yöntemin filmlerden veri elde etmede oldukça faydalı olduğu gözlemlenmiştir (Akcan & Polat, 2016; Altunbay & Alaca, 2021; Bikiç, 2021; Omar & Abbas, 2022).

İşlem Yolu

Araştırmada ilk olarak “öğretmenlik meslek etiği” bağlamında ele alınabilecek filmler incelenmiştir. İzlenen filmler arasından öğretmenlik meslek etiğini ve öğretmenlikte etik dışı davranışları konu edinen “Öğretmen (Uçitelka)” adlı filmin analiz edilmesine karar verilmiştir. 1983 yılında henüz Sovyetler Birliği’nin dağılmadığı, Yugoslavya’nın bölünmediği bir dönemde yaşanan ve gerçek bir olaydan yola çıkılarak senaryosu yazılan Slovakya-Çekya yapımı bu filmin, öğretmenlik mesleğinde etik konusuna dikkat çeken bir yapım olduğu düşünülmektedir.

Film ile İlgili Bilgiler

İncelenen filmin künyesi Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1

Filmin Künyesi

Filmin Adı	Öğretmen	
Orijinal Adı	Učiteľka	
Yönetmen	Jan Hřebejk	
Senarist	Petr Jarchovský	
Vizyon Tarihi	21 Nisan 2016 (Slovakya-Çekya) 9 Haziran 2017 (Türkiye)	
Oyuncular	Zuzana Maurery Zuzana Konečná Csongor Kassai Tamara Fischer Martin Havelka Eva Bandor Oliver Oswald Peter Bebjak Richard Labuda Inka Gogalova Monika Certezi	Öğretmen (Maria Drazdechová) Veli (Iveta Kucerová) Veli (Marek Kucera) Öğrenci (Danka) Veli (Jaroslav Binder) Veli (Hana Binderová) Öğrenci (Filip Binder) Veli (Václav Littmann) Öğrenci (Karol Littman) Okul müdürü (Ina Gogalová) Müdür yardımcısı
Tür	Dram	
Ülke	Slovakya-Çekya	
IMDb Puanı	7.2 (21.02.2024)	
Süre	102 dk.	

“Öğretmen (Učiteľka)”, 2016 yılında vizyona giren Slovakya-Çekya ortak yapımı bir dram filmidir. Filmin yönetmenliğini Jan Hřebejk üstlenirken; senaryosu Petr Jarchovský tarafından yazılmıştır. 102 dakika olan bu filmin çekimleri ise Slovakya’da yapılmıştır. Film, 21 Nisan 2016 tarihinde Slovakya ve Çekya’da, 9 Haziran 2017 tarihinde Türkiye’de vizyona girmiştir. Güçlü hikayesi, başarılı oyunculuk

performansları ve gerçekçi atmosferi ile izleyiciyi etkilemeyi başararak uluslararası film festivallerinde birçok ödüle layık görülmüştür. Film, 2016 yılında Montreal Dünya Film Festivali'nde Jüri Özel Ödülü ve FIPRESCI Ödülü'nü kazanmıştır. Ayrıca 2017 yılında Avrupa Film Ödülleri'nde En İyi Film ve En İyi Senaryo dallarında aday gösterilmiştir.

Film, 1983 yılında Bratislava'da bir ortaokula atanan Maria Drazdechova adına bir öğretmen hikayesini anlatmaktadır. Maria, öğrencileri ve velileri kendi çıkarları için kullanan bir öğretmendir. Sınıftaki hakimiyetini pekiştirmek için baskıcı ve aşağılayıcı yöntemler kullanarak öğrencileri küçük düşürür ve rencide eder. Bu durum, öğrencilerde ve velilerde büyük bir öfkeye ve hoşnutsuzluğa yol açar. Maria'nın etik dışı davranışları, öğrenciler üzerinde yıkıcı bir etkiye neden olmuştur. Öğrencilerden biri (Danka), Maria'nın baskıcı tutumuna dayanamayarak intihar girişiminde bulunur. Bu olay, velilerin Maria'ya karşı tepkisini daha da artırır ve onu okuldan atmak için iş birliği yapmalarına neden olur. Ancak Maria, siyasi bağlantılarını kullanarak velilerin girişimlerini engellemeyi başarır. Filmin sonunda Maria Öğretmen'in velilerin şikayet dilekçeleriyle ceza alıp okuldan uzaklaştırıldıktan sonra tekrar okula geri döndüğü görülmektedir. Öğretmen olarak ilk dersine 1983 yılında giren Maria Drazdechova'nın cezadan sonra sınıfa tekrar girdiğinde tahtada 1991 yılı yazması dikkat çekmektedir. Aradan geçen yıllara rağmen Maria Drazdechova'nın, cezası bitip okula geri döndüğünde etik dışı davranışlar sergilemekten vazgeçmediği ve filmin başında olduğu gibi öğrencileri menfaat amaçlı fişlemesiyle film manidar bir şekilde bitmektedir.

Verilerin Analizi

Filmin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz, önceden belirlenen bir çerçeve doğrultusunda verilerin analiz edilmesini ve yorumlanmasını sağlayan bir yöntemdir (Baltacı, 2019). Bu çalışmada filmin içeriği, Amerikan Eğitimciler Derneği'nin eğitimcilere yönelik hazırladığı etik kodlara göre incelenmiştir. Amerikan Eğitimciler Derneği'nin etik kodlarında yer alan "öğrencilere yönelik etik davranışlar", "mesleki uygulama ve performansa yönelik etik davranışlar", "meslektaşlara yönelik etik davranışlar" ve "velilere ve topluma yönelik etik davranışlar" olmak üzere dört temel kategori, kontrol listesi için ana kaynak olarak benimsenmiştir. Bunun yanında, Türkiye bağlamını da dikkate alabilmek için Millî Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) eğitimciler için yayımladığı mesleki etik ilkeler analize dahil edilmiştir. MEB'in etik ilkeleri, öğretmenlik mesleğindeki temel değerleri daha ayrıntılı bir şekilde ele alarak genişletmektedir. Böylece, her iki kaynağın etik ilkeleri arasındaki örtüşen değerler, analizde kullanılan kontrol listesinde birleştirilmiştir.

Kontrol listesindeki kategoriler ve bu kategoriler altındaki etik ilke ve davranışlara göre filmin içeriğindeki öğretmenlik meslek etiğine uymayan öğretmen davranışları belirlenmiştir.

Tablo 2'de filmin analizinde kullanılan kontrol listesi verilmiştir.

Tablo 2

Kontrol Listesi

Öğrencilere Yönelik Etik Davranış

Madde 1. Sevgi ve Saygı

Madde 2. İyi Örnek Olma

Madde 3. Anlayış ve Hoşgörülü Olma

Madde 4. Adil ve Eşit Davranma

Madde 5. Öğrencinin Gelişimini Gözetme

Madde 6. Öğrenciye Ait Bilgileri Saklama

Madde 7. Ekonomik ve Psikolojik Sorunları Yansıtmama

Madde 8. Gerçekleri Çarpıtma ve Kişisel Ön yargıdan Kaçınma

Mesleki Uygulamalara ve Performansa (Mesleğe) Yönelik Etik Davranış

Madde 10. Mesleki Yeterlilik ve Sorumluluk

Madde 11. Sağlıklı ve Güvenli Eğitim Ortamı Sağlama

Madde 12. Okul Politikalarına, Yasa ve Yönetmeliklere Uyma

Madde 13. Kurumsal Mesleki Ayrıcalıkları Kişisel ve Partizan Çıkarları İçin Kullanmama

Madde 14. Mesai ve Ders Saatlerine Uyma

Madde 15. Hediye Almama

Madde 16. Kişisel Menfaat Sağlamama

Madde 17. Özel Ders Vermeme

Madde 18. Bağış ve Yardım Talebinde Bulunma

Meslektaşlara Yönelik Etik Davranış

Madde 19. Ayrımcılık Yapmama

Madde 20. Yanlış Beyanda Bulunmama

Madde 21. Gizlilik

Madde 22. Meslektaşları Koruma

Madde 23. İş birliği

Öğrencilere Yönelik Etik Davranış

Velilere ve Topluma Yönelik Etik Davranış

Madde 24. Velilerle İyi Bir İletişim Kurabilme

Madde 25. Velilere Öğrencilerle İlgili Doğru Yönlendirme Yapabilme

Madde 26. Veliler Arasında Irk, Dil, Din, Statü Ayırımı Yapmama

Madde 27. Yönetimle İş birliği

Madde 28. Kurum Kaynaklarını Verimli Kullanma

Madde 29. Okul-Toplum İlişkilerinde Olumlu ve Aktif Rol Alma

Film analizi, derinlemesine bir inceleme süreci olarak dört aşamalı bir izleme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada; film genel olarak izlenerek, filmi anlamak ve analiz için bir temel oluşturulmuştur. İkinci aşamada; ana karakterler ve diyaloglar üzerinde yoğunlaşıp mesleki etik ihlalleriyle ilgili ilk gözlemler yapılarak ve diyaloglar kategorize edilerek, her birinin hangi etik ilkeye aykırı olduğu belirlenmiştir. Üçüncü aşamada; diyaloglar, sahne düzenlemeleri, müzik ve görsel unsurlar birlikte değerlendirilerek, film sekanslara ayrılmıştır. Dördüncü aşamada; oluşturulan sekanslar, Tablo 2'deki kontrol listesi doğrultusunda teker teker incelenmiş ve her bir etik ilke ihlali detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu süreçte, analizlerin güvenilirliğini artırmak adına, iki eğitim bilimleri uzmanından da görüş alınmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik kavramları, nicel çalışmalardan farklı olarak ele alınmakta ve daha geniş bir çerçevede değerlendirilmektedir. Geçerlik, elde edilen bulguların araştırılan olguyu doğru bir şekilde yansıtıp yansıtmadığına odaklanırken, güvenirlik, araştırma sürecinin tutarlılığı ve sonuçların tekrarlanabilirliğini ifade etmektedir (Guba & Lincoln, 1985; Merriam, 2009). Krefting (1991) nitel araştırmalarda geçerlik yerine inanılrlık, sonuçların doğruluğu ve araştırmacının yetkinliği gibi ifadelerin kullanılmasının daha uygun olduğunu belirtmiştir. İnanılrlık; bulguların mantıklılığı, sonuçların inandırıcılığı, katılımcıların içtenliği ve araştırılan konunun doğru bir portresini sunup sunmadığı gibi unsurları içermektedir.

Nitel bir araştırmada bulguların doğruluğunu sağlamak için uzun süreli etkileşim, katılımcı teyidi ve uzman incelemesi stratejilerinin kullanılması önerilmektedir (Holloway & Wheeler, 1996; Creswell, 2003). Bu çalışmada geçerli sonuçlar elde edebilmek için etik temelli kavramsal bir çerçeve oluşturulmuş ve analiz edilen filmin sahneleri bağlam içinde detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir. Araştırma süre-

cinde film, farklı araştırmacılar tarafından birkaç kez incelenmiş, sahneler arasında bağlamsal bir bütünlük sağlanmış ve doğrudan alıntılarla bulgular desteklenmiştir. Ayrıca, araştırmada elde edilen bulguların doğruluğunu ve uygunluğunu sağlamak amacıyla, etik alanında uzman iki akademisyenin görüşleri alınmış, bu uzmanlar tarafından bulguların kavramsal çerçeveye uygunluğu değerlendirilmiştir. Uzman incelemesi sırasında alınan geri bildirimler doğrultusunda analiz süreci yeniden gözden geçirilmiş ve gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Araştırmanın güvenilirliğini artırmak için kullanılan yöntemler açık ve şeffaf bir şekilde raporlanmış, kodlama ve temalandırma süreci ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Film analizi sırasında, iki araştırmacı filmi bağımsız olarak incelemiş, belirlenen temalar karşılaştırılmış ve ortak bir uzlaşmaya varılmıştır. Araştırmacıların ön yargılarının en aza indirilmesi için yansıtıcı bir yaklaşım benimsenmiş ve analiz sürecinde alınan kararlar kaydedilmiştir. Ayrıca, araştırmada kullanılan metodolojik adımların ayrıntılı bir şekilde sunulması, diğer araştırmacılar tarafından benzer bir çalışmanın gerçekleştirilebilmesini mümkün kılmıştır. Elde edilen bulgular literatürdeki benzer çalışmalarla karşılaştırılmış, bu bağlamda sonuçların tutarlılığı ve doğrulanabilirliği değerlendirilmiştir. Bu yöntem ve stratejiler, araştırmanın hem geçerli hem de güvenilir bir şekilde yürütülmesine katkı sağlamıştır.

Bulgular

Filmin analizinde öncelikle film sekanslara ayrılmış ve bu sekansların filmdeki gösterim yerleri belirlenmiştir. Daha sonra filmin analizi için oluşturulan çerçeve doğrultusunda dört ana kategoriye (öğrencilere yönelik, mesleki uygulama ve performansla yönelik, meslektaşlara yönelik, veli ve topluma yönelik etik davranışlar) göre filmdeki sahneler çözümlenmiştir. Bu ana kategorilerden "meslektaşlara yönelik etik davranış" ile ilgili herhangi bir bulguya ulaşılmadığı için bu kategoriye bulgular bölümünde yer verilmemiştir.

Tablo 3'te filmde öğretmenlik meslek etiğine uygun olmayan davranışlar ve meslek etiğinin her bir alt kategorilerle ilgili etik ihlallere yönelik sekansların analizi yer almaktadır.

Tablo 3

Etik İhlalleri İlişkin Sahneler ve Filmdeki Gösterim Yerleri

Sahne	Filmdeki Gösterim Yeri	Etik Dışı Davranış	İhlal Edilen Etik Davranış Kategorisi	İhlal Edilen Etik İlke (Madde Numarası)
S1	05.'19"- 07.'50"	Öğretmenin öğrencileri etiketlemesi	Öğrenciye Yönelik	M1, M2, M4
S2 S2 ¹	14.'23"- 15.'01" 16.'29"- 16.'46"	Veliye özel işlerini yaptırmak	Mesleğe Yönelik	M15, M16, M18
S3	15.'18"- 15.'26"	Öğrenci kayırma (sınavda soracağı soruları söyleme)	Öğrenciye Yönelik	M4
S4	15.'36"- 15.'45"	Duygusal sömürü (veliye)	Veli ve Topluma Yönelik	M24, M12
S5	18.'20"- 19.'00"	Veli üzerinde baskı kurmak	Veli ve Topluma Yönelik	M24, M12
S6	19.'39"- 19.'45"	Öğrenciyi sınıf önünde rencide etmek	Öğrenciye Yönelik	M1, M8, M5
S7	20.'12"- 20.'30"	Öğrenciyi notla tehdit etmek, şantaj yapmak	Öğrenciye Yönelik	M3, M5, M8
S8	22.'26"- 22.'30"	Veliyi yasal olmayan işlerini yapmaya zorlamak	Mesleğe Yönelik Veli ve Topluma Yönelik	M12, M13, M29
S19	20.'12"- 20.'30"	Veli ile gereksiz yakınlık kurmak	Veli ve Topluma Yönelik	M24, M12
S10	21.'39"- 21.'45"	Okul içerisinde alkol almak	Mesleğe Yönelik	M11, M12
S11	29.'01"- 29.'15"	Veliyi manipüle etmek	Veli ve Topluma Yönelik	M24, M12

Sahne	Filmdeki Gösterim Yeri	Etik Dışı Davranış	İhlal Edilen Etik Davranış Kategorisi	İhlal Edilen Etik İlke (Madde Numarası)
S12	29.'20" - 30.'07"	Öğrenci başarısını çarpıtmak, yalan bilgi vermek	Öğrenciye Yönelik Veli ve Topluma Yönelik	M2, M9, M25
S13	32.'10" - 33.'12"	Ayrımcılık yapmak, adil olmamak	Öğrenciye Yönelik	M4, M8
S14	32.'53" - 33.'17"	Hile yapmak	Öğrenciye Yönelik	M4, M5
S15 S15 ¹	33.'20" - 34.'30" 34.'52" - 35.'10"	Öğrencileri aşağılamak, Hakaret etmek	Öğrenciye Yönelik	M1, M2, M3, M9, M11
S16	35.'41" - 36.'03"	Öğretmenin veliler üzerinde korku ve baskı unsuru olması	Mesleğe Yönelik Veli ve Topluma Yönelik	M12, M13, M27
S17	40.'34" - 41.'10"	Manipülasyonu nedeniyle aile arasında huzursuzluğa neden olması	Veli ve Topluma Yönelik	M24, M23, M29
S18	41.'34" - 41.'50"	İdeolojik görüşünü öğrencilere empoze etmeye çalışmak	Öğrenciye Yönelik Mesleğe Yönelik	M3, M10, M11
S19	44.'42" - 45.'22"	Fiziksel şiddet uygulamak	Öğrenciye Yönelik	M8
S20	48.'32" - 49.'25"	Öğrencilere kendi evinde ev işlerini yaptırmak	Öğrenciye Yönelik Mesleğe Yönelik	M1, M2, M16
S21	50.'44" - 51.'08"	Otoriteyi kötüye kullanmak (veliyi tehdit etmek)	Mesleğe Yönelik	M10, M13

Sahne	Filmdeki Gösterim Yeri	Etik Dışı Davranış	İhlal Edilen Etik Davranış Kategorisi	İhlal Edilen Etik İlke (Madde Numarası)
S22	52.'05'' - 52.'15''	İftira atmak (veliye)	Mesleğe Yönelik Veli ve Topluma Yönelik	M13, M27
S23	57.'14'' - 57.'51''	Bir öğrencinin intihar teşebbüsünde bulunmasına neden olmak	Öğrenciye Yönelik Mesleğe Yönelik	M3, M5, M8, M10, M11
S24	61.'06'' - 61.'25''	Öğrencinin gizli bilgilerini açıklamak	Öğrenciye Yönelik	M3, M6
S25	65.'40'' - 66.'20''	Velisiyle duygusal ilişki kurmaya çalışmak	Veli ve Topluma Yönelik	M23, M26
S26	67.'14'' - 71.'14''	Veliye yakınlığı nedeniyle öğrencinin olumsuz davranışını görmezden gelmek	Öğrenciye Yönelik Mesleğe Yönelik Veli ve Topluma Yönelik	M4, M16, M25
S27	74.'12'' - 74.'43''	Öğrenci velisine para teklif etmek	Mesleğe Yönelik	M12, M13
S28	76.'45'' - 77.'15''	Öğrenciye özel ders vermek	Mesleğe Yönelik	M16, M17
S29	79.'10'' - 79.'38''	Duygusal sömürü (veliye)	Veli ve Topluma Yönelik	M27, M29
S30	79.'50'' - 80.'27''	Veliye ayrıcalıklı iş teklif etmek	Veli ve Topluma Yönelik	M13, M16
S31 S31 ¹	81.'34'' - 82.'34'' 91.'30'' - 91.'49''	Veliyi küçük düşürmek ve ona hakaret etmek	Veli ve Topluma Yönelik	M27, M26, M29
S32	84.'25'' - 84.'51''	Okuldaki görev ve sorumluluklarını yerine getirmemek	Mesleğe Yönelik	M10, M11, M12

Sahne	Filmdeki Gösterim Yeri	Etik Dışı Davranış	İhlal Edilen Etik Davranış Kategorisi	İhlal Edilen Etik İlke (Madde Numarası)
S33	86.'07"- 87.'38"	Okul müdürü ve müdür yardımcısının okul içinde içki içmesi	Mesleğe Yönelik	M11, M12
S34	98.'34"- 98.'40"	Öğretmenin öğrencileri etiketlemesi	Öğrenciye Yönelik	M1, M2, M4, M11

Not: Aynı etik dışı davranışın gösterildiği sahnelerin sekans numaraları aynı sayı ile belirtilmiştir. (S15, S15¹)

Öğrencilere Yönelik Etik Davranışlara İlişkin Bulgular

Filmin içeriğinde yer alan, öğrencilere yönelik etik dışı davranışların bulunduğu sahne ve ilgili sekanslar Tablo 4'te verilmektedir.

Tablo 4

Öğrencilere Yönelik Etik İhlallerin Bulunduğu Sahne ve Sekanslar

Öğrencilere Yönelik Etik İhlaller	Sekanslar
	Öğretmen (Maria Drazdechova)
M1	S1, S6, S15, S15 ¹ , S20, S34
M2	S12, S15, S15 ¹ , S20, S34
M3	S7, S15, S18, S23, S24,
M4	S1, S3, S13, S14, S26, S34
M5	S6, S7, S14, S23
M6	S24
M7	-
M8	S6, S7, S13, S19, S23
M9	S12, S15, S15 ¹

Tablo 4'te görüldüğü üzere filmin içeriğinde bu kategoride Madde 7 (M7) dışındaki tüm etik ilkeler ihlal edilmiştir. Bu etik ihlaller sahne sayısı bakımından değerlendirildiğinde en çok ihlal M1 (Sevgi ve saygı) ve M4 (Adil ve eşit davranma) ilkelerinde olmuştur. Aşağıda bu ilkelerin ihlaline yönelik filmde geçen bazı alıntılar ve yorumlar sunulmaktadır.

Madde 1 (M1-Sevgi ve Saygı): Film boyunca ana karakter olan öğretmenin öğrencilere yönelik sevgi ve saygı duymadığı görülmektedir. Maria Öğretmen, yapmış olduğu her hareketle öğrencileri etiketleyen ve kendi kişisel çıkarları doğrultusunda öğrencilere davranan bir profil çizmektedir. Öğretmenin; velilerin mesleklerine göre öğrencilerini etiketlemesi (S1), öğrencinin velisi kendi kişisel işini yapmayı reddettiği için öğrenciyi sınıf önünde rencide etmesi ve öğrenciyi düşük notla tehdit etmesi (S6), yine kişisel çıkarlarıyla örtüşmediği için öğrencisine sınıf içerisinde hakaret etmesi ve onu aşağılaması (S15, S15¹), öğrencilerini okul çıkışında evine çağırarak kendi ev işlerini yaptırması (S20) gibi davranışlar öğretmenlik mesleğine yakışmayan, öğrencilere yönelik sevgi-saygı boyutunun ihlalinin görüldüğü etik dışı davranışlardır.

Madde 4 (M4-Adil ve Eşit Davranma): Filmin genelinde öğretmenin öğrencilere ve velilerine adil davranmadığı görülmektedir. Maria Öğretmen, sık sık öğrencileri arasında ayırım yapan ve sadece çıkarlarıyla örtüşen öğrencilere iyi davranan bir öğretmendir. Özellikle öğretmenin filmin başında ve sonunda öğrencileri anne-babalarından fayda sağlamaya yönelik bir araç olarak görmesi (S1 ve S34), yakınlık ve kişisel menfaat sağlayacağını düşündüğü kuaför olan bir velinin evine gidip saçını yaptırdıktan sonra herhangi bir ücret ödememesi karşılığında öğrenciye yazılı sınavda soracağı konuyu önceden söylemesi (S3), sınıf içerisinde sadece menfaat sağlayabileceği öğrencilere söz hakkı vermesi (S13, S14), velilerden birine duygusal yakınlığı nedeniyle o velinin çocuğunun olumsuz davranışını örtbas etmesi (S26) gibi davranışlar öğretmenin öğrencilere yönelik sergilemiş olduğu etik dışı davranışlardır.

Madde 6 (M6-Öğrenciye Ait Bilgileri Saklama): Bir öğretmenin etik olarak öğrencilerine ait kişisel bilgileri saklamaya özen göstermesi gerekirken bu etik ilkenin filmin ana karakteri olan Maria Öğretmen tarafından ihlal edildiği görülmektedir. Sınıfa yeni gelen bir öğrenciyle ilgili söylenmemesi gereken özel bir bilgiyi sınıfın önünde tüm öğrencilerin duyacağı şekilde yüksek sesle ve rencide ederek ifade etmesi (S24) dikkat çekici bir sahnedir.

Mesleki Uygulamalara ve Performansa Yönelik Etik Davranışlara İlişkin Bulgular

Öğretmenin kendi mesleğine yönelik etik ihlallere ilişkin filmde yer alan sahneler ve sekanslar Tablo 5'te verilmektedir.

Tablo 5

Mesleki Uygulama ve Performansa Yönelik Etik İhlallere İlişkin Sahnelerin Bulunduğu Sekanslar

Mesleğe Yönelik Etik İhlaller	Sekanslar
	Öğretmen (Maria Drazdechova)
M10	S18, S21, S23, S32
M11	S10, S18, S23, S32, S33, S34
M12	S8, S10, S16, S27, S32, S33
M13	S8, S16, S21, S22, S27
M14	-
M15	S2, S2 ¹
M16	S2, S2 ¹ , S20, S26, S28, S30
M17	S28
M18	S2, S2 ¹

Tablo 5'te görüldüğü üzere filmde, öğretmenlik mesleğine yönelik içinde M11 (Sağlıklı ve Güvenli Eğitim Ortamı Sağlama), M12 (Okul Politikalarına, Yasa ve Yönetmeliklere Uyma) ve M16 (Kişisel Menfaat Sağlamama) ilkeleri en çok ihlal edilen etik ilkeler olmuştur. M14 (Mesai ve Ders Saatlerine Uyma) ilkesine ilişkin ise herhangi bir sahneye rastlanmamıştır. Aşağıda bu ilkelerin ihlaline yönelik filmde geçen bazı alıntılar ve yorumlar sunulmaktadır.

Madde 11 (M11-Sağlıklı ve Güvenli Eğitim Ortamı Sağlama): Filmin ana karakteri Maria Öğretmen'in; okulda alkollü içki içmesi (S10, S33), ders esnasında kendi ideolojik görüşünü öğrenciler üzerinde baskı kurarak empoze etmeye çalışması (S18), öğrencisine uyguladığı psikolojik şiddet ve baskı nedeniyle öğrencinin intihar etmesine neden olması (S23), görev ve sorumluluklarını yerine getirmemesi (S32), sınıfta öğrencileri etiketlemesi (S34), öğretmenin mesleğine yönelik etik davranışlar kategorisinde yer almaktadır.

Madde 12 (M12-Okul Politikalarına, Yasa ve Yönetmeliklere Uyma): Maria Öğretmen'in; okul politika, yasa ve yönetmeliklerine uymasıyla ilgili herhangi bir endişe duymadığı görülmektedir. Arkasındaki siyasi gücün varlığını öğrencilere, velilerine ve okul yönetimine hissettirip okulda istediği gibi davranarak yasa ve

yönetmelikleri görmezden gelmektedir. Okulda alkollü içki içmesi (S10) ve bunu veliye teklif ettiği sahne bunun en açık örneğidir. Ayrıca veliye yasal olmayan işlerini yaptırması, örneğin yasak olan bir bölgeye (kardeşine) izinsiz paket göndermek istemesi (S8) yasa ve yönetmelikleri göz ardı ettiğinin bir göstergesidir. Öğretmenin diğer insanlar üzerinde korku ve endişe oluşturmaları (S16), öğretmenin öğrenci velisinin evine gidip veliye okulda toplanan parayı teklif etmesi (S27), okul politikalarına uymayarak görev ve sorumluluklarını ihlal etmesi (S32), öğretmenin kendi mesleğine yönelik yapmış olduğu etik dışı davranışlar kategorisinde yer almaktadır. Ayrıca ana karakter dışında okul müdürü ve müdür yardımcısının okul içerisinde kendi odalarında alkol aldıkları sahne (S33) diğer öğretmenlerin sergilediği oldukları etik dışı davranışlar içerisinde yer almaktadır.

Madde 16 (M16-Kişisel Menfaat Sağlamama): Kişisel menfaatleri uğruna velilere özel işlerinde (market, tamir, ulaşım) kullandığı sahneler (S2, S2¹), öğretmenin hem kendi mesleğine hem de velilere yönelik etik davranışların ihlalini göstermektedir. Benzer şekilde ev işlerinde (çamaşır, bulaşık, temizlik, perde asma vb. işler) öğrencilerini çalıştırması (S20), kişisel ilgi duyduğu velinin çocuğunun olumsuz davranışını görmezden gelmesi (S26), kişisel ilgi duyduğu velinin çocuğuna iltimas göstererek onun evine gelip ona ders anlatması (S28), veliye evlilik teklifini kabul ettirebilmek için ona menfaat ortaklığı vadetmesi (S30), bu ilkeye ilişkin etik ihlallerdir.

Madde 17 (M17-Özel Ders Vermeme): Öğretmenin izinsiz bir şekilde bir öğrencisinin evine gelerek özel ders vermesi, babasına duyduğu duygusal yakınlık nedeniyle çocukla ilgileniyormuş gibi yapması, velinin gözüne girmeye çalıştığı sahne (S28), bu etik davranışın ihlal edildiği sahnelerdir.

Velilere ve Topluma Yönelik Etik Davranışlara İlişkin Bulgular

Filmin içeriğinde yer alan velilere ve topluma yönelik etik ihlallere ilişkin sahne ve sekanslar Tablo 6'da verilmektedir.

Tablo 6

Velilere ve Topluma Yönelik Etik İhlallere İlişkin Sahnelerin Bulunduğu Sekanslar

Veliye ve Topluma Yönelik Etik İhlaller	Sekanslar
	Öğretmen (Maria Drazdechova)
M24	S4, S5, S9, S11, S16, S17, S22, S29, S31
M25	S12, S26
M26	S17, S25, S31, S31 ¹
M27	-
M28	-
M29	S8, S17, S25, S29, S31

Tablo 6'da görüldüğü üzere filmde, veliye ve topluma yönelik etik davranışlar içinde M24 (Velilerle iyi bir iletişim kurabilme) en çok ihlal edilen etik ilke olmuştur. M27 (Yönetimle iş birliği) ve M28 (Kurum kaynaklarını verimli kullanma) ilkelere ilişkin ise herhangi bir sahneye rastlanmamıştır. Aşağıda bu ilkelerin ihlaline yönelik filmde geçen bazı alıntılar ve yorumlar sunulmaktadır.

Madde 24 (M24-Velilerle İyi Bir İletişim Kurabilme): Filmin büyük bir bölümünde öğretmenin velilerle sağlıklı bir iletişim kurmadığı görülmektedir. Bu ilkeye ilişkin öne çıkan sahneler şunlardır: Öğretmenin kocasının ölümünü kullanarak veliyi duygusal olarak istismar etmesi (S4), veliler üzerinde kendi özel işlerini yaptırmak için baskı kurması (S5), velileri sürekli ev ziyaretleri ve telefonlaşma yoluyla rahatsız etmesi (S9), velileri manipüle etmekten kaçınmaması (S11), velileri tehdit etmesi (S16), yaptığı manipülasyonlarla velilerin ev içinde huzursuzluk yaşamasına neden olması (S17), kendi özel işini yapması için evine çağırdığı veliye, beklentilerini karşılamadığı için, ona saldırdığı yönünde iftira atmaktan çekinmemesi. (S22), kendisini şikayet ettiği gerekçesiyle velinin evine gidip ona hakaret etmesi (S31).

Madde 25 (M25-Velilere Öğrencilerle İlgili Doğru Yönlendirme Yapabilme): Filmde, Maria Öğretmen velilerle sık sık telefonda ve yüz yüze görüşme yapıp öğrencilerin durumlarıyla ilgili kendi işine gelecek şekilde onlara yönlendirmede bulunmaktadır. Örneğin Maria Öğretmen, veliyi geç bir saatte telefonla arayarak öğrencinin düşük notlarını düzeltmesi için ona ders çalıştırması gerektiğini söylemektedir (S12). Bu yolla öğretmen, veliden kendisinin istediği yasa dışı işi yapması gerektiğini, aksi takdirde kızına düşük not vereceğini ima etmektedir. Aslında bu kız öğrenci jimnastikte oldukça başarılı bir sporcudur. Buna rağmen, öğrencinin sporu

birakmasının ders başarısını artıracığı düşüncesini veliye dikte ederek yanlış bir yönlendirme yapmaktadır. Filmin sonunda, bu kız öğrencinin tıp fakültesini bitirerek doktor olduğu, sporda da oldukça başarılı olduğu bilgisi izleyiciyle paylaşılmalıdır. Ayrıca Karol Littman adlı öğrencinin evine gelen Maria Öğretmen, öğrencinin babasına, sınıfta çocuğunun iskambil oyunu oynadığını ve diğer öğrencilerin paralarını aldığını söyler. Babası duruma çok şaşırır ve üzülür. Öğretmen, eşinden boşanan bu veliye özel ilgisi olduğu için, çocuğunun bu davranışını görmezden geldiğini söyler ve bu parayı çocuğundan alıp kullanması gerektiği yönünde ona yönlendirme yapar (S26).

Tartışma ve Sonuç

Bir öğretmenin mesleki sorumluluklarını yerine getirmesi ve öğretmenlik meslek etiği kurallarına uyması gerekmektedir (Sherpa, 2018). Toplum içinde bir öğretmenden; adalet duygusuna sahip, dürüst, saygılı, sevgi dolu, okul kurallarına uyan, insan haklarına değer veren bir karaktere sahip olması beklenmektedir (Karapınar Türkmenoğlu, 2022). Etik değerlere sahip bir öğretmen öncelikle bu özelliklerini tüm yaşam biçimiyle sergileyerek topluma ve öğrencilere örnek olan ahlaki bir rehber olmalıdır (Özdemir, 2022). Öğretmenlik meslek etiği ile ilgili araştırmalar incelendiğinde öğretmenlerin etik açıdan öğrencilerine, mesleklerine, meslektaşlarına, velilere ve topluma, yasalara karşı sorumluluk taşıdıkları görülmektedir (Ordu, 2019).

Bu araştırmada, 2016 yılında vizyona giren ve Slovakya-Çekya yapımı olan “Öğretmen (Učitelka)” filminin öğretmenlik meslek etiği bağlamında incelemesi yapılmıştır. Filmin betimsel analizi, oluşturulan 29 maddelik “Öğretmenlik Meslek Etiği Kontrol Listesine” göre yapılmıştır. Öğrencilere yönelik etik davranış, mesleğe yönelik etik davranış, meslektaşlara yönelik etik davranış, velilere ve topluma yönelik etik davranış olmak üzere dört ana kategori üzerinden yapılan değerlendirmede, meslektaşlara yönelik etik dışı davranışlara yönelik film sahnelerinde herhangi bir bulguya ulaşılamamıştır. Bu yüzden film analizi toplam üç ana kategori üzerinden yürütülmüştür. Film ilgili sahneler bölündüğünde toplam 34 sekans olduğu görülmüş ve bu 34 sekansta yer alan etik dışı davranışlar oluşturulan çerçeve (kontrol listesi) üzerinden değerlendirilmiştir.

Öğrencilere yönelik etik davranış kategorisinde, toplam 9 maddeye ilişkin sahnelerin sayısının 35 olduğu görülmektedir. Filmin ana karakteri olan Maria Öğretmen’in gücünü/konumunu kötüye kullanarak en fazla öğrencilere yönelik etik davranış ilkelerini ihlal ettiği görülmektedir. Özellikle Maria Drazdechova’nın

M1 (Sevgi ve saygı), M4 (Adil ve eşit davranma) ve M6 (Öğrenciye ait bilgi saklama) ilkelerini sık sık ihlal ettiği belirlenmiştir. Filmin genelinde öğretmenin öğrenciler arasında hakkaniyetli olmamasının ve öğrencilere saygı duymadan onlara ait bilgileri ifşa etmesinin altında, öğretmenin kendi kişisel çıkarları yatmaktadır. Bu bulgular, Altinkurt ve Yılmaz'ın (2011) araştırmasında ortaya konan; ders başarısı düşük öğrencilere yeterince ilgi göstermeme, ayrımcılık yapma, öğrencilere ideolojik baskı uygulama ve alanlarıyla ilgili yayınları takip etmeme gibi davranışların öğretmenlik meslek etiğine aykırı olduğunu belirten bulgularla örtüşmektedir.

Bu araştırmanın bulguları, öğretmenlerin öğrencilere yönelik etik ilkeleri ihlal etmesinin eğitim ortamındaki olumsuz etkilerini somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Filmde Maria Öğretmen'in, öğrenciye ait gizli bilgileri sınıf ortamında açık ederek M6 (öğrenciye ait bilgileri saklama) ilkesini ve sınıf içinde öğrencilere hakaret ederek M1 (sevgi ve saygı) ilkesini ihlal ettiği görülmektedir. Bu bulgular, öğretmenlerin çeşitli manevi ve kültürel değerlere, farklılıklara, sosyal adalete, demokrasiye ve çevreye gereken saygıyı göstermesi gerektiğini vurgulayan Hazarika'nın (2020) çalışmasıyla örtüşmektedir. Ayrıca, Gluchmanova'nın (2015), öğretmenlerin öğrencilerin insan onuruna saygı duymaları ve ahlaki bir yaşam benimsemeleri için rol model olmaları gerektiğini belirttiği araştırması, bu bulgularla paralellik göstermektedir. Şahin ve Yüksel'in (2023) araştırması da öğretmenlerin öğrencilerle olan iletişimlerinde şiddet ve baskıdan uzak, saygılı bir tutum benimsemeleri gerektiğini vurgulamaktadır.

Etik dışı davranışlar arasında ayrımcı tutumlar, öğretmen-öğrenci ilişkisinde olumsuz sonuçlar doğurabilecek temel sorunlar arasındadır (Demirbilek, 2023). Filmde, Maria Öğretmen'in M4 (adil ve eşit davranma) ilkesini birçok kez ihlal ettiği gözlemlenmektedir. Bu durum, Somasundar'ın (2021) öğretmenlerin sosyoekonomik ve dini temelli ayrımcı davranışlarının öğrencilerin davranışlarını olumsuz etkilediğini vurguladığı araştırma bulgularıyla örtüşmektedir. Özellikle öğrencilerin kültürel farklılıklarının ve ailelerinin ekonomik durumlarının ayrımcılıkta belirleyici faktörler arasında bulunması, filmdeki ana karakterin tutumuyla paralellik göstermektedir.

Maria Drazdechova'nın öğrencilere yönelik sergilediği tutumlar, özellikle ahlaki eylemler ve öğrencilere saygı gösterme açısından öğretmenlik meslek etiğiyle bağdaşmamaktadır. Campbell (2000, 2003) ve Colnerud (2006), öğretmenlerin ahlaki rollerinin öğrenciler üzerindeki etkisine dikkat çekerek, öğrencilere saygı gösterme ilkesinin bu ilişkinin temelini oluşturduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca Sula, Zahaj ve Bodinaku'nun (2024) Arnavutluk'taki okul öncesi eğitim kademesinde

etik dışı davranışları inceledikleri araştırmada; öğretmenlerin kayırmacı davranışlarının, çocuklara eşit olmayan şekilde muamele etmelerinin ve adil olmayan ceza uygulamalarının en yaygın etik ihlaller arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular, Maria Öğretmen'in davranışlarının öğretmenlik meslek etiğine aykırı olduğunu ve öğrenci-öğretmen ilişkilerinde ciddi sorunlar yarattığını destekler niteliktedir.

Mesleğe yönelik etik davranışlara ilişkin film sahneleri analiz edildiğinde öğretmenin en sık yaptığı ihlaller; M12 (Okul politikalarına, yasa ve yönetmeliklere uyma), M16 (Kişisel menfaat sağlamama) ilkeleri olmuştur. Film boyunca Maria Öğretmen'in etik dışı davranışlarının altındaki temel nedenin kişisel menfaat sağlamak olduğu söylenebilir. Oysa profesyonel bir eğitimci, yasalara saygı göstererek ve bunlara uyarak öğretmenlik mesleğinin saygınlığını korumaya çalışmalıdır (AAE, 2023). George (2017), öğretmenlerin etik dışı davranışlarını öğretmen bakış açısıyla incelemiş ve öğretmenlerin öğrencilerine hak etmedikleri puan vermeleri, belli bir iş planının olmaması, sınavlarda hile yapma gibi davranışların etik dışı davranışlar olduğunu tespit etmiştir. Gözütok (1999), öğretmen adaylarının meslek etiğine aykırı davranışlarını; ideolojik görüşlerini öğrencilere yansıtma, öğrenciye sevgisiz ve saygısız davranma, rüşvet kabul etme ve özel işleri için ders süresini kullanma gibi durumlarla ilişkilendirmektedir. Filmde ise Maria Drazdechova'nın velilerden kendi çıkarları için kişisel taleplerde bulunması, ders sırasında alkol tüketmesi ve yeni öğrencisini tanıtırken ideolojik mesajlar vermesi, bu tür etik dışı davranışlara örnek teşkil etmektedir. Zhunusbekova ve arkadaşlarının (2022) çalışması da benzer şekilde öğretmenlerin ayrımcılık, mesleki istismar, disiplinsizlik ve rüşvet gibi etik dışı davranışlarını vurgulamaktadır. Kayıkçı ve Uygur (2012) ise çalışmalarında öğretmenlerin etik davranışlarının; görev bilinci, erdemlilik, insani duyarlılık, mesleki yükümlülük ve ahlaki düşünce alt boyutlarında toplandığını belirlemiştir. Buna göre Maria Öğretmen'in ahlaki olarak görev bilincinden uzak ve öğrencilerine duyarsız olması, mesleki etik ilkelerle bağdaşmamaktadır.

Demirbilek'in (2023) araştırmasında, öğretmenlerin; özel ders verme, maddi kazanç sağlama, görevi ihmal etme, baskı ve zorbalık yapma, öğrencileri ve paydaşları istismar etme, ayrımcılık yapma ve kişisel çıkarları için okulu kullanma gibi etik dışı davranışlar sergilediği tespit edilmiştir. Maria Öğretmen'in öğrencilerden ve velilerden kişisel menfaat sağlama, baskı yapma ve öğretim süreçlerini manipüle etme gibi davranışları, Demirbilek'in (2023) belirttiği etik dışı davranışlarla paralellik göstermektedir. Ayrıca Prasad'ın (2017) çalışmasında vurgulanan, notların bir baskı aracı olarak kullanılması ve paydaşların istismar edilmesi gibi davranışlar, filmdeki karakterin etik dışı davranışlarıyla örtüşmektedir.

Sinema filmlerinde o toplumun ideolojisini, siyasi bakış açılarını görmek mümkündür (Küçük, Bülül, Bilici & Akdoğan, 2023). “Öğretmen (Uçitelka)” filminde komünist bir öğretmenin arkasındaki siyasi gücü kullanıp mesleki etik kuralları hiçe sayarak istediği gibi davrandığı görülmektedir. Okul müdürünün, Maria Öğretmen’in etik dışı davranışlarına uzun süre sessiz kalması ve bir öğrencisinin intihar teşebbüsünde bulunup ölümün eşğine geldikten sonra ancak somut bir adım atması, eğitim kurumlarındaki etik ihlallerin ciddiyetini ortaya koymaktadır. Okuldaki çatışmayı etkili yönetemeyen okul müdürünün başka bir çaresi kalmayınca veli toplantısı yapmaya karar vermesi ise oldukça düşündürücüdür. Okul müdürünün çaresizlik ve endişe içerisinde olsa da film boyunca hak ve adalet arayışı, izleyici kitlesinde bir beklenti oluşturmaktadır. Yüksel’in (2022) çalışmasında da ayrımcılık yapma, yönetmeliklere aykırı davranma gibi davranışlar, okul yöneticilerinde sık görülen etik dışı davranışlar arasında yer almaktadır. Buna göre etik dışı davranışların önlenmesi için öğretmenlerin meslek etiği ilkelerine uygun davranmalarını teşvik edecek önlemler alınması, hizmet içi eğitimlerle meslek etiği ilkelerinin hatırlatılması ve kariyer ilerlemelerinde bu ilkelerin dikkate alınması gerekmektedir.

Velilere ve topluma yönelik etik dışı davranışlara ilişkin bulgular incelendiğinde filmde bu kategoriye yönelik toplam 20 sahnenin olduğu görülmüştür. Öğretmenin daha çok veliye yönelik etik ihlallerde bulunduğu filmde bu kategoride en sık ihlal edilen ilke M24 (Velilerle iyi iletişim kurabilme), M29 (Okul-toplum ilişkilerinde olumlu ve aktif rol alma) ilkeleri olmuştur. Kendi işlerinin görülmesi için velileri olabildiğince manipüle etmeye çalışan öğretmen, öğrencilerin de süreç içerisinde eğitimden uzak ve sadece öğretmene hizmet eden bir konumda olmasını arzulamaktadır. Oysa veliye ve topluma karşı sorumlu olan bir öğretmen; kaliteli eğitimin halkın, okulların ve eğitimcilerin ortak hedefi olduğunu ve bu hedefe ulaşmak için bu gruplar arasında iş birliğine dayalı bir çabanın gerekli olduğunu kabul etmelidir (AAE, 2023).

Yurttaş ve Sezer’in (2022) araştırmasında, okul öncesi öğretmenlerinin etikle ilgili görüşleri incelenmiş ve öğretmenlerin çocuk haklarına ve bireysel farklılıklarına saygı göstermelerinin, çocuklara belirli değerleri kazandırmada bu değerlere kendilerinin uymasının ve ailelerle etkili iletişim kurmanın önemine vurgu yapılmıştır. Bu bulgular, Maria Öğretmen’in okul ve toplum ilişkilerinde olumlu ve aktif bir rol alma (M29), velilerle iyi iletişim kurma ilkesinin (M24) ihlal edildiğini desteklemektedir. Kish-Gephart, Harrison ve Treviño’a (2010) göre bireylerin kişilik özellikleri, görüşleri, değerleri ve kendi çıkarları gibi bireysel faktörler, etik dışı davranışlar sergilemelerine neden olmaktadır. Bergman (2013), Kıralp ve Mano-

lova (2017) tarafından yapılan çalışmalarda da kişilik özelliklerinin etik dışı öğretmen davranışlarını sergileme eğilimi oluşturduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda, ihlal edilen ilkeler arasında yer alan (M29) ve topluma rol model olması beklenen öğretmenin kişilik özelliklerinin, Maria Öğretmen'in davranışlarıyla örtüşmediği anlaşılmaktadır.

Filmin başında ve sonunda öğretmenin elinde taşıdığı siyah kaplı ajandanın, öğrencileri ve velileri mesleklerine göre ayırarak kategorize ettiği bir sembol olarak kullanılması dikkat çekmektedir. Ayrıca, film boyunca öğretmenin sürekli aynı topuklu ayakkabıyı giymesi ve bu ayakkabının topuk sesinin filmin sonunda sembolik bir uyarı olarak kullanılması, öğretmenin karakteristik özelliklerini ve gücünü yansıtan bir metafor işlevi görmektedir. Ancak, bu kadar fazla etik dışı davranış sergileyen bir öğretmenin göreve geri dönmesi ve aynı davranışları tekrar etmesi, ciddi bir soru işareti olarak karşımıza çıkmaktadır. Gino'nun (2015) "Kasıtlı etik dışı davranış" teorisine göre, birey yanlış olduğunu bilmesine rağmen çevresel faktörlerin etkisiyle bilinçli olarak etik dışı davranışlarda bulunabilir. Pelit ve Güçer'in (2006) araştırması; öğretmenlerin etik dışı davranışlara yönelmesinde "yasal düzenlemelerin eksikliği", "etik dışı davranış sergileyen meslektaşlara karşı yaptırım eksikliği" ve "eğitim sisteminin etik konularını yeterince kapsamaması" gibi toplumsal ve yönetsel sorunların etkili olduğuna dikkat çekmektedir. Bu çalışmada incelenen filmde, Maria Öğretmen'in etik dışı davranışlarına tanık olan yönetimin şikayet etmekte çekimser kalması, şikayetlere rağmen ciddi bir yaptırım uygulanmaması ve belirli bir süre sonra Maria'nın görevine devam etmesine izin verilmesi, filmdeki olayların bu davranışları tetikleyen faktörlerle uyumlu olduğunu göstermektedir.

Warnick ve Silverman (2011) öğretmen eğitiminde meslek etiğinin ihmal edildiğine dikkat çekmiş, Smith (2013) ise öğretmen hazırlık programlarının öğretmen adaylarının mesleki kimliklerini etik değerlerle güçlendirecek şekilde düzenlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bergman'a (2018) göre öğretmen yetiştirme programlarında etik konularla ilgili vaka çalışmaları ve tartışmalara yer verilerek uygulamaya yönelik eğitimler verilmelidir. Etik bir kültürün oluşması için okul yöneticilerinin etik davranışlara örnek teşkil etmesi ve etik dışı davranışlar için açık ve şeffaf prosedürler oluşturması önemlidir. Aileler ve toplum da etik değerlerin önemini vurgulayan bir ortam oluşturmak için öğretmenlerle iş birliği yapmalıdır. Böylece, etik ilkeler ve kurallar sadece kağıt üzerinde değil, gerçek eğitim pratiklerinde de işlevsel olabilir ve etik bir kültürün sürdürülebilirliği sağlanmış olur.

Sonuç olarak bu film, insan hakları, eşitlik, adalet gibi konuları ele alması bakımından izleyicileri düşünmeye ve sorgulamaya sevk ederek önemli mesajlar içermektedir. Mesleki etik ilkeler, bir ülkenin eğitim politikasının temel bir unsuru olarak benimsenmeli, sadece bir genelge olarak duyurulmaktan ziyade ilkelerin içselleştirilmesi için çalışmalar yapılmalıdır. Öncelikle, bu belgelerin sadece yazılı metinlerden ibaret olmaması ve günlük uygulamalara entegre edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, eğitim fakültelerinde etik dersleri ve mesleki gelişim programları aracılığıyla öğretmenlere etik teorileri, etik karar verme becerileri ve güncel etik sorunlara ilişkin uygulamaları kavratmak önem arz etmektedir. Sürekli eğitim ve gelişim programlarıyla etik bilginin güncel tutulması ve yeni etik sorunlara nasıl yaklaşılacağına öğrenilmesi sağlanmalıdır. Öğretmenlik meslek etiğini temel alan bu gibi filmler tüm öğretmenlere hizmet içi eğitimlerde izletilebilir. Ayrıca bu film üniversitelerde “Eğitimde ahlak ve etik” ve “Eğitim ve öğretimde etik” gibi derslerde ders materyali olarak kullanılabilir.

Analysis of the Movie *The Teacher* in the Context of Teaching Professional Ethics

Nuray Karagöz, A. Faruk Levent*

Introduction

Teachers are expected not only to educate students but also to act as role models for them (Özdemir, 2022). Within this framework, teaching is considered a virtuous occupation that encompasses not only the responsibility of imparting knowledge but also ethical and moral obligations (Tezuçar, 2019). Describing teaching as a profession of responsibility brings one of its most critical aspects, professional ethics, to the fore (Erdem & Şimşek, 2016). Professional ethical principles are defined as a set of guidelines that teachers must adhere to in their interactions with students, colleagues, and society. These principles encompass such fundamental values as justice, honesty, impartiality, and continuous self-improvement.

The National Education Association in the United States established the first professional ethical principles for teachers in 1929 and finalized them in 1975 (Karataş et al., 2019). These principles are categorized into four main areas: ethical

* Corresponding Author

@ PhD Student, Marmara University, nrykrgz.nk@gmail.com

ID https://orcid.org/0000-0002-8595-2136

@ Prof. Dr., Marmara University, faruk.levent@marmara.edu.tr

ID https://orcid.org/0000-0003-3429-6666

➔ Karagöz, N., Levent, A. F. (2025). Analysis of the Movie *The Teacher* in the Context of Teaching Professional Ethics. *Turkish Journal of Business Ethics*, 18 (1), ss. 01-34.

✎ Research Article

© IGIAD
DOI: 10.12711/tjbe/m4204
Turkish Journal of Business Ethics, 2025
isahlakidergisi.com

Received: 21.01.2024
Revised: 07.08.2024
Accepted: 21.01.2025
Online First: 10.04.2025

responsibilities toward students, professional practices and performance, relationships with colleagues, and interactions with parents and society (Association of American Educators [AAE], 2024). In Türkiye, the Ministry of National Education (MoNE, 2015) introduced the Professional Ethical Principles for Educators in a circular in 2015. These principles are organized under six categories: relationships with students, the teaching profession, educators, parents, school administration and society, and the responsibilities of school administrators.

In recent years, academic research has increased on education-themed movies. A review of the literature reveals that movies have been examined as research subjects in education and other disciplines, with a particular rise in studies focused on the teaching profession (Altan, 2016; Akcan & Polat, 2016; Bikiç, 2021). These studies have primarily explored such themes as the portrayal of teachers, the ideal teacher model, and critiques of the education system. However, the issue of professional ethics violations in teaching has yet to be comprehensively examined. The literature review indicates a gap in research providing a detailed exploration of the impact such violations have on the educational process. This study analyzes the movie *The Teacher [Učitelka]* within the framework of teaching professional ethics, examining power dynamics and ethical dilemmas. As a movie inspired by a true story, *The Teacher [Učitelka]* provides valuable insights for educators in evaluating ethical challenges in their profession.

Research Methodology

In this study employs a qualitative research design to analyze the movie *The Teacher [Učitelka]* within the framework of teaching professional ethics. The research utilizes the document analysis method, which involves the examination of written and visual materials (Patton, 2015; Morgan, 2022). Previous studies have demonstrated the effectiveness of this method in movie analysis (Akcan & Polat, 2016; Altunbay & Alaca, 2021), further supporting its applicability to this study.

The Teacher [Učitelka] is a 1983 Slovak-Czech movie based on a real event that took place during the era when the Soviet Union and Yugoslavia had not yet separated. The movie highlights ethical issues in the teaching profession through the story of Maria Drazdechova, an authoritarian teacher assigned to a secondary school in Bratislava in 1983. Teacher Maria exploits students and parents for her own benefit, maintaining control in her classroom through oppressive methods. Her actions generate significant resentment among the students, ultimately leading to one student attempting suicide. In response, the parents unite in an effort

to remove Maria from the school. However, she leverages her political connections to resist these attempts. The movie concludes with Maria returning to her position after a brief punishment and continuing her unethical behavior.

The descriptive analysis was conducted within the framework of the AAE ethical codes and MoNE's ethical principles. To facilitate the evaluation, common values were identified between the ethical principles of both sources in order to develop a checklist. Teacher behaviors depicted in the movie were compared against these ethical principles, and instances of conduct that violated professional ethics were identified.

While analyzing the movie, two researchers conducted independent reviews and reached consensus regarding the identified themes. A reflective approach was adopted to minimize biases. The results were further validated by comparing them with findings from similar studies in the literature.

Findings

When analyzing the movie, the movie was first divided into sequences, with the locations of these sequences being identified within the movie. The scenes (S1, S2, and so on) were then examined based on the framework established for the analysis according to four main categories: ethical behaviors towards students, professional practice and performance, relationships with colleagues, and interactions with parents and society. Because no findings related to ethical behavior towards colleagues emerged from these categories, this category was excluded from the findings.

The majority of ethical violations in the movie fall under Principle 1 (Love and Respect) and Principle 4 (Fair and Equal Treatment) within the framework of ethical principles. Teacher Maria fails to demonstrate love and respect for her students, instead labeling and insulting them for her personal gain (S1, S6, S15). Additionally, she exhibits unfair behavior by engaging only with students who serve her interests and manipulating them for her own purposes (S1, S3, S13). She also violates Principle 6 (Withholding Student Information) by disclosing a student's private information to the entire class (S24). These actions constitute unethical conduct that is inconsistent with the professional responsibilities of a teacher.

The most frequently violated ethical principles in the movie were Principle 11 (Providing a Healthy and Safe Educational Environment), Principle 12 (Complying with School Policies, Laws, and Regulations), and Principle 16 (Not Seeking Personal Benefits). Under Principle 11, Teacher Maria engaged in several unethical beha-

vivors, including drinking alcohol on school premises (S10, S33), exerting ideological pressure during lessons (S18), and using psychological pressure to contribute to a student's suicide attempt (S23). Furthermore, her actions (e.g., assigning students to do housework [S20], overlooking a child's misconduct with whose parent she had a personal connection [S26]) violated Principle 16. Lastly, Teacher Maria breached Principle 17 (Not Giving Private Lessons) by providing private tutoring to a student due to her personal interest in the family (S28), which was also documented as unethical conduct.

The most violated ethical principle regarding parents and society in the movie was Principle 24 (Establishing Good Communication with Parents). Instead of fostering healthy communications with the parents, Teacher Maria manipulated and pressured them. Notable scenes include her using her husband's death as a tool for emotional manipulation (S4), pressuring parents to assist with her personal tasks (S5), repeatedly contacting them through home visits and phone calls (S9), making threats (S16), and causing unrest in parents' homes (S17).

Discussion and Conclusion

This study's findings clearly illustrate the negative effects that teachers' violations of ethical principles have on students, the teaching profession, parents, and society within the educational environment. Teacher Maria violated Principle 6 (Confidentiality) by disclosing students' confidential information in the classroom and Principle 1 (Love and Respect) by insulting students. These findings align with Hazarika's (2020) study, which emphasized that teachers must respect diverse spiritual and cultural values, social justice, democracy, and the environment. Additionally, these results are consistent with Gluchmanova's (2015) research, which asserted that teachers should serve as role models for students by upholding human dignity and promoting a moral life.

When analyzing the movie scenes related to ethical behaviors towards the profession, the violations Teacher Maria most frequently committed relate to Principle 12 (Complying With School Policies, Laws, and Regulations) and Principle 16 (Not Seeking Personal Benefit). The primary motivation behind Teacher Maria's unethical behaviors throughout the movie appears to be personal gain. However, a professional educator should strive to uphold the dignity of the teaching profession by respecting and adhering to the law (AAE, 2023). Teacher Maria's actions (e.g., exploiting students and parents for personal benefit, pressuring and manipulating the teaching process) align with the unethical behaviors Demirebilek (2023)

identified. Additionally, the behaviors highlighted in Prasad's (2017) study (e.g., using grades as leverage, exploiting stakeholders) are consistent with the unethical actions portrayed by the character in the movie.

Yurttaş and Sezer (2022) emphasized the importance of having preschool teachers respect children's rights and foster effective communication with families. These findings highlight how Teacher Maria's actions contradict the principle of effective communication with parents and her role in school-community relations. Kish-Gephart et al. (2010) argued how individual factors contribute to unethical behaviors, while Bergman (2013) and Kıralp and Manolova (2017) noted how personality traits can trigger unethical teacher behaviors. In this context, Teacher Maria's personality traits are not consistent with the principles she violated or her responsibility to serve as a positive role model for society.

At the beginning and end of the movie, the dark agenda Teacher Maria carried and the high heels she wears serve as symbolic metaphors for her character and power. However, her repeated unethical behaviors and eventual return to her position raise a significant question. According to Gino's (2015) theory of intentional unethical behavior, individuals may consciously engage in unethical actions as a result of environmental influences. Similarly, Pelit and Güçer (2006) attributed unethical behavior in teachers to social and administrative issues. The administration's failure to impose effective sanctions against Teacher Maria's unethical actions in the movie aligns with the factors that contribute to such behaviors.

While Warnick and Silverman (2011) highlighted the neglect of professional ethics in teacher education, Smith (2013) stressed the importance of empowering pre-service teachers with ethical values. Having school administrators to lead by example, implement transparent procedures, and collaborate with parents is crucial for fostering an ethical culture in school. This approach ensures that ethical principles are effectively integrated into educational practice.

Kaynakça

- AAE (Associations of Americans Educators). (2023). *Code of Ethics for Educators*. Erişim adresi: <https://www.aateachers.org/codeofethics>, 21.06.2023 tarihinde erişildi.
- Acar, T. & Voltan-Acar, N. (2013). "Babam ve Oğlum" filminin çok kuşaklı/kuşaklararası aile terapisi'nin temel kavramları açısından değerlendirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(1), 37-53.
- Akar, M. S., Kaşkaya, A., Sağırılı, M. Ö. & Ünlü, İ. (2011). Okul ve öğretmen içerikli sinema filmlerinin öğretmen adaylarının mesleki tutumlarına ve öz yeterlik algılarına etkisi. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 11(4), 1778-1783.
- Akcan, E. & Polat, S. (2016). Eğitim konulu Türk filmlerinde öğretmen imajı: Öğretmen imajına tarihi bakış. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 22(3), 293-320.
- Altınbaş, Ş. (2018). *Türk sinemasında eğitim içerikli filmlerin eğitim unsurları açısından analizi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Altinkurt, Y. & Yılmaz, K. (2011). Öğretmen adaylarının öğretmenlerin mesleki etik dışı davranışlar ile ilgili görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(22), 113-128.
- Arslan, M. (2018). *Meslek etiği ve öğretmenlik meslek etiğine ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Aydın, İ. (2018). *Eğitim ve öğretimde etik*. Pegem Yayınevi.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. NJ: Prentice-Hall.
- Benninga, J. S. (2003). *Moral and ethical issues in teacher education*. ERIC Digest, ERIC Clearinghouse on Teaching and Teacher Education. Erişim adresi: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED482699.pdf>, 21.06.2023 tarihinde erişildi.
- Bergman, D. J. (2013). Pre-service teachers' perceptions about ethical practices in student evaluation. *Issues in Teacher Education*, 22(1), 29-48.
- Bergman, D. J. (2018). Pre-Service teachers' pliable perceptions of ethical practices in student evaluation. *Issues in Teacher Education*, 27(3), 5-23.
- Colnerud, G. (2006). Teacher ethics as a research problem: Syntheses achieved and new issues. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 12(3), 365-385.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. Sage Publications.
- Culbreth, S. & Huber, R. J. (2015). Cars and social interest. *The Journal of Individual Psychology*, 71(3), 327-336.
- Çokerdenoğlu, R. (2020). *Sinema ve eğitim: Örgün eğitimin Türk sinemasında temsili* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Demirbilek, M. (2023). Unethical behaviours of teachers in the opinions of school administrators and colleagues. *İş Ahlakı Dergisi*, 16(1), 76-101.

- Erdem, A. R. & Şimşek, S. (2013). Öğretmenlik meslek etiğinin irdelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 185-203.
- Falsafi, P., Khorashad, S. K. & Abedin, A. (2011). Psychological analysis of the movie "Who's afraid of Virginia Wolf?" by using Jungian archetypes. *Social and Behavioral Sciences*, 30, 999-1002.
- George, B. (2017). Unethical practices and management option in mission schools as perceived by teachers in Delta State. *Global Journal of Management and Business Research*, 17(4), 44-70.
- Gino, F. (2015). Understanding ordinary unethical behavior: Why people who value morality act immorally. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, (3), 107-111.
- Gluchmanova, M. (2015). The importance of ethics in the teaching profession. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 176, 509-513.
- Gözütok, F. D. (1999). Öğretmenlerin etik davranışları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 32(1-2), 83-99.
- Hacıoğlu, F. & Alkan, C. (1997). *Öğretmenlik uygulamaları*. Alkım Yayınevi.
- Hazarika, S. (2020). Role of ethics in education. *International Journal of Management (IJM)*, 11(10), 2049-2052.
- Holloway, I. & Wheeler, S. (1996). *Qualitative research for nurses*. Blackwell Science Ltd.
- Karacan-Özdemir, N. (2018). "Ekim düşü" filminin üstün yetenekli öğrencilerin kariyer gelişimleri açısından incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 47(1), 31-52.
- Karahan, S. & Uca, S. (2022). Disleksi vakasının teorik çerçevede incelenmesi: "Yerdeki Yıldızlar" filmi üzerine nitel bir araştırma. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (13), 70-95.
- Karapınar Türkmenoğlu, G. (2022). Öğretmenlik meslek etiği. A. F. Levent (Ed.). *Eğitimde ahlak ve etik* (ss. 197-218). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Nobel Yayın.
- Karataş, A. (2013). İlköğretim öğretmen adayları için meslek etiğinin önemi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 28, 304-318.
- Karataş, S., Caner, M., Kahyaoğlu R. B. & Kahya, S. (2019). Öğretmen adaylarının gözünden etik öğretmen ve öğretmenlik meslek etiği dersi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 29-49.
- Kaya, N. G. (2021). Kapsayıcı eğitim bağlamında "Hıçkırık" filminin analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(80), 1818-1831.
- Kayıkçı, K. & Uygur, O. (2010). İlköğretim okullarının denetiminde mesleki etik. T. Karaköse, K. Yılmaz, Y. Altınkurt (Ed.), 2. Uluslararası Katılımlı Eğitim Denetimi Kongresi Bildiriler Kitabı (ss. 289-299). 23-25 Haziran 2010, Dumlupınar Üniversitesi.
- Şahin Kırpalp, F. S. & Manolova, O. (2017). Etik dışı davranış ve öğretmenlik mesleği: Geleceğin öğretmenleri mesleki etik ilkelere sahip mi? *Journal of Turkish Studies*, 12(18), 591-604.
- Kish-Gephart, J. J., Harrison, D. A. & Treviño, L. K. (2010). Badapples, badcases and badbarrels: Meta-analytic evidence about sources of unethical decisions at work. *Journal of Applied Psychology*, 95(1), 1-31.
- Krefting, L. (1991). Rigor in qualitative research: The assessment of trustworthiness. *The American Journal of Occupational Therapy*, 45(3), 214-222.

- Kumari, J. (2016). Envisioning professional ethics in teaching profession. *International Journal of Research in Economics & Social Sciences*, 6(12), 244-250.
- Kurt, H. (2022). *Türkiye’de öğretmenlik meslek etik ilkelerinin uygulanmasına ilişkin okul müdürleri görüşleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Düzce Üniversitesi.
- Küçük, M., Bülbül, Z., Bilici, F. & Akdoğan, A. (2023). Eğitim ve kültürün sanatsal konumu: The Founder filmi analizi. *Ulusal Eğitim Dergisi*, 3(2), 628-641.
- Levent, A. F. (2022). *Eğitimde ahlak ve etik*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- MEB. (2015). *Eğitimciler için mesleki etik ilkeler* (Genelge 2015/21). Erişim adresi: https://personel.meb.gov.tr/genelge_gorus_yonerge/ETİK%20GENELGE, 21.06.2023 tarihinde erişildi.
- Meranggi, N. M. S., Yadnya, I. B. P., & Parthama, I. G. N. (2016). A sociolinguistic analysis of taboo words in bad teacher movie. *Jurnal Humanis*, 16(2), 167-172.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. Jossey-Bass.
- Morgan, H. (2022). Conducting a qualitative document analysis. *The Qualitative Report*, 27(1), 64-77.
- Namaz, Y. (2023). Eğitim ve eğitimci temalı filmlerin bibliyografisi ve eğitim temalı üç filmin analizi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 10(1), 369-394.
- Ordu, A. (2019). *Öğretmenlik mesleği için etik ilkeler ve etik ilkelere ilişkin öğretmen görüşleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Özdemir, H. & Çayak, S. (2022). Etik, ahlak ve eğitim. A. F. Levent (Ed.), *Eğitimde ahlak ve etik* (ss. 121-142). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özdemir, N. (2022). Etik model olarak öğretmen. A. F. Levent (Ed.), *Eğitimde ahlak ve etik* (ss. 181-196). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ozen, F. (2017). Sınıf öğretmenlerinin ve sınıf öğretmeni adayı öğrencilerin zamanla öğretmenlik mesleği etiği algılarındaki değişim. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 379-397.
- Pelit, E. & Güçer, E. (2006). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğiyle ilgili etik olmayan davranışlara ve öğretmenleri etik dışı davranışa yönelten faktörlere ilişkin algılamaları. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2), 95-119.
- Pieper, A. (1999). *Etiğe giriş*. Veysel Atayman & Gönül Sezer (Çev:), Ayrıntı Yayınları.
- Sherpa, K. (2018). Importance of professional ethics for teachers. *International Education & Research Journal*, 4(3), 16-18.
- Simanjuntak, M. B. (2020). The educational values of the main character in Beautiful Mind film. *Journal of Advanced English Studies*, 3(1), 1-6.
- Singh, C. & Prasad, M. (2017). Code of ethics in an organisation. *International Journal of Application or Innovation in Engineering & Management (IJAIEM)*, 6(5), 138-142.
- Somasundar, M. (2021). Perceived discrimination and students’ behavioural changes: The role of cultural background and societal influence. *IAFOR Journal of Education: Studies in Education*, 9(6), 31-49. <https://doi.org/10.22492/ije.9.6.02>

- Sula, G., Zahaj, S. & Bodinaku, B. (2024). Unveiling ethical challenges: An in-depth analysis of unethical behavior in Albanian preschool education. *Environment and Social Psychology*, 9(7), 2092-2092.
- Şahin, F. & Yüksel, İ. (2021). Meaning and uniqueness of ethics and ethical teacher behaviors in the teaching profession. *ie: Inquiry in Education*, 13(2), 1-16.
- Şahin, A. & Kumral, O. (2018). Ölü Ozanlar Derneği filmindeki çatışmanın eğitim felsefesi açısından çözülmesi. *International Social Sciences Studies Journal*, 4(24), 4807-4819.
- Tamkan, M. (2022). Okul öncesi eğitimdeki çocukların hakları ve etik yaklaşımlar. *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 33-48.
- Tezuçar, C. (2019). Öğretmenlerin mesleki etik ilkeleri benimseme düzeyleri ile etkili öğretmen özellik ve davranışlarının incelenmesi [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Topakoğlu, İ. & Canlı, S. (2022). Sinema ve öğretmen imajı: Türk filmlerinin kadın ve erkek öğretmen imajı açısından incelenmesi. *Baskent University Journal of Education*, 9(1), 48-63.
- Yalanız, Y. (2018). Sinemaya konu olan eğitim sistemlerinin örgütsel ve yönetsel sorunları. *TRT Akademi*, 3(5), 138-163.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Yurttaş, D. & Sezer, T. (2022). Opinions of the teachers of pre-school education on ethics. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 9, 1047-1068.
- Yüksel, A. (2022). Okul yöneticilerinin etik ve etik dışı liderlik davranışları hakkında öğretmen görüşlerinin belirlenmesi. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies*, 18, 72-81.
- Yüksel, İ. (2018). *Meslek ahlâkı tartışmalarına öğretmenlik mesleği açısından bir bakış* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Akıncı Yüksel, N. A. (2015). Kültürel bir ürün olarak Türkiye’de sinema filmlerinde okul, öğretmen ve öğrenci temsilleri. *Global Media Journal TR Edition*, 6(11), 1-17.
- Zhunusbekova, A., Koshtayeva, G., Zulkiya, M., Muratbekovna, O. L., Kargash, A. & Vasilyevna, S. M. (2022). The role and importance of the problem of ethics in education. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 17(3), 787-797.

Business Ethics within the Framework of Ethical Responsibility Implied by Environmental Protection Principles: Responsibility to Nature

Mahmut Özdemirkol

Abstract: Humans, as part of nature, have an ethical responsibility to protect and sustain it. Preserving natural resources and passing them on to future generations, halting environmental pollution and harm, conserving and enhancing environmental values, living in a healthy and clean environment, and combating climate change are among the responsibilities faced by contemporary humanity. In the implementation of this responsibility framework, the role of businesses is significant. Fulfilling this responsibility correctly requires conscientious use of natural resources and preservation of ecosystem balance. This study addresses the environmental responsibilities of businesses and ethical values related to the conservation of natural resources, emphasizing the relationship between environmental ethics and business ethics. Environmental ethics recognizes the value of nature and all life forms within it, guiding environmental policies and strategies based on principles such as justice, equality, and sustainability. Developing an environmentally sensitive business ethics requires companies to operate sustainably and in an environmentally friendly manner in accordance with international environmental protection principles. Preserving and sustaining nature is a reflection of ethical values and a responsibility for humans to balance their environmental impacts. The study focuses on developing a relationship between environmental ethics and business ethics. Utilizing the literature research methodology commonly used in social research methods, the study first focuses on environmental protection, environmental protection principles, environmental ethics and business ethics. It then analyzes the relationship between business ethics and environmental ethics. Within the framework of this theoretical review, the study discusses the importance of integrating business ethics with environmental values and argues that such integration is crucial for the protection of environmental values. The study emphasizes that in fulfilling their environmental responsibilities, businesses should make conscious use of natural resources and maintain the balance of ecosystems, thus contributing to the well-being of both nature and humanity.

Keywords: Business Ethics, Environmental Ethics, Environmental Protection Principles, Ethics, Responsibility

Öz: İnsanlar, doğanın bir parçası olarak, etik açıdan onu koruma ve sürdürme sorumluluğuna sahiptirler. Doğal kaynakların korunması ve gelecek nesillere aktarılması, çevresel kirlilik ve zararların durdurulması, çevresel değerlerin korunması ve geliştirilmesi, sağlıklı ve temiz bir çevrede yaşanılması, iklim değişikliğiyle mücadele edilmesi günümüz insanların karşı karşıya kaldığı sorumluluklar arasında yer almaktadır. Bu sorumluluk çerçevesinin uygulanması sürecinde işletmelerin rolü büyüktür. Bu sorumluluğun doğru bir şekilde yerine getirilmesi ise doğal kaynakların bilinçli bir şekilde kullanılması ve ekosistemlerin dengesinin korunmasını gerektirir. Bu çalışma işletmelerin çevresel sorumluluklarını ve doğal kaynakların korunmasıyla ilgili etik değerleri ele alarak, çevre etiği ile iş ahlakı arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır. Çevre etiği, doğanın ve içindeki tüm yaşam formlarının değerini

@ Asst. Prof., Kafkas University, m.ozdemirkol@gmail.com

https://orcid.org/0000-0003-4878-9947

Özdemirkol, M., (2025). Business Ethics within the Framework of Ethical Responsibility Implied by Environmental Protection Principles: Responsibility to Nature. İş Ahlakı Dergisi, 18 (1), ss. 35-52.

Research Article

© İGİAD
DOI: 10.12711/tjbe/m403
Turkish Journal of Business Ethics, 2025
isahlakidergisi.com

Received: 07.06.2024
Revised: 24.10.2024
Accepted: 07.11.2024
Online First: 10.04.2025

tanırken, adalet, eşitlik ve sürdürülebilirlik gibi çevre koruma ilkelerini temel alarak çevresel politika ve stratejilere rehberlik eder. İşletmelerin çevreye duyarlı bir iş ahlakı geliştirmesi, uluslararası çevre koruma ilkelerine uygun olarak sürdürülebilir ve çevreye duyarlı bir şekilde faaliyet göstermelerini gerektirir. Doğanın korunması ve sürdürülmesi, etik değerlerin bir yansımasıdır ve insanların çevresel etkilerini dengelemeleri gereken bir sorumluluktur. Çalışma çevresel etik ile iş etiği arasında bir ilişkiyi geliştirmeyi amaçlamaktadır. Sosyal araştırma yöntemlerinde kullanılan literatür taraması ile öncelikle çevresel koruma, çevre koruma ilkeleri, çevre etiği ve iş etiği üzerinde durulmuştur. Sonrasında iş etiği ile çevre etiği arasındaki ilişki incelenmiştir. Teorik bir çerçeveye dayanan çalışmada işletmelerin etik değerlerinin çevresel değerleri de kapsayacak şekilde geliştirilmesinin çevresel değerlerin korunmasında önemli olacağı tartışılmıştır. Çalışma işletmelerin çevresel sorumluluklarını yerine getirirken doğal kaynakların bilinçli kullanımını ve ekosistemlerin dengesinin korunmasını, böylece hem doğa hem de insanlık için refahın sağlanmasına katkıda bulunulacağını vurgular.

Anahtar Kelimeler: İş Ahlakı, Çevre Etiği, Çevre Koruma İlkeleri, Etik, Sorumluluk

Introduction

The integration of business ethics and environmental ethical principles is a new phenomenon in the management approach of businesses from the perspective of environmental responsibilities. Business ethics focuses on the behaviors that need to be followed in the workplace and in the process of business production. On the other hand, environmental ethics emphasizes the behaviors that need to be adhered to in strategies for the preservation, improvement or enhancement of the natural environment. Furthermore, the principles related to environmental protection impose responsibilities on the government, individuals, civil society, and private businesses regarding the preservation of environmental values, sustainability, and passing them on to future generations. The intersection of environmental ethics, business ethics, and environmental protection principles influences the strategies for the preservation of environmental values. Therefore, the development of environmental ethical principles in business ethics is considered important for the purpose of preserving environmental values.

The increase in environmental issues and their impact on human life has raised awareness for combating problems, preserving and enhancing environmental values. In this context, principles guiding environmental protection are being developed. Within the framework of environmental conservation efforts, the business ethics of companies are being reconsidered. Emphasis on sustainable practices by businesses is evolving as a part of business ethics. As a result of the relationship between environmental ethics and business ethics, balanced use of natural resources and combating environmental damages are encouraged in business operations and attitudes. Ethics indicate that businesses also have environmental responsibilities. Making efforts to reduce negative environmental impacts is a requirement of business ethics and is considered necessary for companies to fulfill their responsibilities towards future generations.

Every scientific study has a problem. The problem of this study aims to reveal the relationship between environmental ethics and business ethics developed within the framework of environmental rights and to answer what the ethical responsibilities of businesses can be in environmental protection. In parallel to this, the existing data in the literature are brought together and how the fields of environment and business ethics intersect and what kind of responsibilities they bring for businesses are discussed from an interdisciplinary perspective. The study assumes that there is a relationship between environment and business ethics. In this context, the study focuses on the interaction between business and environmental ethics and is expected to contribute to the field by creating a perspective for practitioners. In the study, not only a conceptual framework is presented, but also various suggestions are developed in terms of the practices of businesses. The study is a qualitative research and is based on document analysis. This analysis method, which is an important method of qualitative research, is defined as reviewing, questioning and analyzing various documents (Sak et al., 2021:228). Within the framework of this research method, certain steps were followed. First of all, documents were obtained through literature review. In this process, academic articles, books, reports and contracts in the fields of business and environmental ethics were analyzed. Sources were accessed through Google academy and dergipark databases. In the second process, the documents obtained were analyzed. By analyzing the documents, first of all, principles related to the right to environment were identified. These principles are sustainability, participation, application, access to information, obligation, polluter pays, prevention and precaution. Within the scope of these principles, the conceptual framework for environmental ethics was put forward. The intersections and responsibilities between business ethics and environmental ethics were then discussed. At this stage, various inferences were made about the relationship between business and environmental ethics and evaluations were made regarding the compliance of environmental ethics principles with business ethics. In conclusion, the study points to the relationship between environment and business ethics and makes various suggestions on the basis of moral responsibility towards nature. There are legal regulations regarding the environmental responsibility of workplaces. However, considering the scope and limitations of the study, legal regulations are not included in this study. However, the place and importance of legal regulations within the framework of fulfilling responsibilities towards nature cannot be denied. However, considering that law is based on external authority and morality is based on internal values, it can be argued that moral responsibilities of individuals and companies towards nature can be more effective than legal regulations for a sustainable future.

Principles of Environmental Protection

Environmental issues adversely affect people's access to clean and sustainable food and water, thereby posing threats to human health. Individuals worldwide are confronted with environmental problems. Unregulated industrial waste discharge into nature, deforestation, water resource pollution, and the use of harmful substances are just a few examples of environmental problems that damage both the environment and human health. In seeking to combat environmental issues that threaten human life and the future, the concept of environmental rights has emerged on an international level. Especially with the Stockholm Conference in 1972, the right to environment developed under the leadership of the United Nations. The goal of solving the environmental problems faced by people in a manner compatible with human dignity has developed the right to environment (Semiz, 2014: 12). As a proposed solution to contemporary problems, the right to a healthy environment is evaluated within the framework of human rights (Kanlı and Küpeli, 2021: 419). With environmental problems reaching levels that threaten human life, it has been accepted that everyone has the right to live in a healthy and balanced environment, and the right to a healthy environment today has acquired its current identity (Yılmaz, 2021: 5). The right to the environment is a right developed within the framework of the protection of nature, which is the common denominator of all human beings, and the approach of equality (Kılıç, 2012:24). Environmental rights are recognized as third-generation rights. The category of third-generation rights is also known as solidarity rights. Within this framework, there are four key rights: (i) the right to live in a healthy environment, (ii) the right to peace, (iii) the right to development, and (iv) the right to respect for the common heritage of humanity. Environmental rights are based on the understanding that both states and individuals have various responsibilities to ensure that people live in clean and healthy conditions (Kaboğlu, 1992b: 131). The primary stakeholders in these responsibilities are states, individuals, and businesses.

The recognition of the environment as a human right is a relatively new concept in the human rights literature compared to other rights (Hayward, 2005: 54). Today, a relationship is being established between human rights and environmental rights (Kanlı and Küpeli, 2021: 421). International agreements and declarations adopted on platforms related to environmental protection recognize the environment as a human right (Sommer, 2019: 183). The first principle of the Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, adopted at the Stockholm Conference, states that all individuals have the right to live in an

environment that allows them to live with dignity and well-being (Kravchenko, 2005: 522). The main reason for the prominence of the environment as a human right is the crises faced by nature. Increasing industrialization, population pressure, unplanned urbanization, unconscious use of natural resources, and the use of non-renewable fossil fuels contribute to environmental issues through air, water and soil pollution.

The right to a healthy environment, expressed in international documents and constitutions, serves as an indication of the attention drawn to environmental issues. It aims to find solutions to problems that traditional human rights instruments cannot prevent and constitutes the most effective and important legal means of protecting the environment (Dadak, 2015:310). The right to the environment is a right developed within the framework of the protection of nature, which is the common denominator of all human beings, and the approach of equality (Kılıç, 2012:24). Today's prevailing understanding on international platforms is that environmental rights and human rights are not independent of each other (Tekeli, 2005:5). The fundamental basis for defining the right to a healthy environment as a human right lies in anthropocentrism. According to Tekeli, human rights aim to protect the special and privileged place of humans in nature, which is different from other living beings (Tekeli, 2005:5). It is exceedingly difficult to accept the environment merely as a living space for humans. Therefore, if we recognize that other living beings in the environment also have the right to a healthy environment, if we define the right to a healthy environment from an eco-centric perspective, it can be defined as the right of all living beings to live in a healthy environment (Bilir and Hamdemir, 2011).

The fundamental concept in the conceptualization of the right to a healthy environment is a healthy life (Kanlı and Küpeli, 2021:421). In this context, the right to a healthy environment can be broadly defined as the right of people to live in a healthy environment (Bilir and Hamdemir, 2011). However, the right to a healthy environment is also connected to the most fundamental human rights, such as the right to life and the right to develop one's physical and moral well-being (Dadak, 2015:310). While the right to a healthy environment has distinct features compared to other rights, it also influences other human rights. From this perspective, the right to a healthy environment can be seen as an integral part of rights such as the right to life, the right to health, and the right to personal integrity (Çolakoğlu, 2010:154). Moreover, according to Bilgili, the benefits of recognizing the right to a healthy environment at the constitutional level are significant, as it ensures envi-

ronmental protection and maintains awareness of environmental protection despite changing governments (Bilgili, 2015: 575-576). Whether the right to a healthy environment is defined from an anthro-pocentric or eco-centric perspective, its unchanging element is the objective of protecting, improving, and developing the environment. Therefore, considering that other living beings also have the right to live, defining the right to a healthy environment from an eco-centric perspective would be a more appropriate approach from the standpoint of environmental ethics (Bilgili, 2015:568). The subject matter of the right to a healthy environment pertains to the clarification of the environmental values that need protection (Kaboglu, 1992a:53). In this context, the subject of the right to a healthy environment is the “environment,” which is where life occurs, and its purpose is the protection and improvement of the environment that sustains the lives of humans and all living beings (Dadak, 2015:315).

Environmental protection principles are among the concrete outcomes of discussions on environmental protection and environmental rights. Identifying the principles related to environmental protection is both important and necessary. This is because evaluating environmental policies, behaviors, and legal regulations requires a standard. Similarly, the role of these principles becomes significant in the process of developing or assessing the alignment of business ethics with environmental ethical values. In other words, the principles play an undeniable role in implementing various environmental objectives as policies (Stephens, 2009:6). The principles occupy a crucial place in the goal of environmental protection. They play an active role in areas such as identifying and combating environmental damage, increasing participation and transparency in environmental decision-making processes, defining responsibilities and obligations in the fight against environmental damage, and raising environmental awareness.

Turgut emphasizes the importance of environmental principles. According to Turgut, it is important to know these principles in processes such as ensuring consistency in environmental practices, strengthening the adaptation to emerging environmental changes or needs, developing universal norms in environmental law, and assisting in concrete regulations related to environmental protection (Turgut, 2017: 123). There are studies that express these principles as the principles of environmental rights. One such study is by N khet Turgut. The eight principles she identifies are prevention, cooperation and coordination, integration, participation, polluter pays, precaution, source prevention, risk assessment, and proximity (Turgut, 2017: 123). Philippe Sands outlines the principles of environmental rights as

obligations (responsibility), prevention, the principle of cooperation, sustainable development, the precautionary principle, and the polluter pays principle (Sands, 2003: 231). Based on scientific studies, international agreements, and declarations, it is possible to compile the principles and values of environmental rights under ten headings: the principle of recourse, the information principle, the participation principle, the prevention principle, the polluter pays principle, the precautionary principle, the sustainable development principle, the cooperation and coordination principle, the integration principle, the responsibility principle (Özdemirkol, 2023:111), and additionally, the principle of the rights of future generations.

Exploring these principles in detail falls beyond the scope of this study. Nevertheless, it is essential to briefly explain these principles to facilitate a discussion on the environmental ethics underpinning them. The principle of legal recourse implies that individuals, groups, or companies can seek their rights legally, through court applications, thus supporting efforts to protect the environment. The legal recourse principle provides a mechanism for parties concerned about or harmed by environmental issues to seek legal protection.

The information principle pertains to the processes of accessing and disseminating information. This principle is crucial for ensuring oversight and transparency in environmental matters. Another significant principle of environmental rights is the principle of the right to participation and access. This principle encompasses the right to participate in environmental decision-making and to access environmental information. Ensuring active community involvement in environmental decision-making processes and managing environmental policies transparently are key aspects of the participation and access principle.

The prevention principle focuses on the necessity of preventing environmental damage before it occurs. In some cases, environmental damages may be irreversible, making it crucial to take preventive measures in advance. The polluter pays principle entails holding those responsible for environmental damage financially accountable. This principle aims to enforce environmental regulations, reduce pollution, and effectively identify and remedy environmental damages.

The precautionary principle evolves as an alternative in the absence of sufficient scientific and technological information about the environmental impacts of certain activities. This principle stipulates that if there is a risk of serious harm, despite the lack of scientific proof, action should be taken to avoid such harm or opt for less harmful alternatives.

The most fundamental principle of environmental rights is the principle of sustainability. Sustainability refers to the concept of meeting present needs while also considering the needs of future generations. This principle requires the prudent use of natural resources, the protection of ecosystems, and the preservation of biodiversity.

The principle of cooperation and coordination emphasizes the need for collaborative efforts and coordination among different stakeholders. Effective development, implementation, and monitoring of environmental policies and practices are facilitated by this principle, enabling the collaboration of governments, businesses, civil society organizations, and individuals on environmental issues.

The integration principle highlights the necessity of addressing environmental policies and practices in conjunction with other policy areas and decision-making processes. The responsibility principle points to the obligations of individuals, civil society, institutions, and governments in protecting the environment and remedying environmental damages. Such a shared responsibility is crucial for reducing pollution, preserving and enhancing natural resources, and ensuring their transfer to future generations.

The framework for environmental protection concerns not only the current population but also future generations. Therefore, one of the most debated elements within the context of environmental protection is the rights of future generations. According to this principle, protective policies should consider not only the rights of those living today but also those of future generations, ensuring the sustainable and healthy continuation of human life.

Environmental Ethics

The emerging principles of environmental protection are founded on an environmental ethic that adopts an anthropocentric approach. Ethics is a branch of philosophy that addresses fundamental issues concerning values (Des Jardins, 2006:34). One of the principal characteristics of ethics is its applicability to humans across different contexts and situations (Karabayır et al., 2018:329). Dawson posits that ethical concepts are not confined to specific cultural ideas but bear universal significance. In his view, from a more prescriptive and normative perspective, there is a high degree of consensus among world religions and cultural traditions regarding the principles of respect for human life and property (Dawson, 2005:59). Kant asserts that ethical systems are either mental or empirical. According to him, the

concept of morality derives from either empirical or intellectual reasons. Empirical reasons are those derived from our senses, as long as they satisfy our sensory desires. Intellectual reasons form morality through the alignment of our actions with the laws of reason. Consequently, an ethical system is either empirical or mental (Kant, 2007:23). In addressing ethical dilemmas, Kant employs two methods. On one hand, he uses empirical data as a starting point and analyses them to derive general propositions; on the other hand, he takes rational concepts as principles and applies them to phenomena, empirical data, and experiential observations (Akarsu, 1999: 72).

Ethics is concerned with the evaluation of human behavior, specifically addressing why an action is right or wrong, or good or bad. Regarding values such as good, bad, right, and wrong, Aristotle asserts that anything contrary to nature is bad (Aristotle, 2003: 15). According to Bertrand, if we did not possess a natural ability to distinguish the moral value of an action, the science of ethics would never have been possible (Bertrand, 1999:17). Kant argues that morality necessarily requires good intentions (Kant, 2007:31). Any ethical framework that prompts us to consider whether an action is right or wrong is based on elements that give meaning to our lives, such as religion, family responsibilities, human rights, humanism, equal opportunity, and cultural traditions (Dawson, 2005:56). Fundamentally, ethics establishes a standard for humans, guiding how individuals should behave. It delineates what both individuals and societies ought to do and should not do, encapsulating generally accepted notions of right and wrong (Akıncı, 2013:86). Therefore, ethics plays a pivotal role in shaping the behavioral patterns of individuals and societies (Des Jardins, 2006:34). Bertrand states that without ethics, as demonstrated by Descartes, human life would be fraught with calamities; people would become indecisive, dishonorable, unhappy, and would metaphorically fall into a state akin to malaria (Bertrand, 1999:6). Ethics is acknowledged as a crucial factor in shaping both individual and societal life, underpinning the moral values and beliefs that drive human behavior. Ethics directs behaviors, playing a significant role in human interactions and in maintaining social order. All moral actions either impose obligations or are obligations in themselves (Kant, 2007:31). Thus, it can be inferred that morality imposes obligations on individuals. These obligations pertain to every aspect of social order. In this context, moral rules manifest themselves in all areas where social life unfolds, from the economy to culture, from business ethics to politics.

Among the significant domains of ethics are business ethics and environmental ethics. Just as ethics pertains to human behavior, environmental ethics is concerned with human behaviors related to the environment. The increase in environmental issues and the growing interest in the preservation of environmental values have brought the relationship between environment and ethics to the forefront. Consequently, environmental ethics is gaining increasing importance. Environmental ethics highlights the points at which human-environment interactions should be anchored. It concerns itself with the appropriate conduct towards nature. The primary focus of environmental ethics is the relationship between humans and the natural environment. It examines the ethical principles that underpin or should underpin this relationship. Environmental ethics addresses questions such as how the relationship between humans and nature should be, what obligations humans have towards the natural environment, how the natural environment can be protected, and what fundamental principles should guide environmental protection policies.

The development of environmental ethics dates back to the 1960s, a period when factors such as technology, industry, economic expansion, and population growth began to lead to environmental problems, affecting human lives and eliciting proposals for solutions (Cochrane, 2008:2). Two fundamental questions underpin environmental ethics: what duties humans have towards the environment, and why humans have these duties towards the natural environment (Cochrane, 2008:3-4). Environmental issues prompt inquiries into what we value as humans, what kind of beings we are, the nature of our existence, our place in the natural world, and the type of world in which we can thrive (Des Jardins, 2006:37). Broadly speaking, environmental ethics is the systematic study of the moral relationships between humans and their natural environments. It presupposes that moral principles do and should guide human behavior toward the natural world. Therefore, a theory of environmental ethics must elucidate these principles, explain to whom and what humans hold responsibilities, and justify why these responsibilities are warranted (Des Jardins, 2006: 46).

When examining the literature on environmental ethics, two predominant approaches can be identified: anthropocentric and ecocentric perspectives. Anthropocentrism, by definition, refers to human-centered thinking. Within the context of environmental ethics, the human-centered approach emphasizes that moral considerations are afforded only to humans. Consequently, an anthropocentric ethic posits that humans alone are morally considerable beings, implying that all our direct

moral obligations, including those related to the environment, are fundamentally obligations to other humans (Cochrane, 2006:4). Thus, all ethical codes concerning nature are derived from human needs and requirements. The anthropocentric approach interprets the environment-nature relationship through a human-centered lens, with roots traceable to Aristotle. According to Aristotle, humans are the highest form of life on earth, which indicates that they are derived from and suited to nature (Aristotle, 2003:16). The foundation of policy recommendations and behavioral patterns related to nature within the human-centered approach is human benefit. Behavioral patterns towards nature are based on human interests and needs. Simply put, an anthropocentric ethic asserts that our obligations to respect the environment are grounded in human well-being (Cochrane, 2006:5).

On the other hand, an ethical approach that critically opposes human-centeredness in environmental ethics debates is ecocentrism. Contrary to the anthropocentric ethic, the ecocentric approach posits that nature possesses intrinsic value, humans are merely a part of the ecosystem, and environmental policies or behaviors should be developed with a nature-centered focus. Proponents of this approach argue that we have direct moral responsibilities toward natural entities beyond humans. Nature-centered ethics ascribe moral status to other natural entities, such as animals and plants. This approach generally requires the reevaluation and broadening of standard ethical rules (Des Jardins, 2006:47). However, it is worth noting that the inconsistency within the ecocentric approach lies in the inherently human nature of ethical considerations. The fact that only humans possess the capacity for thought, reasoning, and value creation suggests an unavoidable conclusion: that all moral evaluations must inherently be anthropocentric.

Based on the assessments made so far regarding environmental ethics, it can be posited that the aforementioned principles of environmental protection fall within the scope of environmental ethics and are fundamentally rooted in an anthropocentric perspective. The primary aim of these principles is to ensure that humans live in a healthy, sustainable, and clean environment. Environmental ethics is directly related to these principles of environmental protection. Principles such as sustainability, coordination, participation, prevention, the polluter pays, and precaution are essentially subjects of environmental ethics. At its core, environmental ethics focuses on ensuring that human behavior does not harm nature, fostering the development of natural resources, preventing environmental damages, eliminating environmental threats, and ultimately preserving a clean and healthy environment for both present and future generations.

Environmental ethics underscores the necessity of considering the environmental impacts of human behavior and the inherent responsibility towards nature. As a result, environmental ethics is a crucial ethical domain that advocates for the protection of natural values, development of resources, sustainability, justice, and equity. It emphasizes that attitudes, behaviors, and activities should conserve environmental values. This field urges individuals to comprehend their responsibilities towards nature and other living beings, encouraging actions that support these obligations.

The essence of environmental ethics is to promote human behavior that does not harm nature and to encourage the construction of a sustainable and equitable future.

Business Ethics and Environmental Ethics

Today, environmental issues are becoming an increasingly important concern on a global scale. Climate change, depletion of natural resources, loss of biodiversity and environmental pollution are among the most critical challenges facing humanity. Ethical values and a sense of responsibility towards nature play an important role in addressing these issues. The relationship between the environment and ethical values is complex, as humans both inhabit and derive their needs from nature, while also needing to act within a framework of environmental ethics that expresses their responsibilities towards the environment. The relationship between environment and business ethics is especially shaped around the principles of sustainability and environmental responsibility. An important situation will develop in terms of business ethics if businesses act sensitively about their environmental impact during their activities. This necessitates establishing a balance between needs and ethical values. It is essential to balance the requirement to utilize natural resources with the responsibility to protect, develop, and use these resources sustainably. Achieving this balance requires adhering to various ethical principles and values.

In this context, it is necessary to establish a relationship between business ethics and environmental ethics. Expanding the framework and scope of business ethics towards environmental ethics and incorporating environmental responsibilities within the content of business ethics is essential for the protection of environmental values and stands as a responsibility for companies.

Business ethics is defined as a concept that evaluates the attitudes and behaviors of employees in organizations according to moral principles (Levent, 2018:92). It pertains to the behaviors within the business world, addressing which actions are

deemed good and bad, right or wrong. Business ethics focuses on the ethical challenges that businesses and employees may encounter in their professional lives and involves determining the appropriate course of action to address these challenges.

The literature on business ethics reveals that it is based on the adoption of values such as justice, transparency, responsibility, and respect within business processes, and it advocates for the implementation of these values in professional practice. Indicators of business ethics in a company include the alignment of business activities with ethical standards in their interactions with customers, employees, the environment, and society (Gül, 2016:526). Business ethics constitutes a subset of broader community ethical standards that have developed in our culture due to certain social trends, influential philosophical ideas, and religious beliefs (Dawson, 2005:56).

In conclusion, business ethics can be understood as a concept that addresses the foundation of correct, good, and responsible behavior within the business world. It emphasizes that ethical values should guide the actions and decisions of businesses and their employees.

Business ethics serves as a crucial mechanism for cultivating a fair and environmentally conscious work process alongside societal well-being. The traditional approach in the literature assumes that the recruitment of morally upright individuals leads to an ethically sound organization. In this perspective, business ethics are grounded in the personal morals of the employees. Traces of this approach can be found in Frederick Taylor's principles of scientific management. However, today, this individual-based understanding of business ethics falls short. Many large enterprises are now striving to institutionalize ethical decision-making processes to foster a moral environment within the workplace. Methods of institutionalizing ethics include the development of corporate governance rules, ethics committees, grievance bureaus, legal boards, ethics training programs, and written codes of ethics (Demir and Songür, 1999:164).

Some argue that the primary focus of businesses is profit-making, and essentially, this is the core of business operations. However, an ethical approach aimed at decoupling business ethics from profit motives asserts a symbiotic relationship between ethics and business, suggesting that good ethics result in good business outcomes (Fard and Noruzi, 2011:5). Dominant since the post-1980 period, this viewpoint maintains that the primary goal of businesses is not solely profit generation but includes serving society, with profit seen as a reward for good service (Demir, 1999:151-152). This business ethics approach encourages companies to

consider various social and environmental responsibilities in addition to profit motives. Consequently, business ethics advocate not only for the fulfillment of legal responsibilities but also for the adherence to social and moral values. In this perspective, it would not be wrong to state that business ethics carries responsibilities towards the environment.

As such, businesses are expected to acknowledge and engage with their responsibilities towards customers, employees, society, and the environment. These responsibilities fall within the objectives of business ethics, contributing to increased corporate social responsibility and the advancement of principles critical to environmental values, such as sustainable futures. Ultimately, the concept of sustainability has become widely recognized among organizations, governments, and academic institutions and has become integral to discussions about the impact of business ethics and business activities on society and the environment (Krishna et al., 2011:284).

When a business has an ethical environmental responsibility extending beyond mere legal compliance, the criteria guiding and justifying such actions need to be identified. Many companies adopt eco-friendly decisions upon realizing that such practices can be profitable. This rationale is used by environmental advocates as a strategy to encourage more businesses to become environmentally conscious (Hoffman, 1991:174). In the study “The Relationship Between Corporate Social Responsibility and Environmental Sustainability: A Case Study of Businesses in the Marmara Region,” Çetin and colleagues concluded that corporate environmental responsibilities positively impact sustainability. The study highlights critical activities for businesses in promoting environmental sustainability, including resource conservation, efficient utilization, waste management, participation in social responsibility projects, compliance with legal obligations, and establishing ethical business relationships (Çetin et al., 2019:638).

Social responsibility is paramount within the context of business ethics. Businesses must take necessary measures to prevent societal harm from their activities and remain sensitive to these issues. Social responsibility often governs business behavior, encompassing values not always formally recognized but generally accepted by society (Demir and Songür, 1999:159). In essence, social responsibility holds businesses and their managers accountable for the societal and environmental impacts of their operations. In today’s landscape, businesses must adhere to social responsibility to sustain their operations and avoid negative societal reactions (Demir and Songür, 1999:153).

Environmental factors not only carry raw materials and energy resources to meet human needs, but also function as dumping grounds for anthropogenic wastes. Therefore, business activities and their interventions in ecosystems may pose various problems in terms of environmental sustainability. As a matter of fact, businesses produce hazardous products and can create pollution that can cause various hazards (Kamarul Zaman, 2018:14). For this reason, combating environmental problems emphasizes the necessity for the business world to pay attention to environmental impacts and social responsibility issues. The relationship between business ethics and environmental ethics can be established through environmental protection principles such as sustainability, coordination, participation, and the rights of future generations. These principles can guide the incorporation of environmental responsibilities into business ethics.

In this context, the sustainable use of natural resources, reducing the environmental impacts of activities, avoiding environmental degradation, and maintaining ecological balance represent the intersection of business ethics and environmental ethics. Developing a responsibility towards nature has become an integral component of business ethics, as the conservation, improvement, and sustainability of nature are critical for the long-term success of both businesses and individuals. Business ethics, in this sense, requires companies to assess their environmental impacts, mitigate harmful effects, and comply with environmental ethical standards. This necessitates the development of strategies such as the prudent use of natural resources, reduction of waste, and minimization of environmental risks.

Conclusion

The relationship between business ethics and responsibility towards nature and the environment underscores the necessity for businesses to adopt and integrate environmental ethical values into their processes. In this endeavor, environmental protection principles provide crucial guidance. Responsibility towards nature should be viewed as a fundamental component of business ethics. This responsibility encourages the formulation of policies aimed at reducing the environmental impacts of businesses and developing sustainable solutions. Such an approach enables the business sector to act in accordance with environmental ethical standards, thereby ensuring a healthy, clean, and sustainable environment while upholding responsibilities to future generations.

Implementing a business ethics policy that prioritizes environmental responsibilities can bring numerous benefits to companies. Chief among these benefits is the sustainability of the business itself.

Environmental ethics is a discipline that examines the moral responsibilities arising from humans' interactions with their natural environment. Recognizing the intrinsic value of nature, it guides individuals in their environmental decisions based on principles of justice, equality, and sustainability. This discipline is closely related to business ethics because businesses must also consider their environmental impacts and societal responsibilities. Business ethics addresses the ethical issues that businesses and employees may face in their professional lives. It emphasizes the adoption and support of values such as justice, transparency, responsibility, and respect, which collectively help businesses develop a sustainable work environment. Furthermore, business ethics encourages companies to evaluate their societal and environmental impacts and to act in line with environmental ethical standards.

The relationship between environmental ethics and business ethics manifests in the necessity for businesses to assess their environmental impacts and develop strategies to mitigate or minimize these effects. Such strategies include improving energy efficiency, transitioning to renewable energy sources, reducing waste production, and conserving environmental resources. Additionally, it is crucial for businesses to understand the environmental expectations of their stakeholders and promote strategies that align with these expectations. This includes considering the environmental sensitivities of customers, adopting sustainability standards within the supply chain, and responding to the environmental demands of the community.

In conclusion, the relationship between the environment and ethical values defines individuals' responsibilities and respect towards nature. The preservation and maintenance of nature reflect ethical values and constitute a responsibility that requires balancing environmental impacts. Environmental ethics recognizes the value of nature and all its life forms, guiding human environmental decisions based on justice, equality, and sustainability principles. These values are vital for the future of humanity and can only ensure the well-being of both nature and humanity when adopted and implemented. Integrating business ethics with environmental ethics is essential for businesses to fulfill their social responsibilities and build a sustainable future. This integration can provide economic profitability for businesses while also fulfilling their environmental protection responsibilities.

References

- Akarsu, B. (1999). *Immanuel Kant'ın Ahlak Felsefesi*, 4. Baskı, İnkılap Yay.: İstanbul.
- Akıncı, A. (2013). Siyaset Ahlakı İle İş Ahlakına Teorik Bir Bakış. İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 15 (2), 82-96.
- Aristoteles,(2003). *Felsefeye Çağrı (Protreptikos)*. Çev. Ali Irgat, Sosyal Yay.: İstanbul.
- Bertrand, A. (1999). *Ahlak Felsefesi*, Çev. Salih Zeki, Sadeleştiren Hayrani Aktıntaş, Seba Yay.:Ankara.
- Bılgılı, M. Y. (2015). Anayasal Bir Hak Olarak Çevre Hakkı. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 6 (2), 563-584
- Bilir, F. ve Hamdemir, B. (2011). Çevre Hakkı ve Uygulaması. içinde, International Conference on Eurasian Economies, ss:143-149.
- Cochrane, Alasdair (2006). *Environmental ethics. Internet Encyclopedia of Philosophy*. [https://eprints.lse.ac.uk/21190/1/Environmental_ethics_\(LSERO\).pdf](https://eprints.lse.ac.uk/21190/1/Environmental_ethics_(LSERO).pdf) E. 02.05.2024.
- Çetin. A., A., Doğan, S. ve Çetin, O. İ. (2019). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Ve Çevresel Sürdürülebilirlik İlişkisi: Marmara Bölgesindeki İşletmeler Örneği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 625-640.
- Çolakoglu, E. (2010). Haklar söyleminde çevre eğitiminin yeri ve Türkiye'de çevre eğitiminin anayasal dayanakları. *TBB Dergisi*, 88(2), 151-171.
- Dadak, K. . (2015). Yeni Kuşak Hak Olarak Çevre Hakkı. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* (5), 309-326.
- Dawson, L. (2005). Philosophy, Works Ethic and Business Ethics (Reflections From Hegel and Nietzsche). *Journal af Corporate Citizenship*, (19), 55-64.
- Demir, H., ve Songür, N. (1999). Sosyal Sorumluluk ve İş Ahlakı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 150-168.
- Des Jardins, J. R. (2006). Çevre Etiği ve Çevre Felsefesine Giriş, Çev. Ruşen Keleş, İmge Kitabevi: İstanbul.
- Gül, H.,(2016). İş ve Çalışma Yaşamında Etik ve Ahlakla İlgili Kavramlar Üzerine Bir Tartışma, *The Journal of Academic Social Science*, 4 (36), 522-535.
- Fard, H. D., ve Noruzi, M. R. (2011). A Snap Shot on Business Ethic and Ethic in Business. *EIRP Proceedings*, (6), 499-502.
- Hayward, T. (2005). *Constitutional Environmental Rights*. Oxford Universty Press.
- Hoffmani W. M., (1991). Business and Environmental Ethics, *Business Ethics Quarterly*, 1 (2), 169-184.
- Kaboğlu, İ. (1992a). İnsan Haklarının Gelişmecî Özelliği ve Anayasa Yargısı. *Anayasa Dergisi*, (9), 121-136.
- Kaboğlu, İ. (1992b). Çevre Hakkı. İletişim Yay.
- Kamarul Zaman, M.D. (2018). Business, Ethics and the Environment. *Journal of ASIAN Behavioural Studies (jABs)*, 3(8), 9-16.

- Kanlı, İ. B., ve Küpeli, İ. T. (2021). Çevre Hakkının Dayanışma Hakkı Olarak Gelişimi ve Türkiye Özelinde Analiz. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 417-448.
- Kant, I. (2007), *Ethica: Etik Üzerine Dersler*, çev. Oğuz Özügül, 2. Baskı, Pencere Yay.: İstanbul.
- Karabayır, M. E, Öztürk, S. ve Cengiz, S. (2018). Muhasebe Meslek Mensubu Adayları Ve Etik İkilim. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, Özel Sayı, 328-353.
- Kılıç, S. (2012). Çevre Hakkının Gelişim Sürecinde İnsan Haklarının Rolü. *İnsan Hakları Yıllığı*, (30), 21-39.
- Kravchencko, S. (2005). *The Role of Civil Society*. İçinde A. J. Bradbrook, R. Lyster, R. L. Ottinger, ve W. Xi (Ed.), *The Law of Energy for Sustainable Development*. Cambridge University Press.
- Krishna, A., Dangayach, G. S., ve Jainabc, R. (2011). Business ethics: A sustainability approach. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, (25), 281-286.
- Levent, A. (2018). İktisadi Sistemler ve İş Ahlakı, Temelleri ve Uygulamalarıyla İş Ahlakı içinde, Editörler: Nihat Erdoğan, Ömer Torlak, Kübra Bilgin Tiryaki, ss:92-118, İgiad Yay.: İstanbul.
- Özdemir, Ö. (2023). *Bir Dayanışma Hakkı Olarak Çevre Hakkı: İhsu Barajı Ve Hidroelektrik Enerji Santralinin Çevre Hakkı Çerçevesinde İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Sak, R., İkbal Tuba Şahin Sak, Çağla Öneren Şendil and Eşref Nas (2021). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4 (1), 227-250.
- Sands, P. (2003). *Principles Of International Environmental Law*. Cambridge University Press.
- Semiz, Y. (2014). Anayasa Mahkemesi'nin Çevre Hakkı Perspektifi. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 9-46.
- Sommer, B. (2019). Türk Hukukunda Çevre Hakkının Bireysel Başvuru Yoluyla Korunması. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, (2), 169-188.
- Stephens, T. (2009). *International Courts and Environmental Protection*. Cambridge University Press.
- Tekeli, İ. (2005). Çevre Hakkına Yerelden Yaklaşmak. *Sivil Topluma Bütüncül Yaklaşım Toplantısı*, 2-8.
- Turgut, N. Y. (2009). Çevre Politikası ve Hukuku (3. Baskı). İmaj Yayınevi.
- Yılmaz, M. (2021). Çevre Hakkı ve Ekonomik Yarar Dikotomisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7(1), 1-19.

The Mediating Role of Trust and Identification in the Relationship Between Perceived Corporate Social Responsibility and Commitment*

Veysel Yusuf Beden, Eda Yaşa Özeltürkay, Burcu Şefika Doğrul**

Abstract: As in other sectors in recent years, the banking sector has started to include for all its plans, strategies and projects the concept of corporate social responsibility (CSR), which has been accepted as one of the tools for achieving a competitive knowledge-based economy. CSR activities have great importance in structuring the reputation and image of an organization and managing customer relations. In this framework, banks try to act with awareness of social responsibility. In this context, the purpose of this article is to examine the relationships between banks' CSR practices and customers' organizational trust, identification, and commitment in accordance with the perceptions of bank customers living in Piriştina, the capital of the Republic of Kosovo. The study analyzes 321 pieces of valid data collected using a questionnaire form from people who live in Kosovo and who have made at least one banking transaction. According to the analysis results, which are consistent with the relevant literature, bank customers' perceived CSR is found to have a positive effect on trust and customer identification with the organization while having no significant effect on commitment. In addition, trust and customer identification are seen to mediate the effect of perceived CSR on bank customers' organizational commitment. The findings reveal firms' CSR activities to impact customers' levels of feeling secure and part of the firm, and thus their loyalty to the firm. The study makes unique contributions in terms of generating knowledge about CSR in an emerging economy and examining the effects of different mediating variables in the relationship between CSR and commitment.

Keywords: perceived corporate social responsibility, customer commitment, customer trust, customer-company identification, banking services

* This article is derived from Veysel Yusuf Beden's Master's thesis entitled 'A Study on Determination of Corporate Social Responsibility Perceptions of Bank Users' prepared under the supervision of Prof. Dr. Eda Yaşa Özeltürkay.

** Corresponding Author

@ Master Student, Çağ University, veyselbeden@hotmail.com

ID https://orcid.org/0000-0002-5675-6144

@ Prof. Dr., Çağ University, edayasa@cag.edu.tr

ID https://orcid.org/0000-0001-9248-1371

@ Asst. Prof., Mersin University, sburcudogrul@mersin.edu.tr

ID https://orcid.org/0000-0002-8285-6683

➔ Beden, V. Y., Özeltürkay, E. Y., Doğrul, B. Ş. (2025). The Mediating Role of Trust and Identification in the Relationship Between Perceived Corporate Social Responsibility and Commitment. *İş Ahlakı Dergisi*, 18 (1), ss. 53-79.

✍ Research Article

© İGİAD
DOI: 10.12711/tjbe/m470
Turkish Journal of Business Ethics, 2025
isahlakidergisi.com

Received: 22.08.2024
Revised: 10.12.2024
Accepted: 07.01.2025
Online First: 10.04.2025

Öz: Rekabetçi ve bilgi-tabanlı ekonomiye ulaşmanın araçlarından biri olarak kabul edilen kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) kavramına, son yıllarda diğer sektörlerde olduğu gibi bankacılık sektörü de tüm plan, strateji ve projelerinde yer vermeye başlamıştır. Zira KSS faaliyetleri kurum itibarının ve imajının yapılandırılmasında ve müşteri ilişkilerinin yönetilmesinde büyük önem arz etmektedir. Bankalar bu çerçevede sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda makalenin amacı bankaların KSS uygulamaları ile müşterilerin kuruma olan güvenleri, kurumla özdeşleşmeleri ve bağlılıkları arasındaki ilişkileri, Kosova Cumhuriyeti Başkenti Priştine’de yaşayan banka müşterilerinin algılarına göre incelemektir. Araştırmada, anket formu aracılığıyla Kosova’da yaşayan ve en az bir kez bankacılık işlemi gerçekleştirmiş kişilerden toplanan 321 geçerli veri analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre ilgili literatürle tutarlı olarak, banka müşterilerinin KSS algısının, güven ve müşteri kurum özdeşleşmesi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu; kurumsal bağlılık üzerinde ise anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca KSS algısının banka müşterilerinin kuruma olan bağlılıklarına etkisinde güvenin ve müşteri kurum özdeşleşmesinin aracılık ettiği görülmektedir. Bulgular, firmaların KSS faaliyetleri yürütmesinin müşterilerin kendilerini güvende ve o firmanın bir parçası gibi hissetmelerine bu yolla firmaya bağlanmalarına etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma geliştirmekte olan bir ekonomide KSS’ye ilişkin bilgi üretmesi ve KSS- bağlılık ilişkisinde farklı aracı değişkenlerin etkilerini incelemesi bakımından özgün katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: kurumsal sosyal sorumluluk algısı, bağlılık, güven, müşteri kurum özdeşleşmesi, bankacılık hizmetleri

Introduction

Having customers be committed to the businesses where they shop is desirable. Research has shown that loyal customers may make repeat purchases, be willing to pay a higher price, and contribute to a firm’s recognition through positive word-of-mouth (Ampornklinkaew, 2023). Strong evidence also exists that the cost of acquiring new customers in an intensely competitive environment is higher than the cost of retaining existing customers (Tanyeri & Barutçu, 2005). Therefore, investigating the issues and concepts that contribute to the sustainability of the relationship between customers and service businesses in particular is important.

The concept of corporate social responsibility (CSR) has an important place in the history of business and is also one of the concepts that has maintained its relevance due to financial scandals, environmental disasters, a number of social problems, and the increasing need for transparency (Swaen & Chumpitaz, 2008). CSR represents the view that businesses are able to contribute to the society in which they are located while carrying out their economic activities, and that they also have such a responsibility. CSR has been discussed conceptually in many areas such as management, economic and financial performance, organization-employee relations, and consumer relations and is accepted as an important component used to explain employees’ and customers’ organizational commitment. CSR investments and initiatives have become widespread in the corporate world (Smith, 2014), especially with Fortune 500 companies spending billions of dollars on community and philanthropic activities, and these allow businesses to strengthen their competitive advantage by improving their customer relations (Carroll & Shabana, 2010).

The marketing literature has analyzed perceived CSR regarding consumers' perceptions of an organization's obligations and commitments toward society and stakeholders (Brown & Dacin, 1997). This has enabled assessing multifaceted expectations, such as an organization's capacity to offer safe and healthy products to consumers, its environmental contributions and capacity to reduce its carbon footprint, its contribution to the social and cultural life of the region in which it is located, and its support for important philanthropic activities (Abid et al., 2020).

Commitment is the desire to maintain a valuable relationship (Moorman et al., 1992). Bhattacharya et al. (2009) argued customers' commitment to the organization where they shop to reflect the strength of their relationship with that business, which in turn determines their likelihood to engage in behaviors that will benefit the business. According to Lacey (2007), organizational commitment represents the attitudinal aspect of customer loyalty, which provides the necessary basis for distinguishing between true and false customer loyalty. Consumers' high levels of perception that an organization fulfills its social responsibilities is seen as a factor that positively affects their repurchase intentions and triggers their commitment to the organization and brand.

Although the literature shows that a positive relationship between businesses' fulfillment of social responsibilities and positive consumer responses such as commitment is expected, some studies have found different relationships between CSR and consumer responses. For example, Creyer and Ross (1996) emphasized how people punish unethical behavior but do not necessarily respond positively to ethical behavior. Similarly, Deng and Xu (2015) analyzed many studies and concluded the relationship between CSR and consumers' reactions to not be simply directional, with certain variables playing a mediating role. Therefore, this study investigates the linear effect of perceived CSR on commitment and the mediating roles that consumer trust (CT) and customer-company identification (CCI) have in this relationship.

Seen as one of the factors leading to commitment, trust is known as the belief that the provider of goods or services will serve customers' long-term interests, be able to meet customers' technical expectations, be honest, and be able to keep its promises (Swaen & Chumpitaz, 2008; Fatma & Khan, 2023). Accepted in psychology as one of the sources of individual motivation, identification is explained as adopting a certain identity and becoming attached to this identity (Foote, 1951, as cited in Kerse, 2023, p. 366). How customers identify with an organization is also thought to affect customer commitment.

Kosovo declared its independence in 2008 and is the second poorest country in Europe according to available data (Euronews Albania, 2023). According to Sorheim (2014), this is closely related to the country's high unemployment and corruption rates, which repel foreign investors. CSR practices, which developing countries have taken up more recently and in different contexts compared to developed countries (Ali et al., 2017; Grabner-Kräuter et al., 2021; Jamali and Karam, 2018), has been hypothesized to have a possible impact on creating a more accountable, fair, and transparent economy. Indeed, various Kosovar and international business leaders established the Kosovo CSR Network in 2011 to raise CSR awareness.

In this context, the current study is conducted on the banking sector in Kosovo, which is a complex and competitive sector. In emerging economies such as Kosovo in particular, banks have a great impact on the national economy and customer behavior by providing loans to different businesses, individuals, and government investments (Ashraf et al., 2017). On the other hand, considering the social and economic impacts of the recent financial crises that have affected the whole world, restoring trust in financial institutions and gaining customer loyalty can only be possible by increasing banks' contributions to sustainable social and economic growth as well as their ethical behaviors (e.g., transparency and accountability; Lentner et al., 2015). In this context, the study aims to contribute to the literature by investigating how perceived CSR activities affect customers' organizational loyalty and how customers' organizational trust and organizational identification play a role in their relationship with banks as service businesses.

This framework presents conceptual explanations of and the literature on CSR, CI, CCI, and commitment before presenting the analyses, findings, and results related to the application of the research.

Conceptual Framework and Hypothesis Development

This section presents conceptual and theoretical explanations about CSR, customer commitment, customer trust, and CCI; the relationships among these, and the research hypotheses.

Corporate Social Responsibility

CSR can be defined as the "ethical" and "responsible" behavior of organizations toward all stakeholders in both internal and external environments and the making and implementing of decisions in this direction (Aktan & Börü, 2007, p. 13). The concept of CSR has its historical background in the Code of Hammurabi. CSR's

importance has increased over time, and the view that businesses' greatest responsibility is to protect the interests of their owners and shareholders has been replaced by the view that the interests of all stakeholders of a business are protected (Altınoğlu & Saraçoğlu, 2013, p. 71). Carroll (1991) developed a pyramid model that addresses corporate social responsibility in four dimensions: economic, legal, ethical, and philanthropic. Economic responsibility is related to a business' responsibility to produce and sell the products and services that consumers want/need and to make a profit. Legal responsibility is a business' responsibility to conduct its activities in compliance with laws and regulations. Another responsibility is ethical responsibility, which is related to the activities and practices that are not necessarily imposed by law but are expected by society. Lastly is the philanthropic dimension, which includes voluntarily participating in activities that raise society's standard of living in areas such as education and art (Gürlek et al., 2017, p. 411).

How customers as one of the most critical stakeholders perceive a business' CSR activities also affects their behavioral responses to these activities. Recent developments regarding social and environmental conditions such as environmental degradation, pollution, and climate change; increasing social inequality and poverty; and increasing the need for renewable energy sources show that individuals have started changing toward becoming more conscious consumers, that what they expect from businesses that produce goods and services have changed, as well as what they want to consume (Zhang & Liu, 2023; White et al., 2019). Wang (2018) argued that, when allowed to choose among products with similar brands and comparable prices, consumers will prefer the products or services of CSR-oriented companies.

According to Bhattacharya et al. (2009), a consumer's perception that the CSR initiative of an organization provides functional benefits for a cause (e.g., protecting the natural environment) will lead to both the consumer gaining some psychosocial benefits by supporting this organization as well as feeling that their values are validated by knowing that the organization supports a cause they care about. This situation strengthens the bond between the customer and the organization and opens the door to customer loyalty.

Corporate Social Responsibility and Commitment

Iniesta and Sanchez (2002) argued customer commitment to essentially be an antecedent of customer loyalty, with loyalty that is not based on commitment perhaps resulting in a loss of customers through competitors' moves. According to

them, commitment is a psychological state and behavior that is produced through an individual's perceptions, beliefs, and emotions. Commitment demonstrates a willingness to develop and maintain a lasting relationship because one wants to or feels that they should. Similarly, Moorman et al. (1992) defined customer commitment as a long-term desire to maintain a valued relationship. Therefore, customers and organizations will continue their relationship when they believe they are maximizing each other's benefits through the relationship.

Ashraf et al.'s (2017) research in the retail sector argued that businesses improve customers' interest, emotions, and feelings toward their products and services through their CSR activities, which helps to develop customer commitment. Bartikowski and Walsh (2011) also stated that social responsibility as a component of business reputation based on customer satisfaction directly impacts consumers' emotional commitment. Similarly, some studies conducted in the banking sector have found the CSR activities carried out by banks to strengthen their customers' relationships with their organizations by creating emotional commitment and continuance commitment (George et al., 2020; Syed et al., 2020). In this context, Hypothesis 1 (H1) is formed as follows:

H1: Perceived CSR positively affects commitment.

Corporate Social Responsibility, Trust and Commitment

Trust is an important interdisciplinary concept that forms the basis of all long-term relationships. The marketing literature refers to how consumers expect an organization to be reliable and to fulfil its promises.

Castelfranchi and Falcone (2010) outlined three key aspects of trust: mental attitude, a decision to trust, and behavior based on a deliberate act of trust. They argued that, in sectors such as banking, organizational trust itself is more effective than the product or service. Servera-France and Arteaga-Moreno (2015) further stressed trust in a relationship to be built on consumers' beliefs, feelings, and expectations toward the company. Therefore, CSR activities that enhance the corporate reputation and image play a significant role in bolstering customer trust. According to Doney and Cannon (1997), customers feel vulnerable especially in situations of uncertainty. Knowing that a customer is able to trust the organization reduces this feeling of uncertainty. Deep (2023) argued having a positive public image through CSR to be able to lead to increased CI and loyalty and stated consumers to be more likely to support a company that is transparent about its behavior and that takes responsibility for its negative societal or environmental impacts.

Swaen and Chumpitaz's (2014) study based on signaling theory argued that CSR initiatives are equivalent to the signal's businesses send to reduce uncertainty, that this may have an impact on consumers' purchasing decisions, and that businesses emit signals about their ethical competence or values through these initiatives. Based on these signals, consumers can decide accordingly on the characteristics of shopping with said institution, whether it will be loyal to its promise, and whether shopping there is fair and lasting. Mohr et al.'s (2001) qualitative study drew attention to the importance and positive impact CSR approaches have in creating trust in consumers' minds. Their results revealed that businesses should be selective in the CSR activities they implement and that activities that are meaningful for consumers contribute to the formation of consumer trust. In light of these studies, Hypothesis 2 (H2) has been formed as follows:

H2: Bank customers' perceived CSR positively affects their organizational trust.

Morgan and Hunt (1994) stated that parties committed to a relationship are motivated to maintain the relationship and work in that direction. Therefore, a relationship in which both parties trust each other creates the value required for the parties to remain committed to the relationship. Although some researchers have interpreted trust as a relational benefit, Lacey (2007) argued for mainly putting forward trust as a mediating variable and determinant of commitment based on commitment involving a potential fragility: Customers who do not trust an organization are less likely to commit to it. Trust in the relationship between the consumer and the organization positively affects the relationship's stability by increasing the willingness to cooperate and be loyal to the organization (Casalo et al., 2011). Johnson and Grayson (2005) examined the effects of both the cognitive and emotional dimensions of trust on customer commitment in service relationships and found a positive effect. Similarly, Espejel et al. (2011) found trust and commitment to be interrelated in their study on the food sector. Based on the fact that customers' trust in a bank will create loyalty and commitment in long-term relationships, Hypothesis 3 (H3) has been formulated as follows:

H3: Trust has a positive effect on commitment.

Most businesses in the service sector prioritize CSR activities due to their positive impact on financial performance. However, the CSR literature reveals a significant gap. While the importance of relationship-based variables (e.g., trust, commitment) for successful marketing strategies has been well-established, stu-

dies examining the impact of multiple intermediaries in the context of CSR are still limited (Ahn & Kwon, 2020). As Jamali and Karam (2018) highlighted, this gap underscores the need for micro-level research that focuses on the impact CSR activities have on individuals' attitudes and behaviors, especially in developing countries. Although studies exist that have revealed the relationship between CSR and commitment, the literature lacks sufficient explanation of the why and how of this relationship (George et al., 2020). Therefore, the current research investigates the role of mediating variables in the relationship between customers' perceived CSR and their organizational commitment.

One definition of the concept of trust, which is the first of these mediating variables, is the belief that one of the parties will meet the other's wants and needs in the future. In this context, the formation of trust occurs when one of the parties is convinced of the credibility and accuracy of the exchange partner. Hacıfendioglu (2005) stated that trust in social psychology has two necessary elements: trust in the honesty and benevolence of the partner. The CSR activities banks carry out with different content will create trust and belief in banks' serviceability and create a desire to maintain a relationship with them. Morgan and Hunt's (1994) comprehensive study emphasized that trust can be a prerequisite for commitment and must be established first in order to create commitment. Zhao et al. (2021) argued that consumers make an overall assessment and measurement of a firm's image based on their perceptions and knowledge about that firm. As a result of this assessment, trust in a firm mediates the formation of both corporate reputation and that firm's long-term gains (e.g., brand equity). Ahn and Kwon (2020) also found hotel customers' perceived CSR to affect their revisit intentions only through increased trust and commitment. In this context, Hypothesis 4 (H4) has been established as follows:

H4: Trust mediates the effect of bank customers' perceived CSR on commitment.

Corporate Social Responsibility, Customer-Company Identification, and Commitment

CCI is an important topic in the relationship marketing approach and one of the concepts that explain consumers' motivation to establish a bond with a business and a brand. The concept is based on social identity theory and organizational identification theories and can be defined as the degree of closeness customers feel to the business and the degree to which the perceived corporate identity is compatible with customer's self-definition (Devrani & Tüzün, 2008). According to social identity theory, one's answer to the question "Who am I?" is their self or personal iden-

tity. Meanwhile, social identity is shaped by how one appears and how others react to them (Işııkay & Başçı, 2020, p. 65). While individuals construct their identities as social beings, they go beyond their personal identities to create a social identity by classifying themselves as belonging to a certain group that is different from other groups. Ashforth and Mael (1989) examined the role of organizations in people's social identities and expressed the person-organization relationship as the perception of organizational identification, arguing that one's beliefs about a relevant organization begin to the process of self-definition. Building on the contributions of these two theories, Bhattacharya and Sen (2003) argued that consumers seek organizations with the need to identify themselves, even if they are not formal members of an organization, and some organizations offer consumers attractive, meaningful social identities that help them meet their self-identification needs. According to those authors, the underlying reasons for customers to adopt and identify with an organization not only involve utilitarian values (e.g., high product value, consistency, convenience) but also are the results of one's quest to fulfill some self-identification needs through that organization.

Ashraf et al. (2017) argued that CSR activities reflect an organization's image of being responsive to the needs of society and that the way these activities create benefits can only be achieved by increasing customers' organizational identification. Kim and Om (2014) argued CCI with an organization to be influenced as much by CSR-related actions as by actions related to the capabilities of an organization; they found that people are more likely to identify with an organization when they perceive it as a lasting, differentiated, and self-esteem-enhancing organization. In addition to the studies of Anderson and Weitz (1992), who found CSR activities to contribute to organizations' reputation and the creation of a positive organizational image, Brammer et al. (2015) found perceived CSR to have a positive effect on adopting an organization. In this context, Hypothesis 5 (H5) has been formed as follows:

H5: Bank customers' perceived CSR positively affects their organizational CCI.

Bhattacharya and Sen (2003) argued CCI to be active, selective, and voluntary for customers and to cause customers to engage in positive and negative behaviors related to the business. The literature generally considers it to be a psychological process that positively affects consumer loyalty, helps consumers psychologically bond with the brand/business, and can shape the strength of the long-term relationship between a business and consumer (Martínez & Del Bosque, 2013). Custo-

mers who identify with a business have positive thoughts and feelings about that business, thus creating a tendency to develop positive attitudes such as an attachment to that business (Bhattacharya & Sen, 2003; Currás-Pérez et al., 2009). In this context, Hypothesis 6 (H6) has been formed as:

H6: Bank customers' CCI positively affects their commitment.

According to Raza et al. (2019), when a business undertakes certain CSR initiatives, it sends signals to the customer about the company's character and shared values, and organizational identification occurs when these characteristics and values overlap with customers' values. Identification with a business results in in-role (e.g., purchasing, loyalty, positive word-of-mouth) and out-of-role (e.g., citizenship) behaviors. Perez (2009) found the need for more consensus in the literature on the hierarchy of the effects CCI has on consumer responses. This identification implies a very intense and vital relationship with the organization for the consumer, which directly produces beneficial behaviors for the company without the intervention of mediating variables. On the other hand, Ashraf et al.'s (2017) study on individual insurance customers found the effect of CSR activities on consumer behavior to be mediated through CCI.

Commitment is a critical component of long-term relationships that encourage consistent consumer behavior (Bhattacharya & Sen, 2003). Brown et al. (2005) found identification to lead to consumer commitment to a particular organization and to encourage positive word-of-mouth communication. Because commitment leads to further customer-company relationships (e.g., customer loyalty, repurchase behavior), CCI plays a mediating role in bank customers' perceived CSR and their organizational attachment. As a result, Hypothesis 7 (H7) has been formulated as follows:

H7: CCI has a mediating role in the effect of bank customers' perceived CSR on commitment.

Figure 1 presents the research model for the hypotheses that are based on social identity theory, organizational identification theory, signaling theory, and organizational commitment theory and that have been formed in the light of previous studies in the literature.

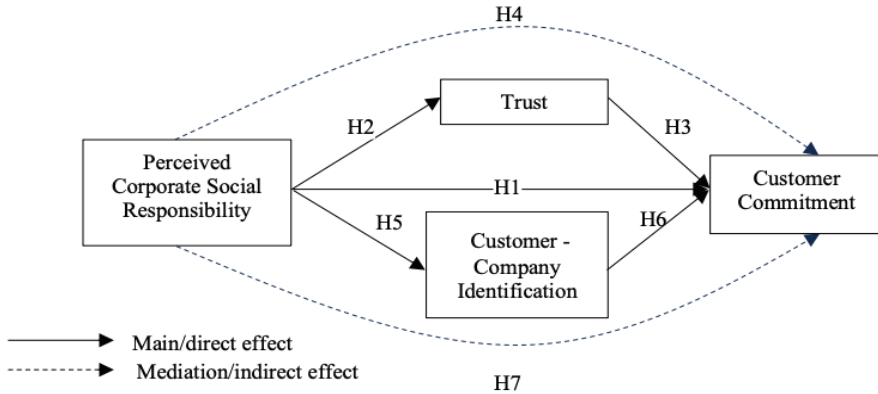

Figure 1: The research model

Methodology

Scales, Sample, Data Collection Procedure, and Research Model

This descriptive study quantitatively examines the effects of customers' perceived CSR on their trust, CCI, and commitment to their preferred bank. Due to the fact that one of the researchers resides in Pristina, Kosovo and the time-cost constraints this caused, the study used the convenience sampling method and a questionnaire form to obtain data from customers over the age of 18 who live in Pristina city and who had made at least one bank transaction. With the permission of the Çag University Scientific Research and Publication Ethics Committee (E-81570533-044-2300011059), the online questionnaire was prepared using Google Forms and a QR code, with data being collected between December 27, 2023-May 25, 2024.

The questionnaire consists of three sections. The first part benefited from Brown and Dacin (1997) and Klein and Dawar (2004) to measure customers' perceived corporate social responsibility (four statements), from Morgan and Hunt (1994) to measure customer trust (four statements), from Meyer and Allen (1997) to measure loyalty (four statements), and from Stokburger-Sauer et al. (2012) to measure customer-organization identification (CCI; four statements). The answers are rated using a 5-point Likert type scale (1-Strongly Disagree; 5-Strongly Agree). The questionnaire additionally asked about status of transactions with the bank and the type of banking (physical, digital, or both) as a control question. The last section includes demographic and descriptive questions. A total of 345 questionnaires were received through online channels and face-to-face questionnaires. Howe-

ver, 24 questionnaires were excluded from the sample due to being filled out incorrectly or incompletely. The research hypotheses were tested on the data collected using 321 valid questionnaires.

Table 1 presents the statements and codes from the questionnaire form. Table 1 also provides mean, standard deviation, loading, and variance inflation factor (VIF) values for each observed variable in the study.

Table 1

Scale Items and Descriptive Statistics

Construct	Item Code	Items	Loading	VIF	M	SD
Perceived Corporate Social Responsibility (CSR)	CSR1	My bank is socially responsible.	0.799	2.848	4.183	0.763
	CSR2	My bank contributes to community welfare.	0.933	3.029	4.055	0.839
	CSR3	My bank contributes to the donation program.	0.737	2.169	3.912	0.938
	CSR4	My bank does not harm the environment.	0.764	1.934	4.095	0.924
Trust (TRST)	TRST1	I trust the quality of this banking campaign.	0.828	2.807	4.180	0.770
	TRST2	My bank takes care of its customers.	0.885	3.466	4.250	0.792
	TRST3	My bank is honest with its customers.	0.900	3.092	4.171	0.874
	TRST4	My bank makes me feel safe.	0.823	2.771	4.168	0.761
Customer-Company Identification (CCI)	CCI1	I strongly identify myself with my bank.	0.821	2.910	3.622	1.078
	CCI2	My bank is like a part of me.	0.921	3.555	3.482	1.155
	CCI3	My bank has great personal meaning for me.	0.919	2.478	3.485	1.145
	CCI4	I feel a strong sense of belonging to my bank.	0.914	2.422	3.476	1.107

Customer Commitment (CCOM)	CCOM1	I really feel that the problems of my bank are my problems.	0.847	3.709	3.518	1.161
	CCOM2	In my bank, I feel like part of the family.	0.873	4.194	3.543	1.173
	CCOM3	I feel that I have very few options to leave this bank.	0.753	4.112	3.390	1.132
	CCOM4	I would happily spend the rest of my life with this bank.	0.838	4.224	3.488	1.036

Findings

The second part of the questionnaire involves descriptive characteristics, and the last part includes demographic information. Tables 2 presents the data collected about the participants.

Table 2

Participant Demographic and Descriptive Characteristics

Variables	n = 321		Variables	n = 321	
Gender	%	n	Education	%	n
Female	42.9	138	Primary School	3.12	10
Male	57.1	183	Middle/High School	15.89	51
Age	%	n	Bachelor's degree	60.75	195
18 - 29	29.60	95	Postgraduate	20.25	65
30 - 44	48.91	157	Banking service preference	%	N
45 - 65	17.45	56	Physical Banking	17.45	56
>65	4.05	13	Digital Banking	45.79	147
			Both	36.76	118

When analyzing Table 2, 57.1% of the participants are seen to be male and 42.9% to be female. Of the participants, 29.60% are between the ages of 18-29, 48.91% are between the ages of 30-44, 17.45% are between the ages of 45-65, and 4.05% are over 65; 3.2% are primary school graduates, 15.89% are secondary/high school graduates, 60.75% are university graduates, and 20.25% have postgraduate degrees. In addition, 17.45% of the participants only use physical banking, 45.79% only use digital banking, and 36.76% use both.

Statistical Analysis Technique and Measurement Model Evaluation

Partial least squares structural equation modelling (PLS-SEM) is frequently preferred in marketing and has been used to analyze the data. PLS-SEM is an appropriate method for analyzing complex structures and examining mediation effects (Chin, 1998). This method has been preferred because this research involves a complex model and aims to determine mediating relationships. Before testing the hypotheses in the research model, we examined the measurement model to test each scale's construct reliability and validity. In this framework, we examined the internal consistency reliabilities and convergent and divergent validities of the scales, with Table 3 reporting the measurement model results.

Table 3

Construct and Discriminant Validity

Fornell-Larcker criteria							
	a	CR	AVE	CSR	CCOM	TRST	CCI
CSR	0.883	0.884	0.659	0.812*			
CCOM	0.897	0.898	0.687	0.663	0.829*		
TRST	0.919	0.920	0.739	0.789	0.774	0.860*	
CCI	0.941	0.941	0.800	0.549	0.817	0.624	0.895*
HTMT criteria							
CCOM				0.661			
TRST				0.791	0.773		
CCI				0.547	0.816	0.625	

*The square root of AVE.

Table 3 shows the composite reliability (CR) and Cronbach's alpha (a) coefficients for the scales' reliability analyses. According to Hair et al. (2010), scale reliability can be discussed when the coefficient for both values is greater than 0.70. Because the Cronbach a values for this dataset range between 0.886-0.941 and the CR values range between 0.870-0.943, the scales have been determined to be sufficiently reliable. In order to assess the appropriateness of the measurement model, factor loadings for each statement were analyzed prior to measuring the construct validity. According to Henseler and Ringe (2009), each external indicator factor load in the reflective structure of the PLS-SEM should explain at least 50% of the variance. In this case, the factor loading for each statement should be greater than 0.708. In this context, the loadings for all items were calculated as a result of bootstrapping sampling applied to the indicator loadings by choosing a derivative

sample size of 1,000. All loading values were observed to be above the threshold value and statistically significant. This shows the scale expressions to have been successful in measuring the relevant constructs.

After evaluating the loading values for the scales' statements, we examined the convergent and discriminant validities to ensure construct validity. Fornell and Larcker (1981) stated that a scale fulfills the convergent validity condition when its CR value is greater than 0.70 and the average variance extracted (AVE) value is greater than 0.50. Accordingly, the conducted analyses conducted have determined the AVE and composite reliability values of the scale to be above the recommended threshold values, with convergent validity having been achieved for all scales (Table 3). We use the criterion proposed by Fornell and Lacker (1981) and the heterotrait-monotrait (HTMT) ratio proposed by Henseler et al. (2015) to examine the discriminant validity. Firstly, according to Fornell and Lacker (1981), the correlation values between the constructs in the study should be lower than the square root of the AVE values. When analyzing Table 3, this criterion is also seen to have been met. We then utilized Henseler et al.'s (2015) HTMT ratio. To discuss the proposed discriminant validity, the HTMT values calculated based on the theoretical relationships between the constructs should be less than 0.85. Table 3 shows the scales' HTMT values to be less than 0.85. In this context, validity has been met. Within the scope of the analyses, all scales are seen to have provided discriminant validity. As a result, construct validity is shown to have been provided for all dependent and independent variables in the measurement model.

Evaluating the Structural Model

After assessing the measurement model, we then evaluated the structural model of the research. In this context, we analyzed the VIF value as a key indicator, as well as other factors (e.g., coefficient of determination [R^2], effect size [f^2], and predictive power [Q^2]). Before delving into the structural model, a relationship analysis involving determining multicollinearity statistics and effect coefficients should be performed. Multicollinearity is the correlation among three or more independent variables (Hair et al., 2010) and is detected using the variance inflation factor (VIF), a collinearity statistics test value. Some sources (Diamantopoulos et al., 2008) have stated that a compatible value for VIF should be less than 4 ($VIF < 4$). VIF has two groups of values (i.e., inner and outer), and because this study uses a reflective model, we have taken inner VIF values into consideration, with Table 4 showing the VIF values of the research. Due to the VIF values being below the recommended value, no linear correlation problems are seen to be present among the variables.

The second stage of the structural model evaluation analyzes the R^2 and Q^2 values in order to reflect the model's predictive power. R^2 plays a significant role in reflecting a model's predictive power. According to Falk and Miller (1992), an appropriate R^2 value should be greater than 0.1. Chin (1998) stated an explanatory power of 0.67 or greater to be high, between 0.33-0.67 to be moderate, and between 0.19-0.33 to be weak. R^2 reveals the explanatory power of the internal variables of the structural model, and according to research disciplines in the social sciences, an explanatory value of $0.25 < R^2 < 0.50$ is said to be weak, of $0.50 < R^2 < 0.75$ to be moderate, and of $R^2 > 0.75$ to be strong (Hair et al., 2021). When evaluating the R^2 values of the study according to Table 4, the exogenous variable CSR explains 62% of trust and 78% of corporate commitment among the endogenous variables. Accordingly, according to the latent variable threshold level, a moderate relationship exists for trust and a strong relationship for corporate commitment, indicating the model to have strong predictive power.

Sharma et al. (2022) emphasized relying solely on the R^2 coefficient for evaluating the structural model to be insufficient, due to R^2 only serving as an in-sample evaluation metric. To address this, we implemented the PLSpredict procedure (Shmueli et al. 2016), which is known for its advanced out-of-sample predictive capabilities. Q^2 values were derived through PLSpredict analysis. According to Hair et al. (2021), for a model to be considered to have effective predictive power, Q^2 values should be greater than 0.1. Analyzing Table 4 reveals the calculated Q^2 values to range between 0.245-0.504. The values of $Q^2 > 0.15$ indicate the model to possess medium-to-high predictive power (Hair et al., 2021), highlighting the crucial role of Q^2 in assessing predictive strength. In order to assess the fit of the structural model, the final phase examines the f^2 effect size values, which reflect the influence of exogenous variables on explaining the endogenous variables (see Table 4). Cohen (1988) classified f^2 values as: $0.02 > f^2 > 0.15$ represents a low effect, $0.15 > f^2 > 0.35$ indicates a medium effect, and $f^2 > 0.35$ suggests a high effect. Table 4 details the effect sizes of the independent variables in relation to the dependent variables.

Testing the Hypotheses

The PLS-SEM method was used to test the research hypotheses related to the structural model. Table 4 presents the results regarding the hypotheses in the model. Accordingly, perceived CSR ($\beta = 0.057$, $t = 0.750$, $p > 0.10$) does not affect corporate commitment but positively affects trust ($\beta = 0.789$, $t = 16.702$, $p < 0.01$) and CCI ($\beta = 0.549$, $t = 9.944$, $p < 0.01$). Trust ($\beta = 0.390$, $t = 4.386$, $p < 0.01$), and CCI ($\beta =$

0.542, $t = 8.200$, $p < 0.01$) positively affect corporate commitment. When analyzing the results, H2, H3, H5, and H6 are seen to be accepted, while H1 is not.

Table 4

PLS-SEM Analysis Evaluation (Number of Bootstraps = 1,000)

Endogenous variables	PLS-SEM evaluation criteria		Model Fit Criteria		
	R^2	Q^2	SRMR	NFI	Gof
CSR	-	-	0.031	0.926	0.640
TRST	0.623	0.504			
CCI	0.302	0.245			
CCOM	0.783	0.343			
Direct Relationship Hypotheses	β	t	Inner VIF	f^2	Result
H1: CSR → CCOM	0.057	0.750	2.690	0.006	Not supported
H2: CSR → TRST	0.789	16.702*	1.000	1.653	Supported
H3: TRST → CCOM	0.390	4.386*	3.077	0.228	Supported
H5: CSR → CCI	0.549	9.944*	1.000	0.432	Supported
H6: CCI → CCOM	0.542	8.200*	1.661	0.816	Supported
Mediation Hypotheses	β	t	VAF		Result
H4: CSR → TRST → CCOM	0.308	4.221*	((0.308/ (0.308+0.057)) = 0.843		Supported (full mediation)
H7: CSR → CCI → CCOM	0.298	5.839*	((0.298/ (0.298+0.057)) = 0.839		Supported (full mediation)

Note: Effect sizes are $0.0 < Q^2 < 0.15$ for small, $0.15 < Q^2 < 0.35$ for medium, and $Q^2 > 0.35$ for large.

After testing the direct effect hypotheses (H1, H2, H3, H5, H6), we tested the mediation hypotheses (H4, H7). If the mediating variable fully reflects the relationship between the independent and dependent variables, it can be said to fully mediate the relationship; if it partially reflects the relationship, it can be said to have a partial mediating effect (Yılmaz & İlhan-Dalbudak, 2018). Table 4 shows the evaluation of the analyses regarding the structural equation model. After eva-

luating the structural model, partial least squares path analysis (PLS-SEM) was used to measure the significance of the research hypotheses. Indirect effects were analyzed to determine whether the mediating variable is a full or partial mediator. The variance accounted for (VAF) coefficient should be calculated to determine the indirect effects. VAF is calculated using the ratio of the indirect effect to the total effect (Hair et al., 2021). A value of $VAF > 0.80$ represents a fully mediating effect, of $0.20 \leq VAF \leq 0.80$ represents a partial mediating effect, and of $VAF < 0.20$ represents no mediating effect. In order to evaluate the significance of the PLS path coefficients, t values were calculated by taking 1,000 sub-samples from the sample by resampling (bootstrapping). Table 4 presents the hypothesis test results, with the VAF for H4 and H7 having been calculated as 0.843 and 0.839, respectively. In this context, trust and CCI have been determined to fully mediate the quality commitment of perceived CSR. Accordingly, H4 and H7 have been supported.

Discussion

The purpose of this study is to determine how customers perceive their banks' corporate social responsibility practices and how these perceptions affect their commitment to their banks. The study has additionally aimed to understand whether customers' trust in their banks and how they identify with their banks mediate the CSR-commitment relationship.

The study's hypothesis regarding the effect of consumers' perceived CSR on their commitment to their banks was not significant. In other words, customers' perceptions of CSR activities alone did not affect their commitment. This finding contradicts the result of Aljarah et al. (2020), which stated CSR to positively affect corporate commitment. According to Servera-Francés and Arteaga-Moreno (2015), however, CSR by its very nature will only create customer satisfaction and commitment through relational variables such as building trust and commitment. As a matter of fact, our study found the hypothesis (H3) that customers' trust in the bank positively affects their commitment to the bank to be significant. In addition, Hypothesis 4, which states that trust mediates between perceived CSR and commitment, was confirmed and shows a fully mediating effect. According to Srouji et al. (2019), whether the mediation is partial or full, this means that trust is in fact one of the main and primary variables that constitute the performance and satisfaction of all businesses and especially banks.

Therefore, we can state that bank customers' perceptions of their bank's CSR activities create a sense of trust toward the bank, and this sense of trust leads

them to feel loyal to the bank. In support of these results, Zhao et al. (2021) found trust to mediate the effect of perceived CSR on corporate reputation and brand value in the Pakistani banking sector. Srouji et al.'s (2019) study examining the CSR activities of 24 banks in Jordan also found trust to mediate the effect of CSR on both customer satisfaction and financial performance. As Farid et al. (2019) stated, trust acts as a social glue in the establishment of business ties, enabling business partners who trust each other to spend less effort and energy to protect themselves from exploitation, which in turn benefits the parties financially.

As another mediating variable, the effect of customer-company identification on commitment was found to be positive and significant. This is in line with the findings of Bhattacharya & Sen (2003) and Currás-Pérez et al. (2009). Similarly, customers' organizational CCI was found to have a fully mediating effect on the relationship between CSR perception and commitment. Bank customers' positive perceptions toward CSR activities lead them to identify with the organization, and customers who find answers to their self-identification needs through their banks are more committed to their organizations.

In support of our findings, Raza et al. (2019) showed organizational CCI to play a mediating role in the effect that positive perceptions of CSR activities have on customers' organizational commitment in the Pakistani banking sector. Fatma et al.'s (2022) study also identified the mediating role of identification regarding the effect of CSR activities on customer citizenship behavior, thus indicating a long-term relationship in the field of marketing through bank customers in India. According to Fatma et al., one way for banks' CSR activities to create cognitive and relational benefits in the eyes of consumers is to increase organizational CCI. When banks undertake voluntary practices for the benefit of society, the public will appreciate the institution. This situation may pave the way for consumers to identify with the institution and facilitate their commitment.

In general, this study's findings align with previous studies' results and provide empirical results regarding the importance of CSR in the sector from the perspective of bank customers. These results are seen to contribute to the literature, especially by confirming the propositions (Perez, 2009; Jamali & Karam, 2018; George et al., 2020; Ahn & Kohn, 2020) that CSR may have an effect through the regulation or mediation of various variables rather than having a direct effect on corporate commitment. In the future, the effects of perceived CSR on organizations can be examined using different variables.

Conclusion

Customers' commitment to the businesses from which they receive services is one of the most important arguments of marketing understanding. In the service sector, the concept of relationship marketing came to the fore in the 1980s. This concept suggests that businesses should offer activities that create customer commitment in order to overcome the unique challenges of the service sector, such as attracting new customers to the business, protecting existing customers, and strengthening relationships (Tanyeri & Barutçu, 2005). Among the variables emphasized within the framework of this understanding are concepts such as trust, customer-company identification, customer satisfaction, and loyalty. In addition, corporate social responsibility is another concept that has come to the fore in recent years due to its various contributions, and CSR is thought to affect commitment. Carroll (1991) classified the CSR activities businesses carry out, and his proposed model emphasized that businesses should first fulfill their economic responsibilities before realizing their other responsibilities. Fulfilling the economic responsibilities of a business is vital for its survival. Studies have generally shown CSR activities to have positive effects on short-term financial results as well as on long-term financial performance indicators such as brand value (Zhang & Liu, 2023). Fulfilling social responsibilities can lead to better financial performance by increasing stakeholder satisfaction. Meanwhile, CSR activities are also thought to create customer loyalty by creating customer engagement. Customers are observed to be more interested in the social responsibilities' businesses undertake, and this affects customers' purchasing decisions. However, the literature has limited studies that have considered trust and identification together as mediating variables in explaining customer commitment and measuring the effect of customers' perceived CSR. Studies on samples in developing countries are also limited.

Accordingly, our research is a quantitative study that has aimed to reveal the CSR activities of banks in Kosovo as a fast-growing, competitive sector, how their activities affect customers' commitment to their banks, and what causal link exists regarding the role of trust and identification in this process. The findings have shown consumers in these economies to view CSR positively. Moreover, the study has revealed CSR activities to increase customers' organizational commitment through organizational trust and organizational identification.

For a bank, CSR activities and initiatives are the responsibility of all units of the organization that interact with targeted stakeholders (e.g., customers, suppliers, employees, civil society) with the support of relevant internal functions. Or-

ganizations are expected to voluntarily engage in a wide range of activities, starting from ethical practices to protecting the environment, combating climate change, promoting respect for human rights and improving the living standards of society.

Kosovo is a newly established country in which the bank branches, large shopping malls, fuel stations, car dealerships, and hotel parking lots of many cities, especially in the capital, host electric vehicle stations that have been donated by banks. Banks can use these stations as CSR indicators as well as advertising and image projects.

From this point of view, the research results draw the attention of practitioners to the importance of the issue, especially in Kosovo and the banking sector, and shows the need to exist for new studies on new businesses, financial institutions, and banks that want to contribute to sustainable development. This is because CSR activities can both produce social benefits as well as contribute to advertising and image activities.

Ahn and Kwon (2020) emphasized the importance of relationship-based variables in successful marketing strategies, but few studies are found to have examined the effect of multiple mediators in the context of CSR. The current study has examined the mediating effects of trust and identification (CCI), which are relationship-based variables, on the impact CSR has on customer commitment. In particular, the study contributes to the literature by providing confirmatory evidence to the question of why and how CSR activities affect commitment.

Due to time and cost constraints, data collection in a single city and the cross-sectional design of the study can be seen as limitations. Future studies can be conducted with different mediating and moderating variables, as well as with longitudinal data analyses.

References

- Abid, T., Abid-Dupont, M.-A., & Moulins, J.-L. (2020). What corporate social responsibility brings to brand management? The two pathways from social responsibility to brand commitment. *Corp Soc Resp Env Ma.*, 27, 925–936. <https://doi.org/10.1002/csr.1856>
- Ahn, J., & Kwon, J. (2020). CSR perception and revisit intention: The roles of trust and commitment. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 3(5), 607–623. <https://doi.org/10.1108/jhti-02-2020-0022>
- Aktan, C. & Börü, D. (2007). Kurumsal sosyal sorumluluk. In C. C. Aktan (Ed.), *Kurumsal sosyal sorumluluk: İşletmeler ve sosyal sorumluluk* (pp. 11–36). İgiad Yayınları.
- Ali, W., Frynas, J. G., & Mahmood, Z. (2017). Determinants of corporate social responsibility (CSR) disclosure in developed and developing countries: A literature review. *Corp. Soc. Responsib. Environ. Mgmt.*, 24, 273–294. <https://doi.org/10.1002/csr.1410>
- Aljarah, A., Emeagwali, L., Ibrahim, B., & Ababneh, B. (2020). Does corporate social responsibility really increase customer relationship quality? A meta-analytic review. *Social Responsibility Journal*, 16(1), 28–49. <https://doi.org/10.1108/SRJ-08-2018-0205>
- Altunoğlu, A. E., & Saraçoğlu, N. T. (2013). Kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının müşteri güveni, müşteri bağlılığı ve firma imajı üzerine etkileri: Otel işletmelerinde bir inceleme. *Sakarya İktisat Dergisi*, 2(2), 69–86. Retrieved from: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/319565>
- Ampornklinkaew, C. (2023). A bibliometric review of research on customer commitment. *Journal of Relationship Marketing*, 22(4), 254–298. <https://doi.org/10.1080/15332667.2023.2197771>
- Anderson, E., & Weitz, B. (1992). The use of pledges to build and sustain commitment in distribution channels. *Journal of Marketing Research*, 29(1), 18–34. <https://doi.org/10.2307/3172490>
- Ashforth, B. E., & Mael, F. (1989). Social identity theory and the organization. *The Academy of Management Review*, 14(1), 20–39. <https://doi.org/10.2307/258189>
- Ashraf, S., Ilyas, R., Imtiaz, M., & Tahir, H. M. (2017). Impact of CSR on customer commitment: Putting customer trust, customer-company identification, customer satisfaction and customer commitment into equation (A study on the banking sector of Pakistan). *International Journal of Multidisciplinary and Current Research*, 5, 1362–1372. Retrieved from: <http://ijmcr.com/wp-content/uploads/2017/11/Paper191362-1372.pdf>
- Bartikowski, B., & Walsh, G. (2011). Investigating mediators between corporate reputation and customer citizenship behaviors. *Journal of Business Research*, 64(1), 39–44. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2009.09.018>
- Bhattacharya, C. B., & Sen, S. (2003). Consumer–company identification: A framework for understanding consumers’ relationships with companies. *Journal of Marketing*, 67(2), 76–88. <https://doi.org/10.1509/jmkg.67.2.76.18609>
- Bhattacharya, C. B., Korschun, D., & Sen, S. (2009). Strengthening stakeholder–company relationships through mutually beneficial corporate social responsibility initiatives. *Journal of Business Ethics*, 85(2), 257–272. <https://doi.org/10.1007/s10551-008-9730-3>
- Brammer, S., He, H. & Mellahi, K. (2015). Corporate social responsibility, employee organizational identification, and creative effort: The moderating impact of corporate ability. *Group & Organization Management*, 40(3), 323–352. <https://doi.org/10.1177/1059601114562246>

- Brown, T. J., Barry, T. E., & Dacin, P. A. (2005). Spreading the word: Investigating antecedents of consumers' positive word-of-mouth intentions and behaviors in a retailing context. *JAMS*, 33, 123–138. <https://doi.org/10.1177/0092070304268417>
- Brown, T. J. & Dacin, P. A. (1997). The company and the product: Corporate associations and consumer product responses. *Journal of Marketing*, 61(1), 68–84. <https://doi.org/10.2307/1252190>
- Carroll, A. (1991). The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. *Business Horizons*, 34, 39–48. [https://doi.org/10.1016/0007-6813\(91\)90005-G](https://doi.org/10.1016/0007-6813(91)90005-G)
- Carroll, A. B., & Shabana, K. M. (2010). The business case for corporate social responsibility: A review of concepts, research and practice. *International Journal of Management Reviews*, 12, 85–105. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2370.2009.00275.x>
- Casaló, L. V., Flavián, C., & Guinalíu, M. (2011). The generation of trust in the online services and product distribution: The case of Spanish electronic commerce. *Journal of Electronic Commerce Research*, 12(3), 199–213. Retrieved from: <https://www.proquest.com/scholarly-journals/generation-trust-online-services-product/docview/889977179/se-2>
- Castelfranchi, C., & Falcone, R. (2010). *Trust theory. A socio-cognitive and computational model*. John Wiley and Sons, Ltd.
- Chin, W. W. (1998). The partial least squares approach to structural equation modeling. In G. A. Marcoulides (Ed.), *Modern methods for business research* (pp. 295–358). Lawrence Erlbaum Associates.
- Creyer, E. H., & Ross, W. T. (1996). The impact of corporate behavior on perceived product value. *Marketing Letters*, 7, 173–185. <https://doi.org/10.1007/BF00434908>
- Currás-Pérez, R., Bigné-Alcañiz, E., & Alvarado-Herrera, A. (2009). The role of self-definitional principles in consumer identification with a socially responsible company. *Journal of Business Ethics*, 89, 547–564. <https://doi.org/10.1007/s10551-008-0016-6>
- Deep, G. (2023). The influence of corporate social responsibility on consumer behavior. *Magna Scientia Advanced Research and Reviews*, 9(2), 72–77. <https://doi.org/10.30574/msarr.2023.9.2.0162>
- Deng, X., & Xu, Y. (2017). Consumers' responses to corporate social responsibility initiatives: The mediating role of consumer-company identification. *Journal of Business Ethics*, 142, 515–526. <https://doi.org/10.1007/s10551-015-2742-x>
- Devrani, T. K., & Tüzün, İ. K. (2008). Müşteri vatandaşlık davranışının öncüllerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 193–208. <https://www.ticaret.edu.tr/uploads/yayin/dergi/s13/193-208.pdf>
- Diamantopoulos, A., Riefler, P., & Roth, K. P. (2008). Advancing formative measurement models. *Journal of Business Research*, 61(12), 1203–1218. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2008.01.009>
- Doney, P. M., & Cannon, J. P. (1997). An examination of the nature of trust in buyer-seller relationships. *Journal of Marketing*, 61, 35–51. <https://doi.org/10.2307/1251829>

- Espejel, J, Fandos, C, & Flavián, C (2011). Antecedents of consumer commitment to a PDO wine: An empirical analysis of Spanish consumers. *Journal of Wine Research*, 22(3), 205–225. <https://doi.org/10.1080/09571264.2011.622516>
- EuronewsAlbania.(2023,July27).Kosovorankedsecond-poorestcountryinEurope,Albaniafourth.Retrieved from:<https://euronews.al/en/kosovo-ranked-second-poorest-country-in-europe-albania-fourth/>
- Falk, R. F., & Miller, N. B. (1992). *A primer for soft modeling*. University of Akron Press.
- Farid, T., Iqbal, S., Ma, J., Castro-González, S., Khattak, A., & Khan, M. K. (2019). Employees' perceptions of CSR, work engagement, and organizational citizenship behavior: The mediating effects of organizational justice. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(10), 1731. <https://doi.org/10.3390/ijerph16101731>
- Fatma, M. & Khan, I. (2023). How do bank customers' perceptions of CSR influence marketing outcomes: Their trust, identification, and commitment? *Sustainability*, 15, 6000. <https://doi.org/10.3390/su15076000>
- Fatma, M., Khan, I., Kumar, V., & Shrivastava, A. K. (2022). Corporate social responsibility and customer-citizenship behaviors: The role of customer–company identification. *Eur. Bus. Rev.*, 34, 858–875. <https://doi.org/10.1108/eb-12-2021-0250>
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39–50. <https://doi.org/10.2307/3151312>
- George, N. A., Aboobaker, N., & Edward, M. (2020). Corporate social responsibility and corporate commitment: Effects of CSR attitude, organizational trust and identification. *Society and Business Review*, 15(3), 255–272. <https://doi.org/10.1108/SBR-04-2020-0057>
- Grabner-Kräuter S., Breitenacker, R. J., & Tafolli, F. (2021). Exploring the relationship between employees' CSR perceptions and intention to emigrate: Evidence from a developing country. *Business Ethics, Env & Resp.*, 30, 87–102. <https://doi.org/10.1111/beer.12291>
- Gürlek, M., Düzgün, E., & Meydan Uygur, S. (2017). How does corporate social responsibility create customer commitment? The role of corporate image. *Social Responsibility Journal*, 13(3), 409–427. <https://doi.org/10.1108/SRJ-10-2016-0177>
- Hacıfendioglu, Ş. (2005). İlişki pazarlaması ve turizm sektöründe bir saha araştırması. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 69–93. Retrieved from: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/252011>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis* (7th ed.). Pearson.
- Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., Sarstedt, M., Danks, N. P., & Ray, S. (2021). *Partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM) using R*. Springer.
- Henseler, J., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2015). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43, 115–135. <https://doi.org/10.1007/s11747-014-0403-8>
- Henseler, J., Ringle, C. M., & Sinkovics, R. R. (2009). The use of partial least squares path modeling in international marketing. In R. R. Sinkovics & P. N. Ghauri (Eds.), *New challenges to international marketing (advances in international marketing; Vol. 20, pp. 277–319)*. Emerald Group Publishing Limited. [https://doi.org/10.1108/S1474-7979\(2009\)0000020014](https://doi.org/10.1108/S1474-7979(2009)0000020014)

- Inieta, M. A., & Sánchez, M. (2002). Retail-consumer commitment and market segmentation. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 12 (3), 261–279. <https://doi.org/10.1080/09593960210139661>
- İşikay, T., & Başcı, A. (2020). Sosyal kimlik kuramı açısından tüketici – marka özdeşleşmesi ve bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 42(1), 63–90. <https://doi.org/10.14780/muiibd.763919>
- Jamali, D., & Karam, C. (2018). Corporate social responsibility in developing countries as an emerging field of study. *International Journal of Management Reviews*, 20(1), 32–61. <https://doi.org/10.1111/ijmr.12112>
- Johnson, D., & Grayson, K. (2005). Cognitive and affective trust in service relationships. *Journal of Business Research*, 58(4), 500–507. [https://doi.org/10.1016/S0148-2963\(03\)00140-1](https://doi.org/10.1016/S0148-2963(03)00140-1)
- Kerse, Y. (2023). Özdeşleşen müşteriler seslilik davranışı sergiler mi? *Yönetim & Ekonomi Dergisi*, 30 (2), 365–376. <https://doi.org/10.18657/yonveek.1200502>
- Kim, B.-G., & Om, K. (2014). The impact of corporate social responsibility on customer commitment through trust and company-consumer identification. *Korean Management Science Review*, 31(4), 117–134. <https://doi.org/10.7737/kmsr.2014.31.4.117>
- Klein, J., & Dawar, N. (2004). Corporate social responsibility and consumers' attributions and brand evaluations in a product-harm crisis. *International Journal of Research in Marketing*, 21(3), 203–217. <https://doi.org/10.1016/j.ijresmar.2003.12.003>
- Lacey, R. (2007). Relationship drivers of customer commitment. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 15(4), 315–333. <https://doi.org/10.2753/MTP1069-6679150403>
- Lentner, C., Szegedi, K., & Tatay, T. (2015). Corporate social responsibility in the banking sector. *Pénzügyi Szemle/Public Finance Quarterly*, 60(1), 95–103. Retrieved from: https://real.mtak.hu/36560/1/a_lentner_szegedi_tatay_2015_1.pdf
- Martinez, P., & del Bosque, I. R. (2013). CSR and customer commitment: The roles of trust, customer-company identification with the company and satisfaction. *International Journal of Hospitality Management*, 35, 89–99. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2013.05.009>
- Meyer, J., & Allen, N. (1997). Commitment in the workplace: Theory, research, and application. *Human Resource Development Quarterly*, 9, 309–312. Retrieved from: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/hrdq.3920090309>
- Mohr, L. A., Webb, D. J., & Harris, K. E. (2001). Do consumers expect companies to be socially responsible? The impact of corporate social responsibility on buying behavior. *Journal of Consumer Affairs*, 35, 45–72. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2001.tb00102.x>
- Moorman, C., Zaltman, G., & Deshpande, R. (1992). Relationships between providers and users of market research: The dynamics of trust within and between organizations. *Journal of Marketing Research*, 29(3), 314–328. <https://doi.org/10.2307/3172742>
- Morgan, R. M., & Hunt, S. D. (1994). The commitment-trust theory of relationship marketing. *Journal of Marketing*, 58(3), 20–38. <https://doi.org/10.2307/1252308>
- Pérez, R. (2009). Effects of perceived identity based on corporate social responsibility: The role of consumer identification with the company. *Corp Reputation Rev*, 12, 177–191 <https://doi.org/10.1057/crr.2009.12>

- Raza, A., Rather, R. A., Iqbal, M. K., & Bhutta, U. S. (2020). An assessment of corporate social responsibility on customer company identification and commitment in banking industry: A PLS-SEM analysis. *Management Research Review*, 43(11), 1337–1370. <https://doi.org/10.1108/MRR-08-2019-0341>
- Servera-Francés, D & Arteaga-Moreno, F (2015). The impact of corporate social responsibility on the customer commitment and trust in the retail sector. *Ramon Llull Journal of Applied Ethics*, 6, 161–178. <https://raco.cat/index.php/rljae/article/view/294904>
- Sharma, P. N., Lienggaard, B. D., Hair, J. F., Sarstedt, M., & Ringle, C. M. (2022). Predictive model assessment and selection in composite-based modeling using PLS-SEM: extensions and guidelines for using CVPAT. *European Journal of Marketing*, 57(6), 1662–1677. <https://doi.org/10.1108/EJM-08-2020-0636>
- Shmueli, G., Ray, S., Velasquez Estrada, J. M., & Chatla, S. B. (2016). The elephant in the room: Predictive performance of PLS models. *Journal of Business Research*, 69(10). <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2016.03.049>
- Smith, A. (2014). Fortune 500 companies spend more than \$15bn on corporate responsibility. *Financial Times*. Retrieved from: <https://www.ft.com/content/95239a6e-4fe0-11e4-a0a4-00144feab7de>
- Sørheim, I. B. (2014). *Kosovo's present challenges*. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse. Institutt for sosiologi og statsvitenskap.
- Srouji, A. F., Abed, S. R., & Hamdallah, M. E. (2019). Banks performance and customers' satisfaction in relation to corporate social responsibility: Mediating customer trust and spiritual leadership: What counts! *International Journal of Business Innovation and Research*, 19(3), 358–384. <https://doi.org/10.1504/IJBIR.2019.100327>
- Stokburger-Sauer, N., Ratneshwar, S., & Sen, S. (2012). Drivers of consumer–brand identification. *International Journal of Research in Marketing*, 29(4), 406–418. <https://doi.org/10.1016/j.ijresmar.2012.06.001>
- Swaen, V., & Chumpitaz, R. C. (2008). Impact of corporate social responsibility on consumer trust. *Recherche et Applications en Marketing (English Edition)*, 23(4), 7–34. <https://doi.org/10.1177/205157070802300402>
- Syed Shujaat, A. S., & Khan, Z. (2020). Corporate social responsibility: A pathway to sustainable competitive advantage? *The International Journal of Bank Marketing*, 38(1), 159–174. <https://doi.org/10.1108/IJBM-01-2019-0037>
- Tanyeri, M., & Barutçu, S. (2005). Hizmet sektöründe müşteri bağlılığının önemi ve müşteri bağlılığının sağlanmasında ilişki pazarlamasının rolü (banka işletmelerinde bir uygulama). *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. <https://hdl.handle.net/11499/40981>
- Wang, C. C. (2018). Corporate social responsibility on customer behaviour: the mediating role of corporate image and customer satisfaction. *Total Quality Management & Business Excellence*, 31(7-8), 742–760. <https://doi.org/10.1080/14783363.2018.1444985>
- White, K., Habib, R., & Hardisty, D. J. (2019). How to SHIFT consumer behaviors to be more sustainable: A literature review and guiding framework. *Journal of Marketing*, 83(3), 22–49. <https://doi.org/10.1177/0022242919825>

- Yılmaz, V., & Dalbudak, Z. İ. (2018). Aracı değişken etkisinin incelenmesi: yüksek hızlı tren işletmeciliği üzerine bir uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(2), 517–534. <https://doi.org/10.17130/ijmeh.2018239946>
- Zhang, J., & Liu, Z. (2023). The impact of corporate social responsibility on financial performance and brand value. *Sustainability*, 15(24), 16864. <https://doi.org/10.3390/su152416864>
- Zhao, Y., Abbas, M., Samma, M., Ozkut, T., Munir, M., & Rasool, S. F. (2021). Exploring the relationship between corporate social responsibility, trust, corporate reputation, and brand equity. *Front. Psychol.*, 12, 766422. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.766422>

Legitimacy in the Eyes of the Beholders: Public Expectations from Aviation Organizations During Earthquakes

Leyla Adiloglu-Yalcinkaya

Abstract: This study examines public legitimacy judgments toward airlines and aviation authorities during the most severe earthquakes in Türkiye by analyzing social media posts. The research explores public expectations and reactions during disasters using content analysis of posts tagging these organizations. The study shows that the public expects aviation organizations to go beyond their traditional air transportation services, highlighting a heightened demand for their role in corporate social responsibility. The study contributes to the legitimacy literature by demonstrating that legitimacy is divided into two judgments -perceived appropriate or inappropriate- and that this situation changes rapidly as expectations beyond traditional service are formed during disasters. By analyzing real-time data shared during the disaster, this research provides critical insights for aviation organizations to address societal needs in future crises proactively. Moreover, it highlights the essential role of transportation in ensuring public welfare and calls on scholars to further explore this critical intersection of corporate social responsibility, legitimacy, and disaster response, urging more proactive engagement with these urgent societal challenges.

Keywords: Aviation, Legitimacy, Social Media, Earthquake, Türkiye

Öz: Bu çalışma, sosyal medya paylaşımlarını analiz ederek, Türkiye'deki en şiddetli depremler esnasında havayolları ve havacılık otoritelerine yönelik meşruiyeti yargılarını incelemektedir. Araştırma, söz konusu havacılık organizasyonlarını etiketleyen paylaşımların içerik analizini yaparak, afetler sırasında halkın beklentilerini ve tepkilerini araştırmaktadır. Çalışma, kamuoyunun havacılık organizasyonlarından geleneksel hava taşımacılığı hizmetlerinin ötesine geçmelerini beklediğini göstermekte ve kurumsal sosyal sorumluluk rollerine yönelik artan talebi vurgulamaktadır. Çalışma, meşruiyetin uygun ve uygunsuz olarak algılanan iki yargıya ayrılabilirdiğini ve afetler sırasında geleneksel hizmetin ötesindeki beklentiler oluştuğunda bu durumun hızla değiştiğini göstererek meşruiyet literatürüne katkıda bulunmaktadır. Bu araştırma, afet sırasında paylaşılan gerçek zamanlı verileri analiz ederek, havacılık organizasyonlarının gelecekteki krizlerde toplumsal ihtiyaçları proaktif bir şekilde ele almaları için kritik içgörüler sağlamaktadır. Ayrıca, ulaşımın kamu refahını sağlamadaki temel rolünü vurgulamakta ve araştırmacıları kurumsal sosyal sorumluluk, meşruiyet ve afet müdahalesi kesişiminde daha fazla araştırmaya çağırarak, acil toplumsal zorluklarla daha proaktif bir şekilde ilgilenmeye teşvik etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Havacılık, Meşruiyet, Sosyal Medya, Deprem, Türkiye

@ Asst. Prof. Dr., Özyeğin University, leyla.adiloglu@ozyegin.edu.tr

ID <https://orcid.org/0000-0001-7656-0352>

➔ Yalcinkaya-Adiloglu, L., (2025). Legitimacy in the Eyes of the Beholders: Public Expectations from Aviation Organizations During Earthquakes. İş Ahlakı Dergisi, 18 (1), ss. 80-100.

✎ Research Article

© İGİAD
DOI: 10.12711/tjbe/m542
Turkish Journal of Business Ethics, 2025
isahlakidergisi.com

Received: 24.12.2024
Revised: 18.03.2025
Accepted: 15.04.2025
Online First: 12.05.2025

Introduction

In recent years, new institutional theory has been one of the most widely used theoretical perspectives for examining corporate social responsibility (CSR) (Risi, Vigneau, Bohn, & Wickert, 2023). Discussions on CSR, which extend to the 1950s (De Bakker, Groenewegen, & Den Hond, 2005; Jamali, Lund-Thomsen, & Khara, 2017), highlight organizations' awareness of their responsibilities and their efforts to address their societal impact (Wang et al., 2016). Organizations also communicate their CSR practices through various forms, including corporate social responsibility reports (Kuo et al., 2016) and sustainability reports (Kılıç, Uyar, & Karaman, 2019). Major international organizations, such as the United Nations, World Bank, Organization of Economic Cooperation and Development, and International Labor Organization, have promoted and supported organizations in implementing corporate social responsibility practices (Lee, 2008). The Global Reporting Initiative (GRI) and the International Organization for Standardization provide worldwide guidance and standards for reporting activities (Mayer, 2018). Also, GRI, the International Air Transport Association (IATA), and the International Airlines Group published the "Airline Sustainability Reporting Handbook," related to field-specific reporting connected to the United Nations (UN) Sustainable Development Goals (SDGs) (IATA, 2020; Perryman et al., 2022).

However, reporting the activities by the organizations themselves has also been criticized by scholars due to the efforts of the organizations to show only the good sides of the actions and not report other details or use the reports as tools for marketing (Zieba & Johansson, 2022). It is essential to understand how organizations assume greater responsibility during the crisis (De Bakker, Groenewegen, & Den Hond, 2005). Considering that legitimacy "lies in the eyes of the beholder" (Ashforth & Gibbs, 1990) and social media has the potential to extend the understanding of legitimacy based on the point of view of various evaluators (Etter et al., 2018), this study aims to explore society's legitimacy judgments regarding airlines' corporate responsibility practices for their communities during the earthquakes, using posts extracted from a well-known social media platform.

The crisis was triggered by two major earthquakes, measuring magnitudes (Mw) 7.8 and 7.5 that occurred in the southern region of Türkiye on February 6, 2023, causing widespread damage in 11 provinces (Gunasekera et al., 2023). These provinces were Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Osmaniye and Şanlıurfa (SBB, 2023). As a result of these earthquakes, approximately 50.000 people died, and 108,068 were seriously injured (Gunasekera

et al., 2023; Samson, 2023). These earthquakes were the worst in Türkiye since 1939 (England, Smith, Parrish, & Bernard, 2023). It was noted that the extent of the affected area was twelve times the size of Belgium, and in terms of magnitude, it was recorded to be the largest in the region this century (England et al., 2023).

In this context, this paper explores legitimacy judgments regarding airlines and authorities during Türkiye's worst earthquakes and provides insights into the boundaries of corporate social responsibility while maintaining legitimacy. The research question of the study is: *"How have legitimacy judgments toward aviation organizations been produced by society during the disaster?"*

This study contributes to the literature by analyzing public comments to enhance our understanding of society's legitimacy judgments, highlighting what is considered 'appropriate' and 'inappropriate' under conditions of uncertainty. It also offers insights into future disaster responses by identifying people's needs during earthquakes and the challenges faced by organizations. The following section briefly presents the literature on legitimacy, followed by the results of the analysis and discussion.

Theoretical Background

Legitimacy, a core concept in organizational institutionalism (Deephouse et al., 2017), is defined as "the extent to which an entity is appropriate for its social context" (Bitektine, 2011). Similarly, Suchman (1995) defines legitimacy as "a generalized perception or assumption that the actions of an entity are desirable, proper, or appropriate within some socially constructed system of norms, values, beliefs, and definitions." Scott (2008) elaborates on legitimacy by emphasizing its key dimensions: compliance with relevant rules, laws, normative pressures, and cultural-cognitive frameworks."

In recent years, scholars have explored the process of legitimation across various research domains, particularly the role of communication in shaping legitimacy (Vaara, Aranda, & Etchanchu, 2024). Vaara et al. (2024) note that legitimacy has been a central term in the social sciences since Weber's works and highlight the importance of discursive legitimacy by showing how it relates to the communication of what is seen as legitimate or by discussing studies in this direction.

New institutional theory—which is increasingly used as a theoretical lens to understand corporate social responsibility practices (Risi et al., 2023)—generally argues that organizations need to gain acceptance in the field in which they oper-

ate, as achieving legitimacy increases their chances of sustainability (Deephhouse & Suchman, 2008; Meyer & Rowan, 1977). Scholars suggest that CSR practices and corporate communication are strategic tools for organizations to establish and maintain legitimacy (Beddewela & Fairbrass, 2016; Du & Vieira, 2012; Vaara et al., 2024). Over time, CSR practices have expanded and become institutionalized across various industries (Alakavuklar, Kılıçaslan, & Öztürk, 2009; Risi et al., 2023). Researchers have analyzed the efforts of organizations and their interactions with society through their reports. Therefore, the analysis has been done from the organizations' point of view (Kuo, Chen, & Meng, 2021; Lee, Seo, & Sharma, 2013; Lee & Park, 2016; Li et al., 2023; Tsai & Hsu, 2008; Yang & Baasandorj, 2017). However, while organizations often engage in CSR reporting to enhance their legitimacy, studies suggest that such reports may not always reflect actual performance, potentially undermining legitimacy (Velte, 2003).

Since legitimacy is socially constructed (Suchman, 1995), it is essential to examine legitimacy from the perspectives of various stakeholders (Etter et al., 2018; Haack, Schilke, & Zucker, 2021). Over the past decade, social media has enabled ordinary citizens to publicly express their judgments, offering a valuable source for assessing organizational legitimacy (Etter et al., 2018). Consequently, scholars use social media to explore organizational legitimacy judgments (Castelló, Etter, & Årup Nielsen, 2016; Colleoni, 2013). For example, Etter et al. (2018) emphasize the importance of analyzing society's judgments through social media to compare them with other sources of judgments and to deeply analyze affect-based responses to the actions of the organizations by citizens. However, although legitimacy has been a significant research area in organization studies, detailed legitimization assessments are still rare (Kassem, Salama, & Ganepola, 2022; Lee, Yoon, & O'Donnell, 2018; Vaara, Tienari, & Laurila, 2006).

To this end, this paper aims to explore society's comments regarding airlines' responses during the worst earthquakes through the content analysis of real-time data.

Methodology

This study explores the legitimacy judgments of society regarding airlines' operations under the uncertainty that occurred due to the worst earthquakes in Türkiye in 2023. The research question of this study is: *"How have legitimacy judgments toward aviation organizations been produced by society during the disaster?"*

Considering that social media platforms may play an essential role in legitimation (Glozer, Caruana, & Hibbert, 2019) and might be used as a tool during natural disasters (Reynard & Shirgaokar, 2019), the data were gathered via a well-known social media platform. In addition, the scholars mentioned that social media platform might create a platform for better understanding judgments about organizations during sudden changes, and it is visible to explore legitimacy judgments (Etter et al., 2018; Haack, Schilke, & Zucker, 2021) due to the opportunity for ordinary citizens to make their judgments public (Etter et al., 2018).

Posts tagged with the social media platform accounts of Turkish Airlines, Sun Express Airlines, Pegasus Airlines, MNG Airlines, Anadolujet, Corendon Airlines, ULS Airlines Cargo, Air Anka, Mavi Gök Airlines, Southwind Airlines, Directorate General of Civil Aviation, General Directorate of State Airports Authority were included in the dataset. These airlines, authorized by the Directorate General of Civil Aviation (DGCA) (DGCA, 2023), are based in Türkiye. Furthermore, the General Directorate of State Airports Authority and the Directorate General of Civil Aviation posts were added to the dataset to follow society's requests. The posts were automatically imported from a social media platform tool of the MAXQDA software (Woolf & Silver, 2017). The word 'MAXQDA' begins with a reference to the German sociologist Max Weber and ends with the abbreviation 'QDA,' which stands for 'Qualitative Data Analysis' (MAXQDA, 2025). This software supports researchers throughout the research process, from data preparation to representation. It enables users to import various data types, including videos, posts, and documents. It helps to code the data, review them, and organize and compare patterns. Additionally, MAXQDA supports data representation through various visualizations (Creswell & Poth, 2018; Kuckartz & Rädiker, 2019, 2022).

In this study, I used MAXQDA to export posts from a social media platform. I exported 4,597 posts that mentioned airlines and were shared between February 6, 2023, and February 24, 2023, by using this MAXQDA' social media tool. All the posts were analyzed based on the content analysis method (Yin, 2016), a frequently preferred technique in legitimacy studies (Suddaby, Bitektine, & Haack, 2017). It should be noted that 3646 posts were in Turkish, and 490 posts were in English, read by the author(s) individually. The posts written in other languages could not be added to the dataset and they were excluded due to the language barrier.

After importing all the posts, I conducted a comprehensive review and coded them based on their underlying meaning, expressed emotions, requests, or criticisms. In the initial phase of coding, I assigned codes according to the content of

the messages, such as ‘flights’ and ‘baggage.’ I tried to explore how legitimacy judgments were developed during the earthquake. I followed an inductive process to identify the discourses reflecting the legitimacy perceptions of the post-holders and then derived categories. However, upon further analysis, I identified distinct expectations within the data, such as requests for ticket changes or comments regarding fixed and free tickets. Consequently, I refined the coding to capture these nuanced distinctions, resulting in codes such as ‘Comments on extra flights’ and ‘Comments on minimum/fixed price.’ Subsequently, by examining emerging patterns within the statements and following an iterative process, I grouped the codes into broader categories such as ‘Passenger transportation’ and ‘Catering.’ Furthermore, statements expressing approval of the organization’s actions and decisions were classified under the ‘Appropriate’ theme, whereas critical remarks were categorized under the ‘Inappropriate’ theme.” Transitions from the quotations to the categories and themes are presented in the appendices.

To ensure trustworthiness, I followed some of the strategies proposed by Creswell and Poth (2018), such as prolonged engagement, peer review, external audits, and consultation and discussions with academics during the research process. I received peer feedback on the emerging codes, categories, and themes throughout the data analysis. I remained engaged for an extended period, revising and merging similar codes until the final decision. Additionally, I discussed the results with instructors and incorporated their feedback into the study. The findings with representative quotations are presented below, but the post owner was written as ‘Follower’ to protect people’s personal data.

Findings

This section of the study presents the research results in three main categories. The statements are sometimes supportive of the aviation organizations and sometimes very critical. The research findings based on real data are presented below with representative quotations. More detailed examples are given in Appendix-I and Appendix-II.

Transportation-Related Requests

Unsurprisingly, content analysis of the posts revealed that most people wanted to transport from the earthquake zone to other locations due to fear of earthquakes. Subsequently, people who wanted to fly to the earthquake zone started to write to airlines. The first interaction with an airline via social media platform was a post posted two hours after the earthquake, tagging Turkish Airlines:

"I'm in the earthquake zone; please reach me"

—Follower, 06/02/2023, 06:27

Most posts were written to organize extra flights to transfer relatives or friends from the affected provinces to safe places. Given that air transportation in this area is lower than airports in Western cities, this meant increasing the number of flights to these areas and operating under bad weather. On the other hand, for the airport operator(s), it means increased airport demand and the need to be ready for safe flights. The first post for calling airlines to organize extra flights was posted as follows:

"...organize extra flights to Şanlıurfa" —Follower, 06/02/2023, 07:11

As the devastating effect of the earthquake became apparent, findings revealed that people started to warn airlines about the need for rescue teams to be transported from other cities to the earthquake zone. One example is:

"You should fly from West to East to transport professionals there! People are going by their cars!" — Follower, 06/02/2023, 07:24

It is important to note that Kilis and Osmaniye lack airports, obligating residents to travel to other cities for air transportation. Additionally, the earthquakes damaged the airports in Hatay, Gaziantep, and Kahramanmaraş, preventing flights to these airports in the early days of the disaster (DailySabah, 2023). This was a critique regarding the first aid response. Furthermore, earthquake victims needed to fly from one city to another multiple times due to various reasons, including the search for accommodation or efforts to cope with ongoing uncertainty about their situation. This posed an additional challenge for airlines, but people continued posting such requests:

"Thank you for the free flight from Elazığ to İstanbul. Could you please transfer me from İstanbul to Trabzon?" —Follower, 12/02/2023 00:23

Although the number of flights increased, ticket prices frustrated people, leading to criticisms and suggestions for airlines. One common request was for fixed pricing:

"Could you please set a fixed price for the flights from the earthquake zone to other places? Do not expect the people who lost everything to buy the ticket for 2,000tl."

—Follower, 06/02/2023 22:26

However, offering fixed prices for specific routes was also criticized by some people, with most asking for free evacuations. Additionally, people who had tickets

wanted to cancel or change the dates. Although airlines announced opportunities for changing tickets, the requests by society were variable and limitless. Many harshly criticized the airlines for deductions and demanded refunds. Initially, people wanted to cancel flights to/from the earthquake zone, then those upset by these situations wanted to change their tickets. On the other hand, students whose education calendars were revised also wanted to change their tickets. Apart from these requests, data showed that airlines received requests for changes unrelated to earthquakes. One example of the variety of requests is:

“Are you planning to do something about the tickets of civil servants whose holidays have been canceled and who were called to duty due to the extraordinary situation?”

—Follower, 06/02/2023 19:24

Passengers expressed frustration over the lack of timely updates on flights through websites and other communication channels. Even call centers could not answer all questions or were not reachable. Therefore, passengers waited a long time for information about flights or ticket changes. Another important finding is the need for inclusivity. During the disaster, airlines shared information about their decisions with images and videos, but some content was criticized by disabled people, highlighting an essential topic of inclusivity. For instance:

“Could you please write explanations readable for visual impairments, please.”

—Follower, 07/02/2023 19:01

Similarly, passengers criticized staff for not paying attention to disabled people, older people, or kids during evacuations. Although this issue is related to society's awareness, it addresses the need to prioritize people for evacuation during the disaster. Airlines should evaluate expectations and feedback for future disasters. The boundaries for corporate social responsibilities should be determined, and information flow between departments and between organizations and society should be clarified.

Airport-Related Comments

The analysis of people's comments shows contradictions among demands. Society shared the need for evacuation and the demand for extra flights. However, some people criticized airlines for long waiting times at the airport or lack of food. One passenger even asked to cancel evacuations due to the intensity at the airport:

“Please stop evacuations; people with flight tickets cannot fly.”

—Follower, 11/02/2023 19:57

The postponement or cancellation of flights led to long waits at airports. Given that airports in the region are smaller and less equipped than those in Western countries, food and beverage services were limited. As a result, many people complained about the lack of food and drinks, as well as the overcrowding. One Follower expressed their frustration:

“You announced that you will transport people for free; we are waiting for six or seven hours without food or water...how will you explain this inhuman treatment #earthquake.”

—Follower, 08/02/2023 23:32

This sentiment reflects the broader dissatisfaction with the lack of adequate resources and the prolonged delays at airports during this critical time. This also underscores the importance of coordination between airlines and airport authorities. Undoubtedly, airport operators should be prepared for safe operations and catering during disasters. However, the Airport Authority announced that their employees also died due to the earthquakes (AirportHaber, 2023). However, despite these difficulties, such as increased operations and a limited number of employees, the efforts of Airport Authority staff were noticed by society, and many expressed their gratitude on social media. One Follower shared:

“You should change your name to ‘Disaster and Emergency Management Authority’ because your employees work perfectly. God bless you.”

—Follower, 08/02/2023 23:32

Other Requests

In addition to expressing reactions, people utilized social media platforms to tag airlines, requesting assistance with transporting aid from various locations around the world and volunteering in the earthquake-affected regions. One such example was a request made from the USA:

“Is there a way to send winter supplies to earthquake locations from the USA.”

—Follower, 07/02/2023 04:18

Moreover, the findings reveal that airlines were asked for donations, support, or organizing campaigns. For instance, a post to SunExpress Airlines:

“You transported millions of passengers., you earned money. No donation?”

—Follower, 09/02/2023 18:04

These social media interactions underline a widespread societal demand to support the earthquake victims. To better address such needs in future disasters, it

would be beneficial to establish formal agreements between social welfare organizations and aviation companies. While some positive steps were taken during this particular crisis, such as the collaboration between SunExpress Airlines, Lufthansa Cargo, DPD, FIEGE, time:matters, and CB Customs Broker GmbH to deliver relief supplies, it is important that such partnerships be sustained for future emergencies (Sunnexpress, 2023).

Discussion

Taken together, the findings described above reinforce propositions by scholars that corporate social responsibility actions may transcend the traditional scope of the approach that fits into a regular reality during disasters (Albers & Rundshagen, 2020; Forcadell & Aracil, 2021).

As highlighted by scholars, the legitimacy judgments of evaluators depend on the view of appropriateness of the practices (Suddaby, Bitektine, & Haack, 2017). If evaluators believe in the appropriateness of practice, they judge it as legitimate; if they doubt the appropriateness of practice, they do not judge it as legitimate (Hoefer & Green Jr, 2016).

In this context, the paper contributes to the literature by explaining what is appropriate for society, especially under uncertainty (see Appendix-I and Appendix-II). To this end, based on the data, Figure 1 shows what is appropriate for society and what is not. As shown in Figure 1, expectations can be seen as appropriate and inappropriate for the same decisions and actions at the same time. Reactions to business actions can change instantaneously, and what is seen as legitimate in one's own experience may be seen as illegitimate by others. Some decisions, such as the decision to set a single price, may be considered appropriate by some but unacceptable to others in a catastrophic situation.

This study contributes to the legitimacy literature by highlighting society's perception of corporate social responsibility (CSR) during times of crisis. It reveals that societal expectations toward CSR actions transcend conventional norms during emergencies, aligning with and extending prior research on legitimacy and stakeholder expectations in unexpected contexts (Etter et al., 2018; Palazzo & Scherer, 2006). Specifically, it demonstrates that society expects airlines to go beyond their core function of air transportation and take on broader social responsibilities in times of need.

Main Categories	Judgments of Appropriateness					
	Appropriate			Inappropriate		
<u>Transportation-Related Comments</u>						
Transportation of passengers & pets	Free	Min. Price	Fixed Price	Fixed Price	Normal Price	Expensive
Baggage-related		Free			Normal Price	
Ticket-related		Limitless			Limited	
Onboard Catering	Free		Discounts	Normal Price		Expensive
<u>Airport-Related Comments</u>						
Catering at airports	Free		Discounts	Normal Price		Expensive
Operations at airports	Appreciation of Operational Efficiency			Operational Inefficiencies		
<u>Other Comments</u>						
Campaigns		Should be done			Not doing	
Donations		Should be done			Not doing	
Support		Should be done			Not doing	
				Inappropriate		

Figure 1: Legitimacy judgments of society during the disaster derived from the data

Building on previous work that identifies CSR as a strategic tool for organizations to gain or maintain legitimacy (Beddewela & Fairbrass, 2016; Du & Vieira, 2012), this study advances theoretical understanding by showing that public expectations in crisis contexts are highly dynamic and virtually limitless. This insight underscores the importance of proactive CSR strategies tailored for disaster scenarios. Moreover, the study points to the critical role of inter-organizational collaboration—between airlines, governments, ground service providers, airport operators, and social welfare agencies—in shaping effective risk mitigation and disaster response frameworks. By suggesting that the boundaries of CSR practices must be strategically defined to balance social demands and financial sustainability, this research offers both theoretical and practical implications for the CSR and legitimacy literature. It calls for a re-evaluation of organizational responsibilities in light of society’s evolving expectations, especially during large-scale crises.

Conclusion

This study aims to explore the legitimacy judgments of people regarding the airlines’ operations during the disaster. The disaster resulted from the worst earthquakes in Türkiye in 2023. A close look at the literature shows that responses of organizations are generally analyzed from the organizations’ point of view (Albers & Rundshagen, 2020; Scheiwiller & Zizka, 2021; Skouloudis, Evangelinos, & Moraitis, 2012). This study explores legitimacy from the beholders’ perspectives regarding aviation organizations’ operations during sudden, short-lived but devastating

earthquakes, in line with the idea that “legitimation of organizations is based on civil society discourses” (Etter et al., 2018; Palazzo & Scherer, 2006).

This study contributes to the literature by examining perceptions of legitimacy regarding aviation organizations’ actions and decisions during unexpected events. The results indicate that society expects aviation organizations to provide more services and flexibility beyond their standard operations during crises. These expectations include increasing the number of flights, offering free and unlimited ticket changes, additional baggage allowances, aid transfers, and organizing campaigns and donations. Citizens use the social media accounts of the studied organizations both to express support and to voice criticism. These findings help us understand how societal expectations and perceptions of legitimacy evolve rapidly during crises and provide insights for organizations and governments to take a more proactive approach to future disasters.

The high number of posts shared in a short period indicates the necessity of developing in this direction. Enhancing the technical infrastructure of social media platforms may help prioritize emergency posts from earthquake zones and filter out non-emergency posts (such as messages of good wishes), and enable organizations to respond to urgent needs more quickly. However, this also highlights the need for public awareness. People should refrain from sharing unnecessary posts during crises.

We complement the literature on airline responses to crises (Albers & Rundshagen, 2020; Amankwah-Amoah, 2020; Kassem, Salama, & Ganepola, 2022) and the corporate social responsibility approach (Karaman & Akman, 2018) by sharing society’s views instead of the organizations’ explanations. This study extends the theoretical discussion about legitimacy judgment (Colleoni, 2013; Etter et al., 2018; Lee, Yoon, & O’Donnell, 2018) by showing more details about the society’s approach and expectations during the crises. As a result, we present the common perspective that society constructs socially by using social media in a disaster situation by bringing together people’s comments. Importantly, this study explores people’s needs, providing clues for the future. This study highlights the critical role of transportation—particularly air travel—in supporting societal well-being.

Future research could examine aviation managers’ perspectives on their societal responsibilities. Lastly, as mentioned before, the data were inductively coded; it represents the claims of the people who posted between February 6, 2023, and February 24, 2023. Researchers could conduct face-to-face interviews with people who experienced this disaster to explore legitimacy judgments. This would be another interesting path for future research.

Limitations

It should be noted that although the accounts of MNG Cargo, ULS Cargo, ACT Airlines, and Corendon Airlines were added to the dataset, the findings reveal that people mainly wrote to THY, Pegasus, SunExpress, Anadolujet. This does not mean that these airlines did not play a role in supporting society. This issue addresses the first limitation of this study. In addition, due to the lack of a list of international airlines, the dataset covers only posts with hashtags for national airlines and civil aviation authorities. However, as reported by some national newspapers, 690 foreign aircraft flew to these areas for humanitarian aid purposes (AirportHaber, 2023b). This issue points to the second limitation of this study. Finally, the third limitation of the study is that it analyzes only Turkish and English posts and excludes posts in other languages.

References

- AirportHaber. (2023). DHMI shared: 17 employees died due to the earthquakes | DHMI paylaştı: 17 personeli depremde hayatını kaybetti. Retrieved from <https://www.airporthaber.com/havacilik-haberleri/dhmi-paylasti-17-personeli-depremde-hayatini-kaybetti.html>.
- AirportHaber. (2023a). DHMI shared: 17 employees died due to the earthquakes | DHMI paylaştı: 17 personeli depremde hayatını kaybetti. <https://www.airporthaber.com/havacilik-haberleri/dhmi-paylasti-17-personeli-depremde-hayatini-kaybetti.html>.
- AirportHaber. (2023b). SHGM'den deprem bölgesine yapılan uçuşlarla ilgili açıklama. <https://www.airporthaber.com/shgm-haberleri/shgmden-deprem-bolgesine-yapilan-ucuslarla-ilgili-aciklama.html>.
- Alakavuklar, O. N., Kılıçaslan, S., & Öztürk, E. B. (2009). Türkiye'de hayırseverlikten kurumsal sosyal sorumluluğa geçiş: Bir kurumsal değişim öyküsü. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 103-143. http://yad.baskent.edu.tr/files/2009_cilt_9_ekim_2.pdf.
- Albers, S., & Rundshagen, V. (2020). European airlines strategic responses to the COVID-19 pandemic (January-May, 2020). *Journal of Air Transport Management*, 87, 101863. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2020.101863>.
- Amankwah-Amoah, J. (2020). Note: Mayday, Mayday, Mayday! Responding to environmental shocks: Insights on global airlines' responses to COVID-19. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 143, 102098. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.tre.2020.102098>.
- Ashforth, B. E., & Gibbs, B. W. (1990). The double-edge of organizational legitimization. *Organization science*, 1(2), 177-194. <https://doi.org/10.1287/orsc.1.2.177>.
- Beddewela, E., & Fairbrass, J. (2016). Seeking legitimacy through CSR: Institutional pressures and corporate responses of multinationals in Sri Lanka. *Journal of business ethics*, 136, 503-522. <https://doi.org/https://doi.org/10.1007/s10551-014-2478-z>.

- Bitektine, A. (2011). Toward a theory of social judgments of organizations: The case of legitimacy, reputation, and status. *Academy of Management Review*, 36(1), 151-179. <https://doi.org/10.5465/amr.2009.0382>.
- Castelló, I., Etter, M., & Årup Nielsen, F. (2016). Strategies of legitimacy through social media: The networked strategy. *Journal of Management studies*, 53(3), 402-432. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/joms.12145>
- Colleoni, E. (2013). CSR communication strategies for organizational legitimacy in social media. *Corporate Communications: An International Journal*, 18(2), 228-248. <https://doi.org/https://doi.org/10.1108/13563281311319508>
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*: Sage publications.
- DailySabah. (2023). Türkiye focus on local economy, post-quake rehabilitation. <https://www.dailysabah.com/business/economy/turkiye-focus-on-local-economy-post-quake-rehabilitation>
- De Bakker, F. G., Groenewegen, P., & Den Hond, F. (2005). A bibliometric analysis of 30 years of research and theory on corporate social responsibility and corporate social performance. *Business & Society*, 44(3), 283-317. <https://doi.org/https://doi.org/10.1177/0007650305278086>
- Deephouse, D. L., & Suchman, M. (2008). Legitimacy in organizational institutionalism. In Greenwood, R., Oliver, C., Sahlin, K. & Suddaby, R. (Eds.), *The SAGE handbook of organizational institutionalism* (Vol. 49, pp. 77).
- Deephouse, D. L., Bundy, J., Tost, L. P., & Suchman, M. C. (2017). Organizational legitimacy: Six key questions. *The SAGE handbook of organizational institutionalism*, 4(2), 27-54.
- DGCA. (2023). List of airlines baased in Türkiye. Retrieved 10.02.2023 from https://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/havacilik_isletmeleri/hava_ulasirma_isletmeleri/hi-120323.pdf
- Du, S., & Vieira, E. T. (2012). Striving for legitimacy through corporate social responsibility: Insights from oil companies. *Journal of business ethics*, 110, 413-427. <https://doi.org/https://doi.org/10.1007/s10551-012-1490-4>.
- England, A., Smith, A., Parrish, G. & Bernard, S. (2023). Turkey and Syria's devastating earthquakes in graphics. *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/337edef6-05c9-498c-a3f0-13776082f218>
- Etter, M., Colleoni, E., Illia, L., Meggiorin, K., & D'Eugenio, A. (2018). Measuring organizational legitimacy in social media: Assessing citizens' judgments with sentiment analysis. *Business & Society*, 57(1), 60-97. <https://doi.org/https://doi.org/10.1177/0007650316683926>.
- Forcadell, F. J., & Aracil, E. (2021). A purpose-action framework for Corporate Social Responsibility in times of shock. *Journal of cleaner production*, 312, 127789. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.127789>.
- Glozer, S., Caruana, R., & Hibbert, S. A. (2019). The never-ending story: Discursive legitimation in social media dialogue. *Organization Studies*, 40(5), 625-650. <https://doi.org/https://doi.org/10.1177/0170840617751006>.
- Gunasekera, R., Ishizawa Escudero, O. A., Daniell, J. E., Pomonis, A., Macabuag, J. L. D. C., Brand, J., Schaefer, A., Romero, R., Esper, S., Otálora, S. G., Khazai, B., & Cox, K. D. (2023). *Global Rapid Post-Disaster Damage Estimation (GRADE) Report: February 6, 2023* Kah-

- ramanmaraş Earthquakes Türkiye Report. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099022723021250141/pdf/P1788430aeb62f08009b2302bd4074030fb.pdf>.
- Haack, P., Schilke, O., & Zucker, L. (2021). Legitimacy revisited: Disentangling propriety, validity, and consensus. *Journal of Management studies*, 58(3), 749-781. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/joms.12615>.
- Hoefler, R. L., & Green Jr, S. E. (2016). A Rhetorical Model of Institutional Decision Making: The Role of Rhetoric in the Formation and Change of Legitimacy Judgments. *Academy of Management Review*, 41(1), 130-150. <https://doi.org/10.5465/amr.2014.0330>.
- IATA. (2020). Airline Sustainability Reporting Handbook. <https://www.iata.org/en/publications/store/airline-sustainability-reporting-handbook/>
- Jamali, D., Lund-Thomsen, P., & Khara, N. (2017). CSR institutionalized myths in developing countries: An imminent threat of selective decoupling. *Business & Society*, 56(3), 454-486. <https://doi.org/https://doi.org/10.1177/0007650315584303>
- Karaman, A. S., & Akman, E. (2018). Taking-off corporate social responsibility programs: An AHP application in airline industry. *Journal of Air Transport Management*, 68, 187-197. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2017.06.012>
- Kassem, R., Salama, A., & Ganepola, C. N. (2022). CSR, credibility, employees' rights and legitimacy during a crisis: a critical analysis of British Airways, WizAir and EasyJet cases. *Employee Relations: The International Journal*, 45(1), 1-20. <https://doi.org/https://doi.org/10.1108/ER-11-2021-0517>.
- Kılıç, M., Uyar, A., & Karaman, A. S. (2019). What impacts sustainability reporting in the global aviation industry? An institutional perspective. *Transport Policy*, 79, 54-65. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2019.04.017>.
- Kuckartz, U., & Rädiker, S. (2019). *Analyzing qualitative data with MAXQDA*: Springer.
- Kuckartz, U., & Rädiker, S. (2022). Using Maxqda for integration in mixed methods research. In *The Routledge handbook for advancing integration in mixed methods research* (pp. 540-562): Routledge.
- Kuo, T. C., Kremer, G. E. O., Phuong, N. T., & Hsu, C.-W. (2016). Motivations and barriers for corporate social responsibility reporting: Evidence from the airline industry. *Journal of Air Transport Management*, 57, 184-195. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2016.08.003>
- Kuo, T.-C., Chen, H.-M., & Meng, H.-M. (2021). Do corporate social responsibility practices improve financial performance? A case study of airline companies. *Journal of cleaner production*, 310, 127380. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.127380>.
- Lee, M. P. (2008). A review of the theories of corporate social responsibility: Its evolutionary path and the road ahead. *International journal of management reviews*, 10(1), 53-73. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/j.1468-2370.2007.00226.x>.
- Lee, S., Seo, K., & Sharma, A. (2013). Corporate social responsibility and firm performance in the airline industry: The moderating role of oil prices. *Tourism Management*, 38, 20-30. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.tourman.2013.02.002>.

- Lee, Y.-J., Yoon, H. J., & O'Donnell, N. H. (2018). The effects of information cues on perceived legitimacy of companies that promote corporate social responsibility initiatives on social networking sites. *Journal of Business Research*, 83, 202-214. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2017.09.039>.
- Lee, Y.-K., & Park, J.-W. (2016). Impact of a sustainable brand on improving business performance of airport enterprises: The case of Incheon International Airport. *Journal of Air Transport Management*, 53, 46-53. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2016.01.002>.
- Li, W., Cui, J., Gao, J., & Xiong, J. (2023). Corporate social responsibility in China's airline industry: A longitudinal content analysis of related reports. *Journal of Air Transport Management*, 111, 102420. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2023.102420>.
- Mayer, R. (2018). Airline sustainability and corporate social responsibility. In *The Routledge Companion to Air Transport Management* (pp. 277-296). Routledge New York, NY.
- Meyer, J. W., & Rowan, B. (1977). Institutionalized organizations: Formal structure as myth and ceremony. *American Journal of Sociology*, 83(2), 340-363.
- Palazzo, G., & Scherer, A. G. (2006). Corporate legitimacy as deliberation: A communicative framework. *Journal of business ethics*, 66, 71-88. <https://doi.org/https://doi.org/10.1007/s10551-006-9044-2>.
- Perryman, M., Besco, L., Suleiman, C., & Lucato, L. (2022). Ready for take off: Airline engagement with the United Nations Sustainable Development Goals. *Journal of Air Transport Management*, 103, 102246. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2022.102246>.
- Reynard, D., & Shirgaokar, M. (2019). Harnessing the power of machine learning: Can Twitter data be useful in guiding resource allocation decisions during a natural disaster? *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 77, 449-463. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.trd.2019.03.002>.
- Risi, D., Vigneau, L., Bohn, S., & Wickert, C. (2023). Institutional theory-based research on corporate social responsibility: Bringing values back in. *International Journal of Management Reviews*, 25(1), 3-23. <https://doi.org/10.1111/ijmr.12299>.
- Samson, A. (2023). World Bank estimates earthquake caused \$34bn of damage to Türkiye. *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/45ae1f98-90c7-4576-bdf5-2b6582bb3c00>.
- SBB (2023). Kahramanmaraş and Hatay Earthquake Report. The Presidency of Strategy and Budget. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahraman-maras-and-Hatay-Earthquakes-Report.pdf>
- Scheiwiller, S., & Zizka, L. (2021). Strategic responses by European airlines to the Covid-19 pandemic: A soft landing or a turbulent ride? *Journal of Air Transport Management*, 95, 102103. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2021.102103>.
- Scott, W. R. (2008). Institutions and organizations: Ideas and interests. In *Institutions and Organizations: Ideas and Interests*.
- Skouloudis, A., Evangelinos, K., & Moraitis, S. (2012). Accountability and stakeholder engagement in the airport industry: An assessment of airports' CSR reports. *Journal of Air Transport Management*, 18(1), 16-20. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2011.06.001>.

- Suchman, M. C. (1995). Managing legitimacy: Strategic and institutional approaches. *Academy of Management Review*, 20(3), 571-610. <https://doi.org/https://doi.org/10.5465/amr.1995.9508080331>.
- Suddaby, R., Bitektine, A., & Haack, P. (2017). Legitimacy. *Academy of Management Annals*, 11(1), 451-478. <https://doi.org/https://doi.org/10.5465/annals.2015.0101>.
- Sunexpress (2023). SunExpress supports relief efforts in Türkiye with evacuation and cargo transportation. <https://www.sunexpress.com/en-gb/company/media-center/press-releases/sunexpress-supports-relief-efforts-in-tuerkiye-with-evacuation-and-cargo-transportation/>
- Tsai, W.-H., & Hsu, J.-L. (2008). Corporate social responsibility programs choice and costs assessment in the airline industry—A hybrid model. *Journal of Air Transport Management*, 14(4), 188-196. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2008.04.003>.
- Vaara, E., Aranda, A. M., & Etchanchu, H. (2024). Discursive legitimation: An integrative theoretical framework and agenda for future research. *Journal of Management*, 50(6), 2343-2373. <https://doi.org/10.1177/0149206324123051>.
- Vaara, E., Tienari, J., & Laurila, J. (2006). Pulp and paper fiction: On the discursive legitimation of global industrial restructuring. *Organization Studies*, 27(6), 789-813. <https://doi.org/https://doi.org/10.1177/0170840606061071>.
- Velte, P. (2023). Determinants and consequences of corporate social responsibility decoupling—Status quo and limitations of recent empirical quantitative research. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 30(6), 2695-2717. <https://doi.org/10.1002/csr.2538>
- Wang, H., Tong, L., Takeuchi, R., & George, G. (2016). Corporate social responsibility: An overview and new research directions: Thematic issue on corporate social responsibility. *Academy of Management journal*, 59(2), 534-544. <https://doi.org/10.5465/amj.2016.5001>.
- Woolf, N. H., & Silver, C. (2017). *Qualitative analysis using NVivo: The five-level QDA® method*. Routledge.
- Yang, A. S., & Baasandorj, S. (2017). Exploring CSR and financial performance of full-service and low-cost air carriers. *Finance Research Letters*, 23, 291-299. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.frl.2017.05.005>
- Yin, R. K. (2016). *Qualitative research from start to finish* (Second ed.). The Guilford Press.
- Zieba, M., & Johansson, E. (2022). Sustainability reporting in the airline industry: Current literature and future research avenues. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 102, 103133. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.trd.2021.103133>

Appendix-I: Transitions from the quotations to first theme

Theme: Appropriate		
Representative quotations	Codes	Categories
“@TK_TR organize extra flights to Şanlıurfa.” [Follower, 06/02/2023, 07:11] “@ucurbenipegasus @anadolujet @TK_TR please organize extra flights for Urfa Siirt Diyarbakır Malatya Adana to make our loved ones come.” [Follower, 06/02/2023 22:10]	Transportation of passengers & pets -Comments on extra flights	Transportation-related comments
“@ucurbenipegasus people are struggling for their lives... Offer the flights for 50-100tl!” [Follower, 07/02/2023 01:21]	Transportation of passengers & pets -Comments on min. fixed price	
“@ucurbenipegasus You are a king; I flew from the earthquake zone to İzmir, I paid nothing... You are the number one in Türkiye #earthquake #Türkiye.” [Follower, 11/02/2023 22:46]	Transportation of passengers & pets -Comments on free flights	
“@SunExpress... The tent and other essentials are heavy. Our tickets allow us to take only 20 kg; please let us take what we can.” [Follower, 11/02/2023 16:10] “@ucurbenipegasus @pegasusdestek Will the Trabzon-Gaziantep flight take place today, or has it been canceled? If it is not canceled, we kindly request your help with extra luggage allowance for our relatives. #earthquake.” [Follower, 13/02/2023 16:05]	Baggage-related	Transportation-related comments

<i>"@ucurbenipegasus @pegasusdestek I would like to cancel the trip from Istanbul to Barcelona due to the earthquake." [Follower, 13/02/2023 13:58]</i> <i>"Thank you for the free flight from Elazığ to İstanbul. Could you please transfer me from İstanbul to Trabzon?"</i> [Follower, 12/02/2023 00:23]	Ticket-related -Comments on limitless changes	Transportation-related comments
<i>"@ucurbenipegasus...Thank you for free hot meal and drinks."</i> [Follower, 11/02/2023 01:01] <i>"@ucurbenipegasus...You didn't charge for my mother's meal, thank you." [Follower, 09/02/2023 20:02]</i>	On-board catering -Comments on onboard catering	Transportation-related comments
<i>"@ucurbenipegasus This nation owes you a debt of gratitude for the attitude you have shown as your company... I am at Sabiha Gökçen airport right now, may God give patience to your employees, instead of thanking them, they are being attacked and insulted."</i> [Follower, 13/02/2023 16:05] <i>"@dhmikirumsal, you should change your name to 'Disaster and Emergency Management Authority' because your employees work perfectly. God bless you." [Follower, 08/02/2023 23:32]</i>	Operations at airports -Appreciation of Operational Efficiency	Airport-related comments
<i>"TK_TR if it is necessary for this nation, you will not earn money for six months, you will heal the wounds of these difficult days because you owe it to this nation." [Follower, 11/02/2023 12:20]</i> <i>"@TK_TR Chairman of the Board Ahmet Bolat announced that they will construct of 1,000 homes in the earthquake-affected, thanks God"</i> [Follower, 11/02/2023 20:03]	Comments on support	Other comments

Appendix-II: Transitions from the quotations to second theme

Theme: Inappropriate		
Representative quotations	Codes	Categories
<i>"@TK_TR, you set 100tl for the tickets! You are the biggest company in the world; are you kidding?"</i> [Follower, 07/02/2023 01:02]	Transportation of passengers & pets -Criticizing the fixed prices	Transportation-related comments
<i>"@ucurbenipegasus I'm trying to go to my family in Kahramanmaraş and you increased the ticket prices. We need solidarity"</i> [Follower, 06/02/2023 11:37] <i>"@ucurbenipegasus Extra flights with these prices? You must fear from the God! vultures!"</i> [Follower, 07/02/2023 01:21] <i>"@ucurbenipegasus and @TK_TR could you please set a fixed price for the flights from the earthquake zone to other places? Do not expect the people who lost everything to buy the ticket for 2.000tl."</i> [Follower, 06/02/2023 22:26]	Transportation of passengers & pets -Criticizing normal/expensive prices	
<i>"@SunExpress On our Nurnberg-İzmir flight on 19.02.2023, we had to pay extra baggage fees for 3 suitcases with 20 sleeping bags to help earthquake victims. Helping people shouldn't be this hard #Türkiyeearthquake2023"</i> [Follower, 24/02/2023 12:57] <i>"@TK_TR Dear Turkish Airlines, today I traveled to Adana with four suitcases of supplies to support about 100 people. However, your team told me they couldn't accept four suitcases due to a lack of capacity. Yet, somehow, the capacity increased when I paid the extra fee!"</i> [Follower, 13/02/2023 16:05]	Baggage-related	Transportation-related comments

<i>“@ucurbenipegasus I had a flight from Bingöl to Istanbul. I got a refund of only 62 TL Shame on you”</i> [Follower, 06/02/2023 22:49] <i>“@SunExpress Your current refund policy only allows receiving only 120 TL for 3 tickets. This puts our earthquake-affected guests in a difficult situation.”</i> [Follower, 23/02/2023 20:07]	Ticket-related -Criticizing for refunds	Transportation-related comments
<i>“@TK_TR You announced that you will transport people for free; we are waiting for six or seven hours without food or water...How will you explain this inhuman treatment #earthquake.”</i> [Follower, 08/02/2023 23:32] <i>“@dhmikirumsal won’t you stop the robbery at this airport, we can’t drink a cup of tea, isn’t it a sin in our own country, we go hungry and come back hungry?”</i> [Follower, 24/02/2023 12:57]	Catering at airports -Criticizing catering at airports	Airport-related Comments
<i>“@dhmikirumsal Adiyaman Airport is being flooded with people.”</i> [Follower, 13/02/2023 16:05] <i>@SunExpress Instead of doing this, wouldn’t it be nice to get your plane on time and not embarrass your passengers at the airport at a time like this?</i> [Follower, 13/02/2023 16:05]	Operations at airports -Criticizing operational inefficiencies	
<i>“@SunExpress, You transported millions of passengers, you earned money. No donation?”</i> [Follower, 09/02/2023 18:04] <i>“@ucurbenipegasus No donation Ali Sabancı?”</i> [Follower, 15/02/2023 21:58]	Comments on donation	Other comments

İbrahim M. Turhan, *Geçmişten Bugüne Müslüman Toplumlarda Para ve Faiz: Gerçeklik, Algı, Kuram, Uygulama*

İstanbul: Kuramer Yayınları, 2023, 376 s.

ISBN: 978-605-9437-53-0

Değerlendiren: İsa Yılmaz

Öz: Bu çalışma İbrahim M. Turhan'ın editörlüğünü yaptığı ve sekiz bölümden oluşan "Geçmişten Bugüne Müslüman Toplumlarda Para ve Faiz" adlı eser içerisinde Turhan tarafından kaleme alınan "İslam İktisadı ve Para: Nasıl Bakılmalı?" başlıklı kitap bölümü esas alarak bir değerlendirme sunmaktadır. Zira, kitabın diğer bölümlerinde İslam iktisadının para ve faiz ile irtibatını ele alan tarihsel ve uygulamaya dönük meselelerden ziyade bu bölüm kitabın temel felsefesini etrafıca ele almaktadır. Turhan, ilgili bölümde modern İslam iktisat düşüncesinin metodolojik ve kuramsal temellerini ele alarak, bu alandaki çağdaş yaklaşımları değerlendirmektedir. Turhan, İslam iktisadının anaakım iktisattan tamamen farklı ve özgün olma iddiasını eleştirmekte, bu beklentinin tarihsel gerçekliklerle örtüşmediğini savunmaktadır. Ona göre, İslam iktisadi çalışmalarının önemli bir kısmı, normatif alanın dışına çıkmaktan kaçınarak soyut ve ütöpik bir iktisadi sistem önerisinin ötesine geçememektedir.

Turhan, İslam iktisadının modern dönemdeki metodolojik çıkmazlarını vurgulayarak, alandaki literatürde epistemolojik ve ontolojik katkılarının zayıf olduğunu belirtir. İslam iktisadının, neoklasik iktisada karşı bir alternatif olma çabası içinde olduğunu, ancak bu çabayı sosyal bir disiplin olmanın gerektirdiği bilimsel çerçevede sunmadığı ve bu yüzden bilim felsefesinde izdüşümü olmayan tartışmaların yer aldığını ifade eder. Turhan, İslam iktisadının pozitif bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini işaret ederek, nesnel ve kanıtlanmış gerçeklikler üzerine kurulu bir model geliştirilmesi önerisinde bulunur.

Yazar, İslam iktisadının metodolojik olarak özgün bir yaklaşım geliştirirken Batı'nın iktisadi paradigmasından farklı olma ısrarında başarısız olduğunu iddia eder. İslam iktisadının, fıkhnın katı kurallarına sıkıştığını ve bu durumun iktisadi sorunlara pratik çözümler üretme kapasitesini kısıtladığını belirtir. Turhan'a göre, İslam iktisadının gerçeklikten kopuk soyut önermeleri, onu kapitalizme karşı etkili bir alternatif olmaktan uzaklaştırmaktadır.

@ Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, isa.yilmaz@medeniyet.edu.tr

https://orcid.org/0000-0001-7388-8539

Yılmaz, İ., (2025). Geçmişten Bugüne Müslüman Toplumlarda Para ve Faiz: Gerçeklik, Algı, Kuram, Uygulama. [İbrahim M. Turhan'ın Geçmişten Bugüne Müslüman Toplumlarda Para ve Faiz adlı kitabının değerlendirmesi]. İş Ahlakı Dergisi, 18 (1), ss. 101-116.

Değerlendirme Makalesi

© İGİAD
DOI: 10.12711/tjbe/m410
İş Ahlakı Dergisi, 2025
isahlakidergisi.com

Başvuru: 26.06.2024
Revize: 01.02.2025
Kabul: 07.03.2025
Erken Baskı: 10.04.2025

Turhan, kitabın sonunda, faiz yasağı konusunu ele alarak, modern İslam toplumlarında bu yasağın uygulanabilirliğini tartışır. Faizin, tarihsel ve ekonomik bağlamda yeniden değerlendirilmesi gerektiğini savunan yazar, bu konuda çağdaş maslahatçı bir yaklaşım benimser.

Turhan'ın çalışması, İslam iktisadi alanındaki mevcut yaklaşımların yeniden gözden geçirilmesi ve daha rasyonel, bilimsel temellere dayanan bir metodolojinin geliştirilmesi gerektiğini ortaya koyarken, dolaylı olarak İslam iktisadına özgü metodolojik kaygıyı tamamen ortadan kaldırmıştır. Bunun yerine, anaakım iktisat çevrelerince benimsenen pozitivist ve realist metodolojiyi ortak medeniyet başlığı altında kanıtlanmış nesnel gerçeklik üzerinden teklif etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Ekonomisi, Para, Faiz (Riba), Metodoloji, Epistemoloji, Fıkıh.

KURAMER Yayınları tarafından ve İbrahim Turhan editörlüğünde birinci basımı 2023 yılında gerçekleştirilen eser Müslüman toplumların iktisadi ilişkilerinde kullandığı paranın tarihsel süreç içerisinde mahiyeti ve dönüşümüne dair temel tartışmaları ele almakta ve bu süreçte para ve faiz ilişkisini kapsamlı şekilde incelemektedir. Eserin alt başlığı olarak belirlenen 'gerçeklik, algı, kuram, uygulama' vurgusu para ve faiz konusunda tarihsel tecrübeden yola çıkarak gerçeklikle algı arasında ve kuramla uygulama arasında kitabın bir kopukluğa ve tezata işaret ettiği izlenimini okuyucuya en başta vermektedir.

Kitabın ortaya çıkış süreci 2018 yılından itibaren KURAMER'de iktisadi meselelere dair düzenli olarak devam eden atölye çalışmalarına dayanmaktadır. Kitaba katkı sunan yazarların bölümleri sekiz farklı başlıkta ele alınmıştır. İbrahim Turhan tarafından kaleme alınan 'İslam iktisadi ve para: nasıl bakmalı' başlıklı birinci bölüm modern İslam iktisat çalışmalarında görece en az ilgi gören ve katkı bulan iktisat metodolojisi bağlamında Türkçe ve İngilizce kaynaklar arasında yazılmış az sayıda çalışmayı kapsamlı ve derinlikli şekilde özetleyen ve yeni fikirler sunan bir içeriğe sahip olması açısından oldukça dikkat çekicidir. Hatta, Türkçe literatüre İslam iktisat metodolojisi başlığı altında katkı sunan çalışmaların bankacılık ve finans gibi popüler alanlara nispetle çok sınırlı olması dikkate alındığında konuyu iktisadi, fıkhi, tarihsel ve felsefi boyutlarıyla bir arada değerlendiren toparlayıcı bir bölüm olması bakımından ilk bölüm para ve faiz tartışmalarının Müslüman toplumlarda bir metodoloji çıkmazının uzantısı olarak değerlendirilmesi gerektiğini dolaylı bir şekilde ima etmektedir. Birinci bölümün önemli bir kısmı İslam iktisadına dair metodolojik bir tartışmayı ele alırken ikinci kısmı para ve faiz ilişkisinin çağdaş Müslüman toplumlarda yorumlanmasına dair farklı yaklaşımları incelemektedir.

'Tarihi süreçte para ve orijinine dair tartışmalar' başlığı taşıyan kitabın ikinci bölümünde yazar Hüseyin Al paranın zaman içerisinde çeşitli toplumsal tecrübelerden bağımsız olarak kullanım alanlarının farklılıklarından ötürü değişen niteliğini ele almaktadır. Paraya tarihsel bir olgu olarak yaklaşan bölüm borç ve para

ilişkinine ve bu ilişkinin çağdaş para yaklaşımlarıyla olan irtibatına değinmektedir. Daha sonra, bu irtibatı ortodoks para teorisi, paranın devlet ve kredi teorileri ve imgesel para teorileri gibi yakın dönemde paranın kökeniyle ilgili teorilerle detaylandırmaktadır.

Genel olarak paranın ortaya çıkışı, işlevi ve dönüşümü hakkında bilgiler sunan bu bölümden sonra Hakan Şahin tarafında kaleme alınan üçüncü bölüm 'İslam'ın erken döneminde parasal uygulamalar ve kâğıt para' başlığıyla ilk İslam toplumlarında para tanımını ve standardizasyonunu araştırmaktadır. Buradaki temel iddia, faiz yasağına konu olan parasal ilişkilerde kullanılan para ile kâğıt paraya geçişten sonra yasaklanan faizin mahiyet açısından farklı olduğu ve riba yasağının bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiğiyle alakalıdır. Öyle ki, iddiaya göre, kâğıt para tahmin edilenin aksine ilk İslam toplumlarından itibaren sıklıkla kullanılmış ve başka devletlerin paraları herhangi bir engel konmaksızın İslam dünyasınca kabul edilmiştir. Buna göre, İslami para endişesi tarihsel dayanağı olmayan bir iddiadan ibarettir.

Dördüncü bölümde Şevket Kâmil Akar 'Osmanlı para tecrübesi' üzerine genel bilgi vermektedir. Zamansal olarak İslam'ın ilk dönemlerinden Osmanlı tecrübesine geçişi ve bu tecrübenin detaylarını aktaran bölüm metal paraya dayalı para sistemlerinden 19. yüzyıla gelindiğinde kâğıt paranın hakim olduğu bir ticari hayattaki paranın işlevinden bahsetmektedir. Özel olarak, Osmanlı paralarının tipik Orta çağ para sistemlerine benzerliğine değinen bölüm madeni paraların zamanla önemini yitirmesi ve kâğıt paranın 19. yüzyılın ortasından itibaren Osmanlı dünyasındaki zaferini incelemektedir. Dönüşüme uğrayan paranın aynı zamanda parasal ilişkilerde ortaya çıkabilecek faiz etkenini de değiştirdiğini ve bu bağlamda riba yasağına dair tekrar sorgulama yapmak gerektiğini öne sürmektedir.

Ömer Karaoğlu tarafından yazılan bir sonraki bölüm önceki bölümde yer alan genel tartışmayı daha özel bir alanda değerlendirerek 'Osmanlı para vakıfları tecrübesi ve faiz tartışmaları etrafında değerlendirmeler' sunmaktadır. Osmanlı iktisadi tarihinde özel bir yeri olan para vakıflarının daha çok fıkhi ve iktisadi değerlendirmesini yapan bu bölüm, Osmanlı uleması tarafından para vakıflarının meşruiyetine dair öne sürülen farklı bakışları incelemiş ve para vakıflarının bu tartışmaların ortasında işleyişini, gelişimini ve akıbetini aktarmıştır. Ribh ve riba arasında para vakıflarını sorgulayan bölüm yazarı tarihin bu döneminde para vakıflarını ortaya çıkaran etkenleri Avrupa'daki gelişmelerle irtibatlandırmıştır. Avrupa tarihi açısından faizi önce gizleme, daha sonra örtük şekilde uygulama ve nihayetinde meşrulaştırma sürecini aktaran Karaoğlu, Osmanlı para vakfı etrafında yapılan tartış-

maları özetleyerek para vakıflarının fıkhi açıdan değerlendirmesini yapmaktan çok mevcut uygulamayı tarihsel açıdan değerlendirmiştir. Bu manada, bölümün son kısmında 18. yüzyılda Eyüp Vakıfları muhasebesi üzerinden para vakıflarının hukuki olarak faize benzeyen yönleri üzerinin meşruiyeti üzerine bazı tespit ve değerlendirmelerde bulunmuştur.

'Osmanlı devletinde modern bankacılığın gelişimi, beklentiler ve realiteler' başlıklı altıncı bölümde Erol Ortabağ ve Hüseyin Al önceki bölüme katkı olacak şekilde Osmanlı tecrübesinde bankacılığın gelişiminden bahsetmektedir. Faizin cereyan ettiği en yaygın alanlardan biri olan bankacılık uygulamaları Avrupa'dan çok sonraları Osmanlı dünyasında gelişim gösterirken savaş maliyetleri, kayıplar ve Tanzimat dönemi gibi yenilikçi düşüncelerin etkisi altında kalmıştır. Osmanlı'da milli banka tecrübeleri, çeşitli sandıklar ve yabancı sermayeli diğer bankaların coğrafyada ağırlık kazanmasıyla para ve faiz ilişkileri geleneksel bir boyut kazanarak Batıdan çok farklı olmayan iktisadi tecrübeler yaşatmıştır. Devletin kendisinin bizzatı bankacılık sistemini talep etmesi, kamu maliyesi ve para politikasında istikrar arayışı ve tarım kesiminde murabaha ve selem anlaşmaları üzerinden tefecilik yapan kitlenin önüne geçmek adına bir çaba olarak görülmektedir.

Yedinci bölümde Esma Gül Yetiş Doğan ve Şevket Kâmil Akar 'Osmanlı döneminde modern borçlanmanın gelişimi' üzerine bir tartışma yürütmektedir. Osmanlı'da bankacılık sisteminin 18. yüzyılla birlikte yaygınlaşması sonrası devletin savaş kayıplarını fonlama mecburiyeti doğrultusunda iç ve dış borçlanma araçlarında bir modernleşme söz konusu olmuştur. Bu dönemde yaşanan borç krizleri para ve faiz ilişkilerini doğrudan etkilemiş ve önerilen çözümler paranın değişen karakterine paralel olarak faiz dışı çözümleri mümkün kılmamıştır. Bunun yerine, Osmanlı iç borçlanmasının menkul kıymet ihracına dayalı ilk şekli olan esham tarzı çözümlerde görüldüğü üzere talep edilen fazlalığın faiz olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışılmaktadır.

Son bölümde M. Fatih Ulu 'Yakın dönem para ve enflasyon teorileri' üzerine kavramsal bir çerçeve geliştirerek mevcut tartışmaların bir özetini sunmaktadır. Önceki bölümlerden farklı olarak Müslüman toplumlar özelinde bir inceleme yapmak yerine bu bölüm paranın yansızlığı iddiasını farklı görüşlerden deliller getirerek mukayese etmiştir. Bu görüşler arasında güncel yaklaşımlardan Keynesyen iktisat, neoklasik iktisat, parasalcı ekonomi ve reel konjonktür teorisi yer almaktadır. Daha sonra enflasyon konusuna değinilmiş ve para-faiz ilişkisi çerçevesinde cereyan eden enflasyon olgusu bu yaklaşımlar etrafında incelenmiştir.

Sekiz bölümden oluşan kitabın ilk bölümü diğer tüm bölümlerin kuramsal arka planını oluşturması açısından dikkat çekicidir. Örneğin, faiz gibi oldukça popüler bir konu hakkındaki modern tartışmaları ele alırken Turhan faiz ve riba ayırımına giderek, “yasağın değil, yasaklanan olgunun” (Turhan, 2023: 66) tarih boyunca hiç değişmeden kaldığını iddia etmenin anlamsız olduğunu dile getirmektedir. Yazar oldukça pozitivist bir temele dayanan bu yaklaşımın arka planını epistemolojik ve metodolojik düzeyde ilk bölümde tartışmaktadır. Bu yüzden, ilk bölümde yazarın modern İslam iktisatçılarına dair yönelttiği eleştiri ve değerlendirmeler ilgili alanın kuramsal gelişimi açısından önem arz etmektedir.

Turhan, öncelikle modern İslam iktisadının anaakım yaklaşımdan 'tamamen' farklı ve özgün olma iddiasını değerlendirmektedir. O'na göre bu beklenti tarihsel gerçekliklerle örtüşen bir durum değildir. Zira, iktisadın normatif boyutuna vurgu yapan İslam iktisatçıları İslam iktisadını ütöpik bir dünyada homoislamicus özellikler sergileyen insan topluluklarının iktisadi ilişkilerini düzenleyen bir sistem olarak gördükleri için bu soyutlamanın 'kanıtlanmış nesnel gerçekliklerden kopuk' ve gerçekleşmesi zor bir beklenti olduğunu vurgulamaktadır. Üstelik, mevcut kapitalist ekonomiden İslami bir ekonomiye geçişin nasıl gerçekleşeceğine dair İslam iktisatçılarının somut hiçbir politika önerisi sunmaması ve süreci tamamen ütöpik bir zeminde tartışmaları beklenen dönüşümün 'kendiliğinden' gerçekleşeceği zannını oluşturmaktadır. Yazar, kapitalizme alternatif olabilecek sistemlerden sosyalizmin dahi İslam iktisadına göre daha sağlam argümanlara sahip olduğunu belirtmektedir. Buna göre, Marx'ın sadece özel mülkiyet hakkındaki görüşü dahi kapitalizm karşısında İslam iktisatçılarının ahlaklı olma, faiz yasağı, Homoislamicus birey tipi gibi zayıf ve soyut önermelerinden daha güçlü ve somut bir karşı çıkıştır (Turhan, 2023: 27).

İslam iktisadının soyut bir dünyada gerçeklikten uzak ütöpik önermeler sunmasını eleştiren Turhan, benzer yaklaşımı kitabın benimsediği yöntemle dair açıklama yaparken kitabın henüz giriş kısmında yapmaktadır:

... İslam iktisadını “barışın, esenliğin ve adaletin egemen olduğu, insanca yaşanan toplumsal düzende iktisadi faaliyetin teorik ve pratik ilkeleri” şeklinde anlamaya çalışan bir yöntem kullanmaktadır. (Turhan, 2023: 4)

Yine benzer şekilde, İslam iktisadının kapitalist sorunlara karşı normatif ahlaki önermelerle 'kendiliğinden çözümler' sunarak kestirme bir cevap ürettiğini ve bu yüzden dikkate değer bir gelişme kaydedemediğini tartışan yazar klasik iktisadın homoeconomicus birey tipolojisini ve Adam Smith'in pozitif bir ahlaki önermenin sonucu olarak görünmez el teorisi üzerinden piyasaların 'kendiliğinden' dengeye

ulaşacağı görüşünü aynı çerçevede değerlendirmemekte ve eleştirmemektedir. İslam iktisatçılarının soyutlamalar yoluyla kapitalist sorunlara kendiliğinden çözümler sunması bir tür kestirme çözüm olarak yargılanırken, bir ahlak filozofu olarak Smith'in bireysel çıkarlar ile toplumsal çıkarları mübadelelerin kesin kanunlarıyla uzlaştırma çabası yazar tarafından kadim bir tartışma olan toplumsal düzen sorununa başka bir kestirme cevap olarak dile getirilmez.

Bu örnekten anlaşılacağı üzere, Turhan İslam iktisadının özgünlüğü tartışmasını birinci bölüm boyunca sıklıkla dile getirmektedir. Kuramsal olarak bu tartışmayı Müslüman dünyanın geçmişte bilgiyi inşa ederken metodolojik özgünlük, ontolojik ve epistemolojik farklılaşma arayışlarıyla ilişkilendiren yazar, İslami düşüncenin modern dönemde ihya ve inşa süreçlerinde Avrupa'nın Ortaçağ karanlığında yaşadığı tikanıklığı tekrar ettiğine işaret etmektedir. Aydınlanmacı düşünürler tarafından Ortaçağ Avrupa'sında kilisenin toplumsal hayatın her aşamasında egemen olduğu Hristiyan dogmatizmiyle hesaplaşmaya girildiği ve aklın mutlak zaferiyle sonuçlanan Aydınlanma dönemine dek yaşanan tecrübe, yazara göre, Müslüman dünyada çağdaş dönemde yaşanmaktadır. Ortaçağ bilgi felsefesinin ortak özelliklerinden akli tarihin bir dönemine hapseden ya da donduran yaklaşımın İmam Şafii ekolü üzerinden günümüzde selefiliği ortaya çıkarması (Turhan, 2023: 31) ve İslam iktisadının bu selefi görüşün siyasal İslamcı bir uzantısı olduğu görüşünü (Turhan, 2023: 11) dile getirirken Turhan aslında bu benzerliği vurgu yapmaktadır. Aynı şekilde, akli ve deneyi iptal eden, bunun yerine dogmatik bir yaklaşımı vurgulayan örnek olması açısından sıklıkla dile getirilen atın ağzındaki diş sayısının tahmin edilmesine dair Francis Bacon'a atfedilen rivayetin yazar tarafından İslam iktisadı ve fıkıh ilişkisinde örnek gösterilmesi bu analojinin başka bir yansımasıdır. Anlatıya göre, Ortaçağ'da bir kilisede atın ağzında kaç dişin olduğu tartışılırken atın ağzını açıp dişlerini saymak yerine eski yazıtlara bakarak cevabı bulmaya çalışan kilise sınıfının tutumu günümüzde fıkıh icra eden çağdaş fakihlerin yaklaşımlarıyla eş tutulmaktadır (Turhan, 2023: 33). Bu kimseler yazara göre tarihte Eş'ari okulun Hanefi-Maturidi okulunu baskılayarak oluşturduğu fikri egemenliği günümüzde İslam iktisadında icra etmektedirler (Turhan, 2023: 34).

Ortaçağ skolastik zihniyetini temsil eden ruhban sınıfının dogmatik görüşlerini iptal eden Aydınlanmacı sıçrayışın bir benzerinin İslam dünyasında günümüzde sergilenebilmesi için akla olan güveni, deney ve gözlemciliği şart koşan Turhan, bu sebepten ötürü ilgili bölüm boyunca ısrarla 'kanıtlanmış nesnel gerçeklik' (Turhan, 2023: 34) söylemine başvurmaktadır. Pozitivist düşüncüyü hatırlatan bir ifade şekli

olan bu söyleme göre teoriden yola çıkarak tarihsel fenomenleri ya da olguları açıklamak yerine “tarihi tecrübeyle doğrulanmış olguları” (s.46) esas alarak teori inşa etmeyi benimseyen bu görüş realist metodolojinin vazgeçilmez ama post-modern düşünceyle birlikte oldukça modası geçmiş bir uzantısıdır. Zira, günümüzde doğal yasalara tabi olan fizikte dahi bu kesinlikte kanıtlanmış nesnel gerçekliklerden bahsedemiyorken, içerisinde öznel değer yargılarının sıklıkla yer aldığı ve sosyal bilimler kategorisinde yer alan ekonomi bilimi için kanıtlanmış nesnel gerçekliklerden bu denli net şekilde bahsediyor olmak oldukça zordur. Yine de, yazarın bu duruşunun iktisadı “toplumsal alanın en somut ve matematiksel kısmı” (Turhan, 2023: 34) olarak tanımlamasından ileri geldiği iddia edilebilir. Karl Polanyi'nin (1957) formalist ve özcü iktisat ayrımını hatırlatan bu yaklaşıma göre, Turhan iktisadın formalist tanımından yola çıkarak evrensel geçerli ve beş duyu ile ispatlanan nesnel olguların peşine düşmektedir. Yazar, günümüzde birçok yeni politik iktisat tartışmalarına rağmen, anaakım iktisadın 1970'lerden itibaren kendi iç tartışmasında dahi üzerinde uzlaşmadığı -hatta büyük oranda terk edildiği- görülen bu olguculuk anlayışını halen egemen yaklaşım olarak takdim etmektedir.

Kuram ve uygulama arasında realist metodolojiyi benimseyen bir başka düşünür olan rahmetli Sabri Orman da İslam iktisat metodolojisi önerisi şu veya bu şekilde bilginin İslamileştirilmesi üzerinden medeniyetler arası tevarüs ve inşa başlığı altında bir metodoloji önerisi sunmaktadır (Orman, 2019). Oysa Turhan, bilginin İslamileştirilmesi çabasının metodolojik bir spekülasyondan öteye geçemediğini iddia ederek (Turhan, 2023: 43) özgün medeniyet arayışı yerine ortak medeniyet söylemini benimsemekte ve İslam'a ait bilgi arayışını beyhude bir çaba olarak görmektedir. Ortak medeniyet vurgusunu temsilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni örnek veren yazar “ontolojik-epistemolojik temelli siyasi ve toplumsal düzen düşüncesinin özgün bir medeniyetten daha çok ortak bir medeniyet yaklaşımını desteklediğini” (Turhan, 2023: 41) iddia etmektedir.

Yazar, diğer yandan, metodolojik bir kaygıyla İslam iktisadına özgün bir temel bulmaya çalışan çabaları kendi içinde tutarsız bulmaktadır. İslam medeniyetinin özgünlüğü, tevhid inancının özgün bir varlık felsefesine sahip olması ve bu yüzden İslami bir epistemoloji ve toplumsal düzenin doğallığında özgün bir iktisadi sistemi şart koşmasına şüpheyle yaklaşan Turhan (Turhan, 2023: 41), böyle kabul edilse dahi bilim felsefesi sınırları içerisinde İslam iktisat metodolojisine dayanak oluşturabilecek bir metodolojinin olmadığına vurgu yapmaktadır. Modern İslam iktisatçılarının İslam iktisadını 'özgün' bir iktisat modeli olarak sunma ısrarları yazara göre aslında İslam iktisadının paradigmatik olarak Batının geliştirdiği ana-

akım iktisat yaklaşımından farklı olmak zorunda olduğu varsayımına dayanmaktadır. Böylece, İslam iktisatçıları tarafından, birbirinden tamamen ayrıştırılabilir bir ekonomik model önerisi ortaya çıkmaktadır. Bu zorunluluğun üzerine gidildiğinde, asıl çabanın neoklasik iktisat öğretilerinin evrensel olma iddiasını sorgulayan ve post-modern çoğulculuğu çağrıştıran bir alternatifin teorik imkânı olduğu gözlenmektedir. Bir diğer ifadeyle, nasıl ki Einstein fizikte devrim niteliğinde bir gelişmeyle Newton fiziğinin evrenselliğini alt üst etmişse, modern İslam iktisatçıları da benzer biçimde evrensel geçerli kabul edilen neoklasik iktisadın gerçekte göreceli, sorgulanabilir ve ancak zamanın şartlarıyla doğruluğu ispatlanabilir bir iktisadi önerme olduğunu ve bu önermenin artık miadını doldurduğunu iddia etmektedir. Üretim, tüketim, tasarruf, yatırım ve büyüme gibi konularda mevcut neoklasik yaklaşımların ötesinde İslam iktisadının epistemolojik bir farklılığa vurgu yaptığını ve bu farklılığın İslami özgünlüğü sağlayacağını düşünen bu görüş, yazara göre, maalesef bilim felsefesi sınırları içerisinde metodolojik olarak hiçbir yaklaşımla tutarlı gözükmemektedir (Turhan, 2023: 24). Örneğin, İslam iktisadı Kuhn'cu tarzda bir metodolojik çerçevede inşa edilmek istendiğinde Kuhn'un paradigma kavramı hiçbir iktisadi görüşün diğerinden daha üstün olamayacağı varsayımından hareketle nihilist bir çözüm sunduğu için İslam iktisadının evrensel geçerli İslami ilkelerini sorgulanamaz olmaktan çıkarmaktadır. Zira Aydınlanma sonrası bilimin doğrusal ve sürekli olmadığı, aksine birbiriyle karşılaştırılmaz bilimsel paradigmalardan birine üstünlük sağlama çabası şeklinde ilerlediği görüşü Kuhn'a göre bu paradigmalardan yargıya varmak için mutlak bir ölçüt olmadığını şart koşmaktadır. İslam iktisadı ana akım iktisada karşı üstünlüğünü ve özgünlüğünü iddia edecekse, Kuhn'un paradigmasına yaslanması bu açıdan tutarsızdır.

Alternatif olarak, Feyerabend'in anarşist metodolojisi İslam iktisadı için savunulacak bir görüş olabilir mi sorusu akla gelmektedir. Feyerabend bilim kuramı konusunda herhangi bir kuralla sınırlanmanın gerekli olmadığı ve her görüşün -hatta dogmatik yaklaşımların dahi- bilim denen alana girme potansiyeli olduğunu iddia eder. Kendi ifadesiyle bilim kilisesinin sınırlarını zorlamak gerektiğini savunan Feyerabend anarşist bir bilim metodolojisi önermektedir. Her ne kadar bu anarşizm İslam iktisadını metodolojik olarak Feyerabendçi bir yaklaşıma kapı aralasa da metodolojik anarşizmin kendisi İslami ilkelerden uzaklaşmayı gerektirir. Dahası, Lakatos'un 'mutlak doğru yerine imkanlar ölçüsünde doğru' yaklaşımı da İslam iktisadına bilim felsefesi sınırları içerisinde bir metodoloji yakıştırmanın zorluğunu göstermektedir (Turhan, 2023: 21).

Turhan'ın İslam iktisat metodolojisine dair bu tespitleri ve önemli sorgulamaları çağdaş İslam iktisatçılarının üzerinde durması gereken önemli hususlardandır. Bu sorgulamalara verilecek ilk yanıt tartışmayı bilim felsefesinin sınırları içerisinde ele almanın ötesine geçmek gerektiği olabilir. Nitekim, bu konuda Addas'ın (2010) İslam iktisadının metodolojisine dair yaptığı ayrım oldukça önemlidir. Addas'a göre metodolojik bir arayış İslam iktisadı için 'seküler-İslami çelişkisi' doğurmaktadır. Bilim felsefesinin sınırları seküler olanın ötesine geçmeye müsaade etmemektedir. Bu yüzden, belki de çağdaş Hristiyan ekonomi araştırmalarında Hristiyan değerlere uygun bir iktisat modelinin benimseyeceği iktisat metodolojisinin seküler olmayan bir biçimde nasıl inşa edilebileceği tartışmalarına odaklanmak gerekir. Zira, İslam iktisadı ahlak temelli bir iktisadi sistem olarak tasarlandığında yaşanan metodolojik zorluk benzer şekilde Hristiyan ekonomi çalışmalarında da gözlenebilir. Bu konuda Hristiyan iktisat çalışmalarına odaklanan akademik dergiler mercek altına alınabilir.

Metodoloji konusu dışında, Turhan'a göre, İslam iktisadında nesnel bilginin ne ölçüde sağlanabileceğine dair itirazlar İslam iktisatçıların post-yapısalcı bir dile mahkûm etmiştir. Hatırlatmak gerekirse, Foucault, Habermas ve Derrida gibi isimler modernitenin evrenselci söylemini sorgularken, Aydınlanmacı ve ilerlemeci görüşleri de yadsımış ve nihayetinde post-modernizmin diliyle gerçekliğin neredeyse tümüyle bilinemezliği sonucuna varmıştır (Turhan, 2023: 16). Özel olarak, neoklasik iktisadın evrensel geçerli ve değer bağımsız bir bilim olma iddiasını sorgulayan çağdaş İslam iktisatçıları, kapitalizmin hegemonik görüşü karşısında yer alırken egemen iktisadi görüşü post-yapısalcı tarzda yapı sökümüne (dekonstrüksiyon) uğratmışlardır. Ancak yeniden kurma (rekonstrüksiyon) sürecine geçmeden önce bu tarz bir yapı sökümün İslam iktisadının temel prensipleriyle olan iç tutarsızlıklarını göz ardı etmişlerdir. Örneğin, neoklasik iktisadın aslında değer-bağımsız olmaması ve bu yüzden subjektif bir alandan hitap etmesi sistemsel olarak neoklasik iktisadi önermeyi sorgulamaya açmaktadır. Ancak, İslam iktisadının benimsediği prensiplerin evrenselliği iddiası, bilim felsefesi açısından, başka bir sübjektiviteyi evrensel hakikat olarak sunmak olarak yorumlanmaya müsaittir. Bir diğer ifadeyle, bilimin vermiş olduğu sınırlar içerisinde İslam iktisadı disiplini inşa etme çabası neoklasik iktisadın evrenselliğini sorgularken kendi sübjektivitesini evrensel hakikat olarak dayatmış ve kendi evrenselci modernizmini yaratarak tutarsızlığa düşmüştür. Bu yaklaşıma göre, yeniden kurma (rekonstrüksiyon) sürecinde modernizmin evrenselciliğine tutunan bu çaba, geriye dönük olarak kapitalizmi yapı sökümüne uğrattırken oldukça post-yapısalcı bir tutum sergilemektedir.

Evrenselci bir dili kendi epistemolojisi içerisinde sosyal bir bilim olarak yeniden sunan İslam iktisadı bir tür nihilizm çağrısı yapan post-yapısalcıların argümanıya alternatif bir iktisat metodolojisi önerecekse öncelikli olarak bu tezat gibi görünen durumu aşmalıdır. Zira, evrensel bir dine mensup bireylerin iktisadi ilişkilerini belirlemede rehber olan İslami prensipler bu bilinmezliğin karşısında doğruluğu apaçık bir bilgi kaynağı olarak kabul edilir. Turhan'a göre burada sorun, hakikati temsil eden bilginin iktisadi alanda nasıl tezahür ettiği. Çağdaş İslam iktisat çalışmalarında bu soruna karşı dini köktencilikle çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Modern fıkının bu noktadaki tutumunu kesin olarak yargılayan Turhan, İmam Şafi'i'yi işaret ederek "hayatta karşılaşılabilecek her konuya naslar çerçevesinde çözüm bulmayı zorunlu olarak gerektirdiği şeklinde özetlenebilecek anlayışı" eleştirir (Turhan, 2023: 11). Bu yaklaşımı bir tür dini köktencilik olarak tanımlayan Turhan, çağdaş dönemde Mevdudi ve Kutup gibi isimlerin eserlerinde İslam iktisadına dair çözümlerinin bu anlayıştan beslendiğini iddia eder.

Turhan'ın önerisi, bu durumda, örtük olarak evrenselci modernist yaklaşımı tekrar benimsemekten geçer. Örtük olarak pozitivizmin temel öncüllerinden beslenen Turhan, kanıtlanmış nesnel gerçeklikler hipotezi üzerinden fıkı, bilimin kabul ettiği hizaya getirmeyi amaçlarken bunun karşısında olanları post-yapısalcılarla eş tutma eğilimi göstermektedir. Oysa, burada kritik olan, post-yapısalcıların nihilizminden uzaklaşmak isterken modernistlerin evrenselci tuzağına düşmekten de aynı ölçüde sakınmaktır. Turhan, haklı olarak, İslam iktisadının güncel tüm sorunlarına naslar çerçevesinde çözüm bulma gayretinin İslam iktisadını fıkha hapsettğini ileri sürmektedir. Ancak, bu durumun karşısına koyduğu alternatif, deneysel ampirizmin kutsandığı örtük bir pozitivizmden başkası değildir. Nesnel gerçeklik konusunda Turhan'ın Gazali'ye atfen aktardığı "geometri, uzay bilimi vb. alanlarda şeriata atıf yapmaya gerek yoktur" ifadesi doğa bilimlerinde yakalanan kesinliğin sosyal bilimlerde de benimsenmesi gerektiğini ima eder. Bir diğer ifadeyle, nasıl ki doğa bilimlerinde yer alan disiplinler 'İslami' ön eki gerektirmeden kullanılmıştır, benzer şekilde sosyal bilimlerde de bu fazlalığa gerek yoktur. Özünde natüralizm tartışmalarına dayanan bu yaklaşıma heterodoks iktisat içerisinden bakmak meselenin bu kadar kolay çözüme ulaşmayacağını göstermesi açısından yeterli bir izah olur. Bu çalışmanın kapsamı gereği, bu tartışmaya girilmeyecektir.

Buraya kadar yapılan değerlendirmeler Turhan'ın çağdaş İslam iktisadının metodolojik ve epistemolojik açıdan çıkmazlarına dair görüşlere yer vermektedir. Yazarın önemli noktalara temas ettiği ve bu noktaların alandaki çalışmalar açısından daha fazla çalışılmaya muhtaç olduğu bir gerçektir. Metodolojik ve epistemo-

lojik açılarla birlikte, meselenin uygulama kısmı da oldukça önemlidir. Bölümün sonlarına doğru Turhan faiz yasağı üzerinden uygulama kısmına ışık tutar. Faizin geçmiş toplumlarda varlığını delillendirmek için başvurduğu gerekçelendirme şu soruyla başlar: üretim faktörlerinden emek ve toprağın yatırımın kâr edip edilmediğine bakılmaksızın ücret ve rant (kira) olarak getiri sağlaması meşru iken üretimin başka bir faktörü olan sermayenin bu durumun bir istisnasını oluşturmasını nasıl açıklarız? Yani emek ve toprak getiriden bağımsız olarak ücret ve rantı garanti ederken neden sermaye getiriden bağımsız olarak faizi garanti edemez? Bu sorunun yanıtı yazara göre 16. yüzyıla kadar sermayenin verimliliğinin çok düşük olmasından kaynaklanmaktadır. O döneme dek arz yönlü bir fiyat mekanizması geçerli olduğundan, 16. yüzyıl sonrasında parasal ekonomiye geçiş gibi değişimlerin mecburen üretimde sermayenin karşılığı olarak faizi meşru kıldığı yönündedir. Bu görüşü desteklemek için Turhan, Osmanlı topraklarında 16. yüzyıl sonrasında para vakıfları gibi bir kurumun ihdas edilmesini örnek gösterir. Bu görüş Bakara suresinde yer alan faiz yasağı ile alakalı ayette “...gerçekten iman etmiş iseniz faizden kalanı bırakın” ifadesindeki 're'sul mal'ın sermaye olarak yorumlanıp yorumlanamayacağına dair fıkhi bir tartışmaya kapı aralamaktadır. Yine bu husus, bu değerlendirmenin sınırlarının ötesine geçmektedir. Ancak faiz eksenli çalışmalarda dikkate alınması gereken önemli bir husustur. Son olarak, yazarın günümüzde faiz yasağı konusunda maslahatçı bir tutum içerisinde olmak gerektiği iddiası (Turhan, 2023: 66) akıllara modernist vs. post-modernist gerilimini getirmektedir. Maslahatı basit bir kamu faydası olarak yorumlarsak, faiz yasağı konusunda çok esnek bir tutum içerisine girilebilir ve bu durum gerçekliğin hiçbir zaman keşfedilemeyeceği post-modern varsayımına yaslanarak mevcut İslami ilkelerin ihlallerine kadar varabilir. Öte yandan, maslahatın geleneksel fikhî anlayış çerçevesinde değerlendirilmesi halinde güncel sorunlara yönelik kalıcı bir çözüm oluşturabilir.

On Methodology of Islamic Economics: Review of *Geçmişten Bugüne Müslüman Toplumlarda Para ve Faiz: Gerçeklik, Algı, Kuram, Uygulama*

by İbrahim M. Turhan

İstanbul: Kuramer Yayınları, 2023, 376 p.

Reviewer: İsa Yılmaz

Introduction

The book's premise is rooted in workshops held at KURAMER since 2018, which brought together scholars to discuss economic issues in Muslim societies. The subtitle, 'Reality, Perception, Theory, Practice,' suggests a focus on the discrepancies between the lived experiences and conceptual understandings of money and interest. The book not only examines the historical trajectory of money and interest in Muslim societies, but also the methodological and epistemological challenges in the field of Islamic economics.

Keywords: Islamic Economics, Money, Interest (*Riba*), Methodology, Epistemology, *Fiqh*.

@ Assoc. Prof., İstanbul Medeniyet University, isa.yilmaz@medeniyet.edu.tr

ID <https://orcid.org/0000-0001-7388-8539>

➔ Yılmaz, İ., (2025). Geçmişten Bugüne Müslüman Toplumlarda Para ve Faiz: Gerçeklik, Algı, Kuram, Uygulama. [Review of Geçmişten Bugüne Müslüman Toplumlarda Para ve Faiz, by İbrahim M. Turhan]. İş Ahlakı Dergisi, 18(1), ss. 101-116.

✎ Review Article

© İGİAD
DOI: 10.12711/tjbe/m410
İş Ahlakı Dergisi, 2025
isahlakidergisi.com

Received: 26.06.2024
Revised: 01.02.2025
Accepted: 07.03.2025
Online First: 10.04.2025

Methodological and Theoretical Foundations

The first chapter by İbrahim Turhan is a crucial starting point for the entire book, as it provides a thorough overview of the methodological landscape of Islamic economics. This chapter is of significant importance for its depth in summarizing both Turkish and English sources on economic methodology, a subject often neglected in modern Islamic economic studies.

Turhan argues that the debates around money and interest should be seen as an extension of a broader methodological dilemma within Muslim societies. He critiques modern Islamic economics for presenting utopian and abstract propositions that are detached from “proven objective realities”. He suggests that Islamic economists have failed to offer concrete policy proposals for transitioning from the current capitalist system to an Islamic one, creating a belief that the expected changes will occur spontaneously. Turhan also points out that even socialism provides a more concrete opposition to capitalism than the abstract ideas of Islamic economists.

Turhan links the methodological debate in Islamic economics to the broader Muslim world's quest for epistemological and ontological differentiation. He draws an analogy between the current state of Islamic thought and the period of stagnation in medieval Europe before the Enlightenment. He argues that, like Enlightenment thinkers, modern Muslim scholars must embrace reason, experimentation, and observation.

Historical Evolution of Money and Monetary Practices

Other than the first chapter which deals with the methodological issues in Islamic economics, following chapters elaborate on the historical appearance, interaction and transformation of the institutions of money and interest (*riba*) throughout ages in the Muslim world.

The second chapter, accordingly, debates the changing nature of money. Written by Hüseyin Al, this chapter discusses how money has evolved over time due to varying uses. It also explores the relationship between debt and money and how they relate to contemporary theories of money, such as orthodox monetary theory, state and credit theories of money, and imaginary theories of money.

Contributing on the early Islamic monetary practices, Hakan Şahin's chapter challenges popular beliefs by asserting that paper money has been widely used sin-

ce early Islamic societies, and that Islamic societies accepted money from other states without issues. This chapter argues that the money used in early Islamic societies, subject to the prohibition of interest, is fundamentally different from the paper money used later, suggesting that the prohibition of *riba* should be viewed in this historical context. The chapter concludes that the concept of a specifically “Islamic money” lacks a historical basis.

Following this, chapter 4 by Şevket Kâmil Akar provides an overview of the Ottoman monetary system, from metal-based systems to the dominance of paper money in the 19th century. The author shows that Ottoman coins were similar to medieval systems and highlights the shift to paper money from the mid-19th century. This shift, he argues, transformed the nature of interest and calls for a re-evaluation of the prohibition of *riba*.

Ömer Karaoğlu's chapter focuses on money waqfs, examining different views among Ottoman scholars on their legitimacy. He explores the functions, development and the controversies that arose regarding these waqfs, especially with respect to the permissibility of these foundations given their resemblance to interest bearing instruments. The author does not take a firm stance, but rather examines the different views, especially in the context of the legal aspects of money waqfs by referencing the Eyup Foundations.

Modern Banking and Borrowing in the Ottoman State

In chapter 6, Erol Ortabağ and Hüseyin Al discuss how banking developed in the Ottoman Empire much later than in Europe, influenced by war costs and modernization efforts. The establishment of national and foreign banks led to the conventionalisation of money and interest relations, making them similar to practices in the West. The Ottoman state sought a stable banking system to manage public finance and to prevent usury by introducing murabaha and selem agreements in the agricultural sector.

Esmâ Gül Yetiş Doğan and Şevket Kâmil Akar analyse the modernisation of borrowing instruments in the Ottoman period after the banking system had become widespread. The need to finance war losses led to the adoption of domestic and foreign borrowing instruments which were interest based. This chapter further explores the debate over whether the excess demanded can be considered interest, especially in esham-style solutions.

Contemporary Theories and Debates

The last chapter written by M. Fatih Ulu provides a conceptual framework on recent theories of money and inflation, comparing different views including Keynesian, neoclassical, monetarist, and real business cycle theory. This chapter analyses the phenomenon of inflation within the framework of the money-interest relationship and does not focus specifically on Muslim societies.

After providing a summary of eight chapters in the book, this paper focuses exclusively on the first chapter: “Islamic economics and money: how to look?” by İbrahim Turhan. Turhan critiques the originality of Islamic economics and challenges the notion that it is completely different from mainstream economics. He argues that the effort to Islamize knowledge is futile and suggests adopting a common civilizational approach. He finds the efforts to find a unique basis for Islamic economics to be methodologically inconsistent, highlighting the tension between the search for an original Islamic economic model and the principles of the philosophy of science.

Turhan criticizes the reliance of Islamic economists on post-structuralist ideas while simultaneously trying to introduce a universalist language. He points out that while Islamic economics deconstructs neoclassical economics, it risks inconsistency by creating its own form of universalism. He finds the attempts to find solutions to all contemporary problems of Islamic economics within the framework of the Qur'an to be limiting. Instead, he suggests re-adopting a modernist approach, implicitly drawing on positivism, arguing that “proven objective realities” should be the basis for understanding economic phenomena.

Key Arguments and Debates

Turhan distinguishes between interest and *riba*, arguing that the prohibition is on the phenomenon, not the term itself. He asks why capital cannot guarantee interest, while land and labour provide returns regardless of profitability. He suggests that the low productivity of capital before the 16th century is the reason that interest developed as a return for capital in production after the 16th century. Additionally, he suggests adopting a maslaha-oriented stance on the prohibition of interest. This approach, however, raises questions about the balance between flexibility and adherence to established Islamic principles. Depending on whether maslahah is interpreted in a modern or traditional framework, it can lead to different and even contradictory approaches.

Turhan's book provides a comprehensive examination of the relationship between money and interest in Muslim societies, spanning historical, theoretical, and practical perspectives. The book challenges conventional thinking within Islamic economics and raises crucial questions regarding methodology, epistemology and the feasibility of constructing an alternative, "original" economic model. It is essential for Islamic economists to address the methodological concerns that Turhan raises, and consider the role of historical context, and practical realities in shaping economic discourse. Turhan calls for a re-evaluation of the field of Islamic economics, urging a more robust engagement with both historical context and the demands of contemporary economic realities.

This review, accordingly, underscores the methodological and epistemological challenges in Islamic economics. While it admits Turhan's critique on the need for Islamic economists to engage more deeply with the philosophy of science and to reconcile their approach with empirical realities, the overemphasis on studying Islamic economics through a positive methodology should be approached with some caveats.

Kaynakça

- Addas, W.A.J. (2010). *Methodology of economics: secular vs Islamic*. Malaysia: IIUM Press.
- Orman, S. (2019). *Medeniyet analizi: metametodoloji ve metodoloji*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Polanyi, K. (1957). *The great transformation: the political and economic origins of our time*. 2nd Beacon paperback ed. Boston, MA: Beacon Press.
- Turhan, İ.M. (2023). *Geçmişten bugüne Müslüman toplumlarda para ve faiz: gerçeklik, algı, kuram, uygulama*. İstanbul: KURAMER Yayınları.

Astronomi Tarihi

Adam Smith

İstanbul: Ketebe Yayınları, Ekim 2024, 104 s.

ISBN: 978-625-6126-28-2

Çeviren: Adem Beyaz

Değerlendiren: Burak Vural

1686 yılı dünya bilim tarihi açısından bir dönüm noktasıdır. “Doğal Felsefenin Matematiksel Prensipleri” adlı eserinde Newton, evrensel yerçekimi yasasını bulmuş; Kepler’in gezegenlerin bilimsel hareket yasalarını ve Galileo’nun yeryüzündeki cisimlerin matematiksel hareket yasalarını da büyük ölçüde geliştirmiş durumdaydı. Bilimsel devrim olarak anılan bu Newtoncu bilim dönemi doğanın düzenleyici ve görünmez el gücü kavramının da temellerini oluşturacaktı. Eğer Tanrı uyumlu ve hiçbir müdahaleye gerek kalmadan otomatik olarak çalışan bir mekanizme yaratırsa, bırakınız yapsınlar (*laissez-faire*) prensibi, sosyal bilimlerde de erdemin en yüksek formu olarak kabul görebilirdi, ki nitekim de öyle oldu. Newton’un fikirleri klasik iktisadi düşünceyi derinden etkilemiş; doğal yasalar iktisadi sisteme ve insanlarımız eylemlerine yön veren en önemli güç konumuna gelmişti.

@ Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, burakvural@uludag.edu.tr

https://orcid.org/0009-0003-2594-1771

➔ Vural, B., (2025). Astronomi Tarihi. [Adam Smith, Astronomi Tarihi kitabının değerlendirme yazısı.]. İş Ahlakı Dergisi, 18(1), ss. 117-122.

✎ Kitap Değerlendirmesi

© İGİAD
DOI: 10.12711/tjbe/d611
İş Ahlakı Dergisi, 2025
isahlakidergisi.com

📅 Başvuru: 26.03.2025
Revize: 01.04.2025
Kabul: 07.05.2025
Erken Baskı: 10.05.2025

Smith, yaşadığı dönemin bilimsel gelişimi ve Newton etkisiyle, ahlak felsefesi ve ekonomiyi “*Newtonian*” yöntemlerle kendine has şekilde açıklamaya çalışmıştı (Montes, 2003, s. 235). ‘Görünmez el’ metaforu bu kanunların en bilinenidir. Smith bu simgeyi ilk olarak “*Astronomi Tarihi*” adlı çalışmasında kaleme almıştı.

Bir iktisatçıdan astronomi kitabı yazmasını beklemek günümüz için pek beklenmedik bir durum gibi gözükse de bir politik iktisatçı ve ahlak felsefecisi olarak Smith için bunu söylemek kendi dönemi ve özellikle İskoç Aydınlanması bünyesinde çok da yadırganmamıştı. Çünkü benzer çeşitliliği dönemin diğer düşünür ve bilim insanları arasında da görmek mümkündü.

Eserlerinin çoğunu yakmamış olsa Smith için disiplinler arası bu çeşitlilikten çok daha fazla bahsetme imkanımız olabilirdi. Çalışmalarını yakma hadisesi hayatının sonunda, yani 1790’da meydana geldi. En yakın iki arkadaşı, kimyacı Joseph Black ile jeolog James Hutton’a ölümünden kısa süre önce, yayın için hazır olduğunu düşündüğü birkaçı hariç yayımlanmamış tüm makalelerini yok etmeleri için vasiyette bulundu. Aynı vasiyetini 17 yıl önce David Hume’a, yayınlamadığı çalışmaları için, “hiç incelemeksizin yok etmesi, astronomi tarihi üzerine olan not hariç, geriye hiçbir şey bırakmaması” talimatını vermişti. Belki mahremiyet belki de başka bir endişeydi fakat bu vasiyete dair asıl sebep asla öğrenilemedi. Nihayet tüm çabalara rağmen Smith ikna edilemedi ve O’na ait elyazmalarıyla birlikte ne var ne yoksa her şeyi yaktılar (Bocutoğlu, 2019).

Yaşadığı dönemde yayınlanan ve ilk eseri olan “*Ahlaki Duygular Kuramı’nı*” 1759 yılında fikir dünyasına sundu. En etkili olan “*Milletlerin Zenginliğinin Sebepleri ve Doğası Üzerine Bir Deneme*” isimli meşhur eseri ise 1776 yılında yayınladı. Yakılan pek çok şeye rağmen, şans eseri, hukuk dersleri üzerine ayrıntılı öğrenci notları 1958’de keşfedildi ve daha sonra “*Hukuk Üzerine*” adıyla yayımlandı. Diğer bir eseri ise “*Felsefi Konular Üzerine Denemeler*” (*Essays on Philosophical Subjects*) başlıklı olan eseriydi: Edinburg’da 1795’de Joseph Black ve James Hutton tarafından yayımlandı. “*Adalet, Polis, Gelir ve Ordular Üzerine Notlar*” (*Letters on Justice, Police, Revenue and Arms*) isimli eseri de yine vefatı sonrası basılan eserlerdendi. Smith’in Glaskow Üniversitesi’nde vermiş olduğu dersler, bir öğrencisi tarafından 1763 yılında yazıya geçirilmiş olup 1896’da Oxford University Press’te basıldı. “*Retorik ve Edebiyat Dersleri Notları*” (*Lectures on Rhetoric and Belles Lettres*) adlı eseri 1762-1763 yıllarında yine öğrenciler tarafından tutulan ders notlarıydı. Eser, Smith’in öğrencileri tarafından tutulmuş notların derlemesiydi. Bu notlar 1958’de rastlantı eseri bir müzayedede keşfedilmiş ve ancak 1963 yılında basılabiliştir.

Bu çalışmanın da konusu olan “Astronomi Tarihi” (*The Principles which Lead and direct Philosophical Enquiries; Illustrated by the History of Astronomy*) adlı eseri ise 1795 tarihinde Smith’in vefatı sonrası yayımlanmasına rağmen, 1750’li yıllarda kaleme alındığı kabul gören bir çalışmasıdır. Ölüm düşüncesiyle David Hume’a yazdığı 16 Nisan 1773 tarihli küçük bir vasiyetname benzeri mektubunda bu gençlik çalışmasının gün ışığına çıkmasını ve değerlendirilmesini istemişti. Smith’in bu çalışması üzerinde hassasiyetle durduğu anlaşılmaktadır.

“Astronomi Tarihi” kendi içinde giriş bölümü hariç dört bölüme ayrılır:

Bölüm I: “Beklenmedik Bir Şeyin Sonucu yahut Şaşkınlık”. Bölüm II: “Yeniliğin Sonuçları yahut Hayret”. Bölüm III: “Felsefenin Kökeni” ve Bölüm IV: “Astronomi Tarihi”.

Adam Smith, bu eserinin giriş bölümünde “hayret”, “şaşkınlık” ve “hayranlık” kavramlarını kısaca tanımlamakta; denemesinin maksadını açıklarken bu duygu farklılıkları üzerinden bir tasvirleme yapacağını ima ederek “Mesele görüldüğünden daha karmaşık.” sözüyle bu bölümü bitirmektedir (s. 9).

“Beklenmedik Bir Şeyin Sonucu yahut Şaşkınlık” başlıklı 1. bölümde şaşkınlığın türlerine, niteliklerine tıpkı bir roman yazarı edasıyla betimlemeler ve örnekleme-ler eşliğinde açıklama yoluna gitmiştir.

Benzer yöntemle “Yeniliğin Sonuçları yahut Hayret” başlıklı 2. bölüm içerisinde hayret etme kavramının özelliklerinden bahsetmektedir. Bu ilk iki bölüm itibariyle çok yalın bir edebi dil kullandığını söylemek mümkün. Okuyucularda oluşabilecek “neden bu kavramların açıklaması yapılıyor?” sorusunun cevabını ise 3. bölüm itibariyle görmekteyiz.

Yazar ilk iki bölüm ve dahi giriş bölümü de ilave edilirse kitabın yaklaşık %20’lik dilimini bu kavramlara ayırmış durumdadır. Başlıkların uzunluğu ise ayrıca fark edilecek hususlardan. Konu başlıklarının adeta anlatılacak mevzunun özeti mahiyetinde olması Smith için aslında alışık olunan bir durum. *Milletlerin Zenginliği* kitabında da benzer uzunluklu başlıklar görmek mümkün.

Yine dikkat edilecek bir başka husus 3. kavram olan “hayranlık” kavramının ayrı bir başlık altında açıklamaya gidilmemiş olmasıdır. Bu duyguya sadece giriş bölümünde kısaca değinilmekle yetinilmiş; fakat özellikle dördüncü bölüm olan “Astronomi Tarihi” kısmında sıklıkla kullanılmıştır.

Genel itibariyle ise bu bölümlerde aktarılan ve betimlenen kavramlara “Felsefenin Kökeni” ve “Astronomi Tarihi” başlıklı üçüncü ve dördüncü bölümler için

bir düşünsel çerçeve çizilmiş denilebilir. Bu geniş tariflerde yazarın eserine verdiği ehemmiyeti, anlaşılabilirliğini ve kalıcılığını artırma isteğini görebiliyoruz.

“Felsefenin Kökeni” başlıklı üçüncü bölümde toplumsal yaşamın ilk devirlerine dair kısa bir giriş ile o dönem insanların doğa olaylarına yaklaşım zihniyeti tarifi yapılıyor. Doğaya hürmet, endişe hissi, çok tanrıcılığın kökleri, felsefenin oluşumu için gerekli şartlar, hayret duygusu ile felsefenin bağı gibi konular oldukça yalın ve anlaşılır bir şekilde okuyucuya yansıtılıyor. Bu bölümün Adam Smith tarihçesi açısından en önemli kısmı ise meşhur “görünmez el” kavramının ilk kez bu kitapta ve bu bölümde zikrediliyor olmasıdır (s. 33). Smith’in burada bu simgesel kavram için kullandığı anlamı ise evrenin doğal düzenine referans yapma maksadını taşımasıdır. Esasında da bu simgesel kavramın Smith’in eserlerinde sadece üç kez ve üç farklı eserde (Astronomi Tarihi, Ahlakı Duygular Kuramı ve Milletlerin Zenginliği) geçiyor olması (Rothschild, 1994, s. 319), *Astronomi Tarihi* adlı eserin erken aşama ilk eserlerinden biri olması anlamında önemini daha da artırıyor.

Dördüncü ve ana temayı teşkil eden “Astronomi Tarihi” başlıklı bölümde Smith varsayımlarını ve iddialarını örneklendirmek adına kendi zamanına kadar görülen gökyüzü fenomenlerini ve bunlar üzerine inşa edilmiş olan tüm temel astronomi sistemlerini aşama aşama incelemekte ve de tartışmaktadır. Bu sistemler Antik Yunandan başlayarak Newton’a kadar gelen çeşitli filozofların, ki bunlar: İyonya ve İtalya Okulu, sonrasında Aristoteles, Platon, Eudoksos, Kallippos, Ksenophanes, Miletli Thales, Apollonios, Hipparkhos, Ptolemaios, Kleanthes ve ondan sonra gelen Stoacılar, Cicero, Seneca, İbn Sina, İbn Rüşd, Peurbach, Regiomontanus, Kopernikus, Tycho Brache, Galileo, Gassendi, Kepler, Descartes, Ward, Bouilliau, Cassini ve nihayet Sör Isaac Newton gibi oldukça geniş yelpazedeki düşünür ve astronomların katkılarını, yaptıkları icatları içerir. Bu anlamda Smith’in yaptığı bu derleme bir anlamda bibliyografik bir çalışma olarak da değerlendirilebilir.

Bu bölüm için düşüncelerini yazarken “*Muhayyilenin huzur ve sükuneti felsefenin nihai amacıdır.*” diyor Smith (s. 49). Bahse konu bu filozofların ve bilim insanlarının hayal güçleri, tüm tarihsel süreç içerisinde, en kopuk tezahürler olarak nitelenebilecek gezegenler, yıldızlar, kuyruklyıldızlar, güneş ve ay tutulmaları gibi göksel cisim ve devinimler hakkında sistemli açıklamalar oluşturmaya çalışan; yeri geldiğinde dinsizlik ve küfür suçlamalarına maruz kalan; çoğu zaman ise her ilerlemede yaratıcının dizaynına hayran, hayret ve şaşkınlık duyguları ile hislenen bir boyutu anlatıyor aslında bize. “Baltayı cezalandıran” bir zihin dünyasından, düzensiz gibi gözüken vakaların birbirine nasıl bir zincirle bağlı olduğunun keşif sürecindeki hayal gücü zihniyetine nasıl gelindiğinin de hikayesini aktarıyor.

Smith bir sistem arayışındaki filozofların detaylara indikçe ve evrenin yaptığı fantastik hareketlerin bir ahenk ve düzen içerisinde, tıpkı bir makina gibi, işlediğini gördüklerinde büyük bir keyif aldıklarını vurgulamaktadır (s. 49). Karşılaştıkları bu manzarayı bir sanat inşası olarak tanımlamakta; bu detaylarla birlikte düşünüldüğünde ise Smith'in, bu eser üzerinden, genel felsefe anlayışını yansıtan paragraflara ulaşmak mümkün olabilmektedir. Bunlar arasında "sistem", "mekanik düzen", "kompleksite", "belirsizlik", "maddesiz güç", "görünmez zincir", "görünmez el", "kütle çekimi" ... ve de bunların Smith üzerinde uyandırdığı etki onun düşünce dünyasını daha iyi anlayabilmek adına tespitlere imkan vermektedir. Elbette ki bu imkan düşünürün düşünce dünyasını daha iyi anlayabilmemize; hatta "*Das Adam Smith Problem*" mevzusuna dahi ışık tutabilecek nitelikte kanıtlar taşıdığı sonucuna bizi götürebilir.

Smith'in bilimsellik anlayışı döneminin Newtoncu mekaniğini takdir ederken, bu mekanik sistem ile uyum içinde; fakat tümüyle Newtoncu bilimsellik kriterlerini izlediğini söyleme noktasında ise şüphelidir (Levent, 2021, s. 57). Ama *Astronomi Tarihi*, antik çağlardan Newton'a uzanan tarihsel süreçte, Smith'in astronomi alanındaki gelişmeleri detayları ile anlatması bakımından döneminin doğa bilimlerine olan yakın ilgisini ve Newton'a dair derin bilgisini bizlere fazlasıyla göstermektedir. Aristoteles ve ardılarının katmanlı kainat tasviri, yerini, Newton'un "dünya makinesi'ne" bırakmıştır.

Kitap değerlendirmesine dair son bir anekdot ise Smith'in İslam Medeniyetine dair görüşleri olacaktır. Doğanın bağlantı ilkelerinin araştırma sürecinin anlatıldığı dördüncü bölümde Smith, Roma İmparatorluğu'nun yıkılması sonrası oluşan kanun, nizam ve güvenlik boşluğunun, ki bunların boş zaman ile birlikte felsefi/bilimsel bilgi üretiminde elzem olduğuna vurgu yaparak, Müslüman devletlerce gerekli sükunetin sağlandığını belirtmektedir. Cömert ve muazzam hükümdarların özverisiyle felsefe ve astronominin Doğuda ihya olduğunu, Abbasi Devletinin bu anlamdaki önemini, Doğu ilminin İspanya'ya taşınmasını minnettar sözlerle ifade etmektedir (s. 56-57-58). Batı düşünürlerinde alışık olmadığımız bu kadirşinaslık Smith'in tek vakiası da değildir. Milletlerin Zenginliği kitabında Hz. İsa'ya atıfta bile bulunmadan Hz. Muhammed'den övgü ile bahsetmesi bunlardan biridir.

Sonuç itibari ile "*Astronomi Tarihi*" adlı eser felsefe kategorisinde Adem Beyaz tarafından oldukça anlaşılır bir şekilde Türkçeleştirilen ve Ketebe Yayınları tarafından okurlara sunulan önemli bir eserdir.

Kaynakça

- Bocutoğlu, E. (2019). İktisadi Düşünceler Tarihi (4. bs.). Ekin Yayınevi.
- Levent, A. (2021). Politik Ekonomi ve Modern Sosyal Teori Bir Giriş Denemesi. Albaraka Yayınları.
- Montes, L. (2003). Adam Smith: Real Newtonian. History of Political Economy, 35(2), 231–259. <https://doi.org/10.1215/00182702-35-2-231>
- Rothschild, E. (1994). Adam Smith and The Invisible Hand. The American Economic Review, 84(2), 319-322.